СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XI, св. 7—10.

БЕОГРАД, 1961.

САДРЖАЈ

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

БЕОГРАД

1961.

Слог: Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића бр. 5.

Штампа: Графичко предузеће „Радиша Тимотић“, Београд, Обилићев Венац 5

НАШ ЈЕЗИК

Књига XI Нова серија Св. 7—10.

ПАДЕЖНЕ СИНТАГМЕ С ПРЕДЛОГОМ *ЗА*

1. У служби означавања односа међу облицима речи предлог *за* је везан за неколике падежне синтагме; он се, како је одвећ познато, слаже с генитивом, акузативом и инструменталом. А поједине синтагме с овим предлогом и у границама појединих од наведених падежа, семантички се, па и синтаксички, разликују међу собом. Његово основно значење је, међутим, прилошком страном својом доста једноставно. Предлог *за* се у синтагмама за које је везан употребљава за означавање да се штогод креће (не мислим само конкретно креће, и ово знатно ређе) за чим другим, да се налази за чим, да крећући се доспева у тај положај, да долази иза чега и да је нешто везано за друго што.

2. а) Предлог *за* претежно означава однос намене — врши, дакако, детерминативну функцију. А у тој се функцији најчешће употребљава с обликом акузатива, кад као допуна управне речи, а кад — претежније као њена одредба:

> Ту су разни коштани и земљани предмети з а у к р а с (J. Жујовић, Камено доба, 100). — Разбијали су и преносили камен з а з и д а њ е кућа (Љ. Ненадовић, О Црногорцима, 107). — Па удари намет з а т р о ш а к краљевске славе (А. Шеноа, Клетва, 379). — Могао је дати само три талона з а о б ј е д (Стј. Крањчевић, превод Златног телета од Иљфа и Петрова, 15). — Заборављао је гасити свијетло у простору *за ойћу уйошребу* (Исто, 141). — Дјевојке већ бијаху обукле одијела з а к у п а њ е (В. Назор, Новеле, 242). — Све су погодбе ту да се развије з а в е ћ е — з р е л и ј е р е з у л т а т е (М. Богдановић, Стари и нови I, 194). — Празно мјесто з а о в о г ч о в ј е к а хлепит ће да се испуни (В. Калеб, Понижене улице, 313). — Искупили се око младића који је свирао у хармонику з а у с т а (J. Поповић, Истините легенде).

Иако означава појам коме је нешто намењено, уколико је то предмет (а под предметом се подразумева и биће), ова предлошко-акузативна веза одређује именицу — и у ствари је атрибут те именице, а само ако се односи на глагол, онда је она његова допуна.

б) На сличан начин, за једва осетну нијансу друкчију, имамо намену и у случајевима где се акузативом с предлогом *за* означава с ким се некој женској особи спрема брачна веза, с киме она ступа у ту везу и с киме јест у њој, нпр.:

Да он проси лијепу дјевојку за Максима за сина својега (Нар. п., Женидба Максима Црнојевића). — Млад ме проси за стара ме дају (Вук, Нар. п. I, 392). — И вјенчаше Косу за Тодора (Исто III, 24). — Како се могла одлучити да пође за тог незграпног чо̀вјека (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 61). — Добро је удата за једног свог колегу (разг.). — Тада пође за неког кројача из Водњана (Љ. Јонке, превод Хашекова Доброг војника Швејка).

Овде је, како видимо, акузатив с предлогом *за* глаголски детерминатив, и то његова допуна.

3. И у служби допуне глаголима и изразима непотпуног значења у предикату предлог *за* с акузативом не представља опет какво друкчије него опет значење намене. Очевидно у пословици: Ко неће брата за брата, он ће туђина за господара — везама за брата и за господара означава се за шта се, у првом случају, не жели наменити брат, а за шта ће у другоме случају, по сили прилика, бити намењен, тј. наметнут, туђин. У овој се служби, истина, како је познато, употребљава каткад и везник *као* с истим падѐжом или с обликом номинатива, а гдекад и инструментал, дакако и без везника и без предлога. А и без обзира на то да ли се у неком примеру употребљеном с акузативом и предлогом *за* место овог у истој функцији може употребити који други облик, — предлог *за* с акузативом у њој не излази из сфере значење намене. Ово потврђују примери:

И гради се за доброг јунака (Хрв. нар. пј. 8, 87). — Рече ми како се узда да му неђу примити за зло (Љ. Недић, превод Векфилдског свештеника Оливера

Голдсмита, 152). — Шрапнелска зрна узеше их з а м е т у (Дис, Песме, 137). — Кад сам дошао з а а д в о к а т с к о г п р и п р а в н и к а, изнајмио сам собу (В. Петровић, Варљиво пролеће, 160). — Лица која буду оглашена з а и н в а л и д е (Мјесечник 1926, 407). — Поставит ћу те з а м и н и с т р а у Кашмиру (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 13).

4. Упадљиво је друкчија нијанса намене, али је ипак нијанса намене, у предлогу *за* с акузативом за означавање односа какав имамо у примерима:

Рекао је велики песник з а с л о б о д у и з а ш т и т у сиротиње (Ј. Скерлић, Светозар Марковић, 34). — Може се њим постићи савршен осећај з а л о п т у (Предраг Б., Тенис, 270). — Спровод је кренуо спорим кораком з а ш е т њ у (Ј. Торбарина, превод Вулфове Године, 72). — Морају служити као основа з а у с п е х (Антологија филозофских текстова Бошњака и Филиповића, 8). Овде бисмо место акузатива с предлогом *за* могли употребити генитив (*Рекао је велики йесник* с л о б о д е и з а ш т и т е итд.). Овај падеж у наведеним и сличним случајевима је своје врсте посесивни генитив, а припадање је опет — ово није ни несхватљиво ни непознато — намена посебне врсте. Иначе, исто није тешко схватити да је акузатив с предлогом *за* у овом, као год и у примерима из тачке 2.а), претежније одредбеног карактера.

5. Такође посебне врсте намену, унеколико друкчију и од ове и од осталих, имамо и у случајевима као што су:

Објесе је о врата од града | з а њ е з и н у в е л и к у с р а м о т у (Вук, Нар. п. 6, 147). — Те су већ легли сви заборавив з а с т р а ж у сасвим (Маретић—Ившић, превод Хомерове Илијаде, 196). — Не бих рекао да је тако пријемљив з а т у ђ е о с ј е ћ а ј е (С. Крешић, превод Бајки О. Вајлда, 187). — З а с р е ћ у да се господар Лукша замислио (И. Војновић, Дубровачка трилогија, 98). — На страну његова (Русовљева) . . . теорија о урођеној доброти и мржњи з а ц и в и л и з а ц и ј у (Ј. Дучић, Сабрана дела 5, 17).

И овде је оно што се казује управним глаголом усмерено на појам с именом у акузативу уз који стоји предлог *за*, а с којим се, баш зато, напоредо и, свакако можемо рећи, знатно чешће у књижевном језику, и то много обичније у говорним областима на истоку наше језичке територије, употребљава предлог *на*. Иако су сви наведени примери с предлогом *за* узети из писаца западних и југозападних крајева, ми не можемо тврдити да исту ову предлошко-именичку везу с потпуно истим значењем нећемо чути у народу, а гдекад и код писаца срести, и на истоку. Али би тамо несумњиво много обичнији били наведени примери у облику: *Објеси је о врата од града на њезину велику срамоту.* — *Те су већ легли сви заборавив на стражу сасвим.* — *Не бих рекао да је тако пријемљив на туђе осјећаје.* — *На срећу се господар Лукша замислио.* — *На страну његова теорија о урођеној доброти и мржња на цивилизацију.* Они овакви, штавише, у нешто већој мери одговарају нашем језичком осећању него у облику с предлогом *за*.

6. И у функцији допуне глаголима: *знати, мислити, говорити, бринути се* и сл. акузатив с предлогом *за* у ствари означава коме, односно чему је намењено оно што се казује тим глаголима, нпр.:

Тко говори бијеса за Медведград (А. Шеноа, Клетва, 431). — А не мислим за њих ни за Турке (П. П. Његош, Горски вијенац, 19). — Јадан човек за љубав не знаде (Ј. Ј. Змај, Певанија, 140). — Мислила је за кућу, за Ахмета (Е. Мулабдић, Зелено бусење, 121). — Живиш тако у самоћи не знајући ни за какав ужитак (С. Крањчевић, Трзаји, 100). — Јесте ли се побринули за мјесто (Стј. Крешић, превод Бајки О. Вајлда, 364). — Час је кад куш и смиљ још не знају за се (В. Назор, Етерика, 277). — Никад у животу није знао ни за мрачну шуму, ни за тамну стазу (Ј. Дучић, Дела 5, 61). — Уживаше када би чуо да се за њ говори (С. Сремац, Приповетке 2, 71). — И за род ме његов је питао (Маретић — Ившић, превод Илијаде, 137).

Ми сматрамо да је занимљиво нагласити да је и овде оно што се казује управним глаголом усмерено на појам с именом у акузативу уз који иде предлог *за*, да и ту овај предлог, према

томе, означава намену јер изражава кретање за оним појмом уз чије име стоји. Ово у свим таквим случајевима, без обзира на то какве се предлошко-падежне синтагме напоредо са овом могу употребљавати. А потребно је свакако рећи и да су јој, ако не у свему по семантичкој, — по синтаксичкој вредности њиховој свакако потпуно еквивалентне локативне синтагме с предлогом *о*. Још више, да је глаголу *мислити* и чешћа и обичнија допуна у акузативу с предлогом *на* (исп.: *А не мислим на њих ни на Турке*).

7. И оно што се врши с каквом намером, ради остварења неког циља, у ствари је намењено томе циљу, па зато ни намеру не можемо одвајати од намене. У примеру: *Борба за индивидуални опстанак престаје* (Антологија филозофске мисли Бошњака и Филиповића, 476) — каже се да је борба намењена индивидуалном опстанку, ради којег се она као ради циља води. Тако исто и у реченици: *Од својих књига и за своје књиге* је живео — говори се да је живео ради својих књига, а истовремено и да је његов живот на известан начин био намењен тим књигама. Онај о коме се овде говори тежио је књигама, том тежњом је ишао за њима. Исту тежњу циљу ради кога се врши оно што се казује управним глаголом означава се акузативном синтагмом с предлогом *за* у примерима:

> Кад не казах за те хитре ноге, ја не казах за варљиве очи (Нар. п. Стари Вујадин). — Молимо за његову душу (А. Шеноа, Клетва, 444). — А они су жртвовали себе, своју љубав, једно за Лајпциг, друго за мајсторске еполете (М. Ускоковић, Дела, 211). — Нека се сами ту у средини боре за Хелену (Маретић—Ившић, превод Илијаде, 54). — Не дао бог да бих ја за вољу своју крњио (Великановић М., Сријемске приче, 64). — Многа се крв лила за те (П. Кочић, Дела I, 393). — Сада је сигуран да би му син писао за новац (Д. Ћосић, Корени, 24).

Иако би се по смислу у понеком од случајева ове врсте место акузатива с предлогом *за* могла употребити генитивна синтагма с предлогом *ради*, — не може се рећи да би ова синтагма и семантичко-синтаксички била еквивалентна синтагми с акузативом и предлогом *за*, јер у првом случају имамо аблативно, а овде ипак

значење намене, и прецизније исказано управљање акције за оним чему се тежи као циљу који се жели остварити.

8. Ово још не значи да се предлогом *за* и обликом акузатива уз који он стоји не означава и узрок од кога потиче оно што се казује управном речју, глаголом или другом којом. То нам потврђује чињеница што би се у случајевима као што су:

> За малу ствар покрве се међу собом (Љ. Ненадовић, О Црногорцима, 21). — Бољела га је глава и за мршаву кесу (А. Шеноа, Клетва, 43). — Но та туга није била баш за сами догађај (Е. Мулабдић, Зелено бусење, 100). Доказиваше ватрено да за крађу треба да постоји смртна казна (Р. Домановић, Дела I, 52). — Он је за Милетића једном у затвору лежао (В. Петровић, Варљиво пролеће, 88). — Има нешто што не умире за људско срце (Ј. Дучић, Сабрана дела 4, 79). — У страху за љубав испитујем срце (Д. Цесарић, Освијетљени пут, 21) —

— место акузатива с предлогом *за* семантички могао употребити генитив с предлогом *због*. Али макар да у овим и оваквим примерима, у некоме мање а у некоме више, смисао допушта овакву замену — синтаксички ипак акузативна синтагма с предлогом *за* има преимућство, јер се њоме означава да оно што се казује управном речју иде управо за појмом с именом у акузативу, да је тј. усмерено у правцу тога појма, да и ту, дакле, имамо на свој начин схваћену намену.

9. Из области значења намене не излази ни замена која се такође казује акузативом с предлогом *за:*

> Она није на то научена, па ће вратити мило за драго (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 183). — Зацрвенити се за свога оца (Исто, 640). — Устадоше против тлачитеља својих враћајући им жао за срамоту (М. Боговић, Матија Губец, I). — Пободе у земљу људску главу, која се за крв скинула (Ћ. Сијарић, Живот 1955, 3, 109). — Колико је злата за њу дато (П. Кочић, Дјела 1, 390). — Понудио је спахија Чокорики новац за гај (Исто, 350).

10. а) Акузатив с предлогом *за* има значење усмерености, као посебне врсте намене, и у служби одређивања места иза или

поред предмета (појма) у правцу кога се врши неко кретање и у коме се оно завршава:

Срби се врате з а г р а н и ц е Београдског пашалука (Вук, Први и други устанак, 121). — Метни једног ђаурина под синију, а другога з а с и н и ј у (Љ. Ненадовић, О Црногорцима, 52). — Задену двојнице з а п о ј а с, па право њој (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота, 49). — Језик з а з у б е, гурбети једни (А. Матош, Уморне приче, 73). — З а з е л е н ш е ш и р стави крило од чешљугара (М. Кашанин, Трокошуљник, 13). — Доћи ће вријеме па ћеш их све заденути з а п о ј а с (И. Андрић, Приповетке I). — И капу забаци з а п о т и љ а к (Ћ. Сијарић, Зелен прстен на води, 124).

б) Акузативном синтагмом с предлогом *за* одређује се и правац кретања према предмету с именом у акузативу, али само ако је то неко место или земља, као у примерима:

У своме журналу пише да смо из Бранковине з а у Т о п о л у пошли (П. М. Ненадовић, Мемоари, 165). — Путовао сам лађом з а Ш а б а ц (Јакшић Ђ., Дела 4, 128). — Нису ово пути з а у н е б о п л а в о (Исто 1, 149). — Листови иду брзим влаком само ако су адресовани з а П е ш т у и л и з а Р и ј е к у (А. Радић, Сабрана дјела 1, 147). — Лук и кромпир који се у великим количинама извозе з а А м е р и к у (М. Петровић, Кроз поларну област, 141). — У 10 сати ће кренути з а С а р а ј е в о (И. Андрић, На Дрини ћуприја, 204). Патрола са сељаком се изгубила на путу з а с е л о (Б. Чиплић, Јаруга, 44).

Без обзира на то да ли поред *за* уз облик именице стоји још који предлог или не, овде је усмереност у правцу акузативом именованог објекта, те тиме и намена, још одређенија. Разлика је међу овим и непосредно претходним примерима само у томе што они не означавају једино усмереност, одн. правац кретања према одређеном месту него и доспевање у место које је иза или, ређе, и само поред именованог предмета, а последњи примери — цињање да се дође у неку од тачака у границама онога што се именује акузативом уз чије име стоји предлог *за*. А сличност је њихова у томе што и у једним и у другим акузатив с предлогом *за* врши функцију одредбе места.

11. На известан, опет посебан, начин акузативном синтагмом с предлогом *за* у случајевима какви су:

Агамемнон брата з а д е с н и ц у прими (Маретић-Ившић, превод Хомерове Илијаде, 136). — Главар се угризе з а у с н и ц у (А. Јукић, Из дневника, 135). — Не да се Неша лагати ни вући з а н о с (М. Глишић, Подвала, 229). — Обојици је она једнако прирасла з а с р ц е (Пецијa, Приче, 122). — И ту прихватио з а њ и х о в у ј а з и ј у (Е. Мулабдић, Зелено бусење, 193). — Нехотице запне з а б р а з г о т и н у на слепоочници (С. Крањчевић, Бугаркиње, 197). — Он и цијело Змијање били су везани з а т а ј г а ј (П. Кочић, Дјела I, 348). — Полугласно се смејали и трзали з а к а п у т е и л е њ и р е (В. Петровић, Варљиво пролеће, 140). — Везују се з а н и т приповетке (М. Богдановић, Стари и нови I, 192). — Прионуше токе за јелеке, а јелеци з а т а н к е к о ш у љ е (Нар. песма) —

означава се заузимање места не више на супротној већ на било којој страни појма именованог акузативом и не више само у близини или непосредно до њега, већ и приањање, или прирастање, или чак везивање за тај појам, у чему се опет може уочити и управљеност, па, дакле, и намена појму с именом у акузативу.

12. Оно што се казује управном речју може се схватити као намењено и времену, а још пре као везано за време, па зато глаголска одредба времена често стоји у акузативу с предлогом *за* као у примерима: *Набраја госте које је з а с у б о т у увече позвао* (И. Андрић, Приповетке I, 370). — *Да нам дођете з а Н о в у г о д и н у* (разг.). А овом се предлошко-именичком синтагмом може одређивати и време у току којега се и за које врши, или до краја којег се изврши радња означена управним глаголом:

Бивале су скупштине з а в р е м е наших царева (П. М. Ненадовић, Мемоари, 38). — Од срца би желели да се з а в е ч и т а в р е м е н а заборави (П. Кочић, Дјела I, 364). — Он је гледа кришом з а о в е п о с л е д њ е т р и г о д и н е (Б. Чиплић, Јаруга, 31). — З а ц е л у г о д и н у заслужио сам само један новчић (Вук, Нар. прип., 50). — З а к р а т к о в р и ј е м е диже се читава кобасица (П. Кочић, Дела I, 375). — Тада је з а т р е н у т а к застала у ходнику (Ј. Торбарина, превод Вулфове Године, 25). — З а м ј е с е ц дана опорави

се коњ као каква птица (Вук, Нар. прип., 34). — Вратиће се за недељу дана (разг.).

13. а) Пошто се време које се овако одређује акузативом с предлогом *за* увек означава одређеним временским термином, за који се дешава или изврши оно што се казује глаголом, то се та одредба може схватити и као ознака мере времена. А, одиста се, акузатив с предлогом *за* и уопште употребљава као ознака мере, да се њим одреди за колико се нешто уради, за колико јест или није, за колико бива или не бива:

> Копајте ме за сабљу дубоко (Нар. п. 1, 543). — Годишње порасте за метар (разг.). — Размакне их за ширину кундака (Стј. Крањчевић, превод Златног телета Иљфа и Петрова, 31). — Лице му је било за маленкост руменије (Исто, 263). — Одговори дјечак разваливши уста за цијелу дужину лица (Ст. Крешић, превод Пиквиковог клуба од Дикенса, 314). — Кочије су стале за двије куће даље (Ј. Торбарина, превод Године од Вулфа). — Затим се попео још за једну степеницу (Исто, 115). — За длаку не изгуби главу (разг.).

б) Већ у последњем примеру, а и не једино у њему, предлог *за* с именом у акузативу употребљава се као израз, у пренесеном значењу; *за длаку* значи: *за мало, скоро, тек што није* или штогод слично. Акузативне синтагме с предлогом *за* или њихови делови тако су употребљени и у примерима:

> И мати јој не зна за се (Е. Мулабдић, Зелено бусење, 86). — Пјева онако за себе и хода (П. Кочић, Дјела I, 357). — Говори Марко као за свој рачун (Р. Домановић, Дела II, 13). — Ни за живу главу не могу промијенити (П. Кочић, Дјела I, 236). — Мишљења су ствар за себе (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 30). — Ето писма па сад пут за уши (П. П. Његош, Горски вијенац, стих 1173).

У првом примеру: не зна за се значи: *у бунилу је;* у другом: за себе и у трећем за свој рачун — *на свој начин;* у четвртом: ни за живу главу — *никако;* у петом: ствар за себе — *специјална ствар, ствар своје врсте;* у шестом: пут за уши — *иди на пут, одлази.* Па ипак се најчешће и ту, у изра-

зима, где речи у њима имају пренесено значење, осећа да је *за* с обликом акузатива везано за реално значење намене ове или оне врсте. А ако који пут, као у последњем од малопре наведених случајева, и не можемо открити реално значење акузативне синтагме с предлогом *за*, то још не мора значити да и у њему у основи није било то или неко друго од на почетку наведених значења.

14. Једно од таквих значења, и не сада пренесених, има предлог *за* и у генитивној синтагми, у којој с одговарајућим обликом именице најчешће врши службу временске одредбе глагола, нпр.:

> Мене царе не хте оженити за младости и лепоте моје (Нар. песма). — Како год је за Турака било (М. Рељковић, Сатир, 21). — Каже му да се за живота његова никога не боји (Вук, Даница 3, 202). — Он се за свога века доста наносио експедиционог протокола (М. Глишић, Дела I, 275). — Смеје се људима који су за детињства чували свиње (Л. Лазаревић, Дела I, 372). — Ако сам за живота окусила капљицу среће, он је тому крив (А. Шеноа, Клетва, 444). — За турског суда, били су мирни као овчице (П. Кочић, Дјела I, 175). — Неће заборавити шта је све претрпјела кад је у тој шуми за магле залутала (В. Назор, Новеле, 590). — Да хоће ударити за ове хладовине (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, 340). — За летњих дана ту је владала хладовина (И. Андрић, Проклета авлија 6, 79). — Небо је ... променљиво и увек лепо, па и за зимских ведрина са њиховом студеном раскоши (Исто, 9). — Објавио [је] познату књигу ... као први израз великих духовних промена које су се за рата у њему догодиле (М. Богдановић, Стари и нови I, 130). — Последњи пут се искрцао за јаке олује (И. Ћипико, Са острва, 180). — Јављали су се вуци нарочито за јаких зима (Бр. Ћопић, Дјечак прати змаја, 125). — Дође први још за дана да се обуче (М. Кашанин, Трокошуљник, 17). — Али се вратила још за видела (И. Андрић, Проклета авлија, 12). — Стрељачка чета не дође за дана (М. Лалић, Свадба, 140). — Виче на коње и соколи их: „Ха вило, ... ха за сунца (Ћ. Сијарић, Зелен прстен на води, 55).

Ми смо навели већи број примера и из више писаца да њима покажемо како се генитивна синтагма с предлогом *за* у функцији временске одредбе употребљава на целом простору нашег језика, како је она обична и код старијих наших писаца и у народним умотворинама, како је употребљавају писци из свих крајева где се говори српскохрватским језиком, и то не само наши класични писци, већ и данашњи. Али ипак треба нагласити да је данас и у разговорном језику и у језику уметничке књижевности наше ова одредба и обичнија и много чешћа у облику с акузативом именице *време* непосредно иза предлога *за*, који се у томе случају слаже с овим обликом, а генитив дакако долази иза њега као допунски детерминатив те, сада акузативне, синтагме: *за време младости*, *за време живота његова*, *за време Турака*, *за време свога века*, *за време детињства*, *за време живота*, *за време турског суда*, *за време магле*, *за време ове хладовине*, *за време зимских ведрина*, *за време рата*, *за време јаке олује*, *за време јаке зиме*. И у случају како је напред у наведеним примерима, где предлог *за* стоји уз облик генитива, и у случају када имамо исту временску одредбу, али у облику с предлогом *за* уз акузатив именице *време* — ове синтагме значе: док траје оно што се именује генитивом, тј. док траје: *младост*, *живот*, *Турци*, управо *њихова владавина*, *век*, *детињство* итд. И у последња два примера с временским одредбама *за дана* и *за сунца* опет имамо исто значење: *док траје дан* и *док траје сунце*, *односно грејање сунца*, али је то значење померено, пренесено, те су *за дана* и *за сунца* постали изрази који значе: *пред сами крај дана*, *док још није пала ноћ* и *пред залазак сунца*. Генитивна синтагма с предлогом *за* није ипак добивена елидирањем акузатива именице *време*, како би се на први поглед могло закључити, него се предлог *за* ту слаже с генитивом и означава истовременост, временско, тј., поклапање радње са оним што се казује именом у генитиву, временску везаност, дакле, појма који се означава глаголом за појам с именом у генитиву. А оно што је везано за неко време и припада, на известан начин, томе времену. У крајњој је линији и овде опет у питању намена.

15. а) А права намена појму у генитиву означава се предлогом *за* уз тај падежни облик у примерима:

Они бјеху витезови огњени з а б о ј а (И. Ђорђић, Салтијер XXV). — Ја нијесам одгојила лице з а у д б и њ -

ских младијех Турака (Вук, Нар. п. 2, 22). — Подај барјак ко је за барјака (Исто 3, 26). А кад била у напон дјевојка за љубави и за драговања (Г. Мартић, Осветници 7). — Све се креће што је за оружја (Исто, 90). — Дајте мени дијете ... док је оно још за сисе (Л. Лазаревић, Приповетке I, 100). — Док сам ваљала, ваљала; сад сам за смрти (Ј. Веселиновић, Сељанка 5, 440). — Узгред је полако справљала све што ће требати газди за укопа (Св. Ћоровић, Дјела IV, 396). — Нијесу више твоје руке за тога (Исто, 440). — Товарио [би] пиће за крсног имена (П. Кочић, Дјела, 321). — Пробудио се тек у свитање ... прописно опасан и закопчан као да је спреман за пута (Б. Ћопић, Пролом, 507). — Велик кружац соли који ће хаџија понијети за пута (Ђ. Сијарић, Бихорци, 194).

б) А и намеру, као посебне врсте намену, налазимо у нашем језику означену генитивом с предлогом *за*:

Дарујте ме браћо моја за очију срећна вида (Вук, Нар. п. 1, 126). — Пијмо за нашега добра пута, а вашега добра останка (Вук, Ковчежић, 125). — Напије здравицу за цвјетова и дарова (Вук, Рјечник, 90). — Нуди Давид да се попије још по једна онако за срећна пута (М. Глишић, Дела I, 122). — Држао је кокош или пиле на узици *за образа* (П. Кочић I, 124). — Ја му још једном одвалим ногом у леђа за сретна пута (М. Грол, превод Кармен од Коломба, 77). — Онда за срећна виђења, куцају се чашама (С. Јаковљевић, Српска трилогија, 262). — Можемо тамо за сретна пута испити по једно пиво (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 20).

Ипак је генитив с предлогом *за* са значењем намене, и посебно намере, у српскохрватском језику просторно ограничен углавном на босанско-херцеговачку језичку област, северозападну Србију и суседне крајеве. Лично нам је познато да се у херцеговачком и у неким њему суседним говорима црногорским, а и у говорима западне Србије, намена и намера означавају као у горњим примерима, који су опет, како видимо, узети или из народних умотворина забележених, свакако, у тим крајевима, или нађени у делима писаца с тога подручја. Код градског становништва данас, изузимајући

херцеговачко подручје с кога је таква употреба и потекла, општија је употреба генитива с предлогом *за* само у језичким клишеима здравица, какве имамо у последњим примерима. То важи и за данашњи књижевни језик. И зато се генитивне синтагме с предлогом *за* у функцији допуне за означавање намене и намере, и поред тога што их налазимо код више књижевника, између осталих код Вука Караџића и других неких писаца чији је удео у развитку и богаћењу нашега књижевног језика био врло значајан, као и у говорима који чине најужу основицу књижевног језика, — данас више не могу сматрати општекњижевним.

16. а) Као допуна глаголима кретања, и физичког и духовног, с предлогом *за* употребљава се и инструментал, који, као и акузатив с овим предлогом, најчешће представља неправи објекат управног глагола. Ова предлошко-именичка веза је то пре свега уз глаголе више апстрактног кретања за нечим чему се тежи као циљу који се жели постићи:

Сви су модерни министри финансија посегнули з а п р и л и к о м да ову све ... опћенитију удобност живота опорезују (Стј. Радић, Данашња финанцијска знаност, 1, 25 д.). — Амнестијом се иде увек з а о с т в а р е њ е м извјеснога задатка (Мјесечник, 1926, 295 д.). — Али се у ту сврху не имаде посизати з а з е м љ о м великих посједника (Исто, 1926, 516). — Ишао је стално з а с в о ј и м ц и љ е м, био је слободан (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 375). — Шта су модерни стартови ако нису тежња рафинираности з а п р и м и т и в н о с т и м а природе (А. Г. Матош, Ново иверје 6, 65). — Индустрија вапи з а з а к о н о м ... о валоризацији (Мјесечник, 1936, 64). — Душа жуди ... [*з а о н и м* што се мили (М. Комбол, превод Дантеова Чистилишта). — Облизивао се з а ж е н с к и м ч а р а п а м а (Вј. Калеб, На камењу, стр. 47). — Почела [је] ма и скривено стремити з а о с л о б о ђ е њ е м из оклопа феудализма (Књижевна република 1924, 266 д.). — Одушеви се и занесе з а с в а к о м о р и г и н а л н о м и д е ј о м (Ст. Новаковић, Васкрс државе српске, 185). — То су махом били људи из племена ... с бесном жељом з а б о љ и м ж и в о т о м (Ј. Цвијић, Говори и чланци I, 33). — Осећали су потребу з а с в о ј и м л и ч н и м у л е п ш а-

вањем (J. Жујовић, Камено доба, 191). — Ја сам залутао и вапијем за излазом (В. Петровић, Варљиво пролеће, 64). Он је стално јурио напријед за пјесмом побједе (Љ. Јонке, превод Хашекова Доброг војника Швејка, 344—52). — Он сам плаче за школом (Б. Ћосић, Покошено поље, 295). — Аутомобил је жудња милијунаша за поезијом циганског шатора (А. Г. Матош, Наши људи и крајеви, 65). — Лице јој се згрчи и очи у очају зјану за Перушином (Вј. Калеб, На камењу, 9). —

б) Од ових се врло мало разликују случајеви употребе предлога *за* с инструменталом имена појма којему се следи, који се тражи и који се подражава, какав случај имамо у примерима типа:

Ту Ћосић иде за епохом (М. Богдановић, Стари и нови I, 198). Ћосић потеже проблеме, иде за тезом (Исто, 195). — Ремај иде баш за тим (К. Ш. Ђалски, Биједне приче, 102 д.). — И у физици махисти ропски клипшу за модом (Књижевна република 1924, бр. 4, 7, 251 д.). — За његовим се примером поведоше (Ст. Крешић, превод Пиквикова клуба од Диценса, 295). — Који је дошао у рат доскора за ратним гласом (Маретић — Ившић, превод Илијаде, 264). — Нека она иде за својом срећом (М. Глишић, Подвала, 257). — Иду за памећу једнога човјека (Ћ. Сијарић, Зелен прстен на води, 90). — Пођимо и ми за француском кликом (П. Поповић, Из књижевности II, 100). — Тешко томе ко за туђом памети иде (В. Јагић, Изабрани краћи списи, 20). — За градовима се доста касно повела и држава (А. Радић, Сабрана дјела, 15 д.). — Гомила се њихала појући за калуђером (Б. Чиплић, Јаруга, 16).

17. а) Инструментал с предлогом *за* такође означава циљ и уз глаголе физичког кретања:

И потрче за оружјем Тројци (Маретић—Ившић, превод Илијаде 1, 48 д.). — Одлазим за крухом у бијели свијет (J. Хорват, Записи, 126). — Али се после ње устаје и одлази за послом (Б. Петровић, Лагано промичу облаци, 48). — У том животу [ће] моћи ... да дође за својим уживањима у све његове кутке (М. Црњански, Сеобе,

181). — Сестре одоше за послом (С. Ранковић, Порушени идеали, 59). — Камо сине, ми чекамо за твојом песмом (Љ. Недић, превод Голдсмитова Векфилдског свештеника, 77). — Сељаци су ћутке брисали окрвављена лица и сагињали се за капама (Б. Ћопић, Пролом, 38). — Већ су се за њим пружале силне ручетине (Стј. Крањчевић, превод Златног телета од Иљфа и Петрова, 78 д.).

б) Потребно је напоменути да би у трећем од краја примеру, из Љ. Недића, за који се може рећи да је углавном индивидуалног карактера, место инструметала с предлогом *за* данас скоро сви употребили акузативну синтагму с предлогом *на* и да је: и у примерима с именицом *йосао* и заменицом *шо* у инструменталу — место овога облика с предлогом *за* обичнији акузатив с предлогом *на*. И још нешто: у случајевима какав имамо у Недићеву примеру, и у облику који је код овога писца дат, и у оном другоме облику, у каквоме се тај детерминатив скоро једино употребљава, он је у функцији допуне, тј. у функцији неправог предикатова објекта. У примерима с именицом *йосао* у инструменталу, и онда када је у овоме облику, и када јој се даје облик акузатива с предлогом *на*, иако је појам који дотична именица означава и у једном и у другом облику циљ, — само у првоме случају има функцију допуне, а у другоме се више осећа као одредба.

18. Сродан с циљем, на једној страни, а различан од њега — на другој, и узрок због којег се ствара неко расположење или осећање, или се пак нешто чини у таквим осећањима, такође се употребљава у облику инструментала с предлогом *за*:

За Ђурђем је косу одрезала, | за девером лице нагрдила, | а за братом очи извадила (Нар. песма). — Ништа на свету не би уздахнуло за таквим губитком (Љ. Ненадовић, Писма из Немачке, 4). — Жене су луде за њима (М. Грол, превод Кармен од Коломба, 75). — Ненад поче жалити за школом (Б. Ћосић, Покошено поље, 158). — Мрзим ја људе који јадају за изгубљеним (Стј. Крешић, превод Вајдлових Бајки, 62). — Жаљаше за њим (Маретић—Ившић, превод Илијаде, 445).

19. Видели смо да у случајевима где име у инструменталу означава појам коме се тежи као циљу управни глагол претежно

означава физичко кретање. А поготову такво кретање имамо у примерима типа:

До наврх Везува ишли су за нама (Љ. Ненадовић, Писма о Црногорцима, 27). — Сад је с оцем почео ићи за плугом (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота III, 75). — У торбицу стави парче хлеба и парче сланине па [крене] за стоком (Исто, II, 73). — Јурио је непрестано за овим девојкама (М. Грол, превод Кармен од Коломба, 202). — Одлазим у потрагу за својим кћерима (Стј. Крешић, превод Вајдлових Бајки, 66). — А неколико мушкараца се отисне за њим (Горан, Дани гњева, 63 д.). — Дође нешто касније вукући за собом врећицу брашна (Б. Ћосић, Покошено поље, 109). — Цишмир је ходио тромо ... јер се тако научио [ићи] за коњима (Ћ. Сијарић, Зелен прстен на води, 86) —

и у сличним случајевима где се један појам креће за другим налазећи се стално у простору иза њега.

20. Неки пут се само из целе језичке ситуације, тј. по смислу, како се то обично каже, може одредити да ли се предмети међу којима се просторни однос означава предлогом *за* крећу или мирују. Свакако су у примерима: Ето Пиквика тик за петама (Стј. Крешић, превод Дикенсова Пиквикова клуба, 13). — Видио је да сам му за петама (М. Беговић, Три драме, 61). — предмети (овде управо лица) у покрету. То нам говори израз бити за петама, који значи *бити непосредно за неким*, обично у покрету. Једино ако се за петама употреби у правом, ниуколико не пренесеном значењу (Ето вам перо за петама — налази се одмах иза пета), онда ова предлошко-именичка веза значи однос између два предмета, од којих се други налази иза првог.

Функцију оваквог управо односа између два предмета врло често означава предлог *за* уз облик инструментала:

Разгледа по соби и смотри књиге за огледалом (М. Глишић, Подвала, 168). — За вратима је полица (Ф. Лесковар, Приповијести, 13). — Стоји за кућом док она не изиђе (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота II, 162). — Од тога га нису могле одвратити ни упорне опомене сусједа да за собом гаси свијетло (Стј. Крањчевић, превод Златног телета, 36). — Затворите врата за њим

(разг.). — Чуди се и крсти онај з а к а ц о м (П. Кочић, Дјела I, 89). — Све је остало з а в е л и к о м к а п и ј о м (И. Андрић, Госпођица, 24). — Пас лану з а п л о т о м (Ђ. Сијерић, Зелен прстен на води, 101). — Провео је толике године з а ђ а ч к о м к л у п о м (Р. Домановић, Дела I, 12). — Он је био млад и још з а с к а м и ј о м (П. Поповић, М. Видаковић, 24). — З а у п р а в љ а ч е м је сједио уморан шофер (Ст. Крањчевић, превод Златног телета Иљфа и Петрова, 103 д.). — Још од ране зоре смо з а д у р б и н и м а и осматрамо (Ст. Јаковљевић, Српска трилогија, 195). — Поправља косу з а у х о м (М. Кашанин, Трокошуљник, 27). — Зачује се ситно з а з а в е с о м (Исто, 48). — Газда се почеша з а у х о м (А. Дукић, Из дневника једног магарца, 91 д.).

У наведеним и бројним сличним случајевима овом се везом именичког облика и предлога одређује по месту појам (радња или предмет) казан управном речју, и та веза означава да се нешто налази позади појма с именом у инструменталу (ако тај појам има предњу и задњу страну) или на супротној страни од онога ко дати однос утврђује, иза појма с именом у инструменталу. И често се баш зато напоредо с предлогом *за* уз инструментал у истој функцији, а с једва нешто друкчијим значењем, употребљава генитив с предлогом *иза*. У неким од наведених примера би, штавише, ова веза била обичнија (исп. Поправља косу и з а у х а. — Зачује, се и з а з а в е с е).

21. Али се предлогом *за* уз облик инструментала може одређивати и место с било које стране предмета с именом у овоме падежу. Очевидно у реченицама:

Њезина слушкиња двори ту з а с т о л о м (Ст. Крешић, превод Дикенсовог Пиквикова клуба I, 260). — Сви су седели по клупама з а д у г и м х р а с т о в и м с т о л о м (Л. Кнежевић, превод Сјенкјевича Огњем и мачем, 23). — З а р у ч к о м служио је сам деда Стеван (Ј. Веселиновић, Сељанка, 400). — Гледао је Розе како сједи тамо з а ч а ј н и м с т о л о м (Ј. Торбарина, превод Вулфове Године, 134). — З а ј е л о м тек видиш шта човек вреди (М. Богдановић, превод Коле Брењона Р. Ролана, 51). — З а р у ч к о м све си тако ћутала (М. Огризовић, Хасанагиница,

15 д.). — З а д о р у ч к о м испричао сам му како сам провео (Р. Чолаковић, Записи II, 27).

Значење предлога *за* у овим случајевима је мање-више слично са значењем предлога *поред* или *уз* с одговарајућим падежима, иако се не може рећи да би ове везе у свему биле еквивалентне вези предлога *за* с инструменталом, поготову не у примерима где је у томе падежу име неког обеда, где предлошко-именичка веза има више карактер израза. Она истина ту има и конкретно значење, те ни изблиза није израз у оној мери у којој је то у примерима с именицом *рука: Не пође нам з а р у к о м узети Пријамов град* (Маретић — Ившић, превод Илијаде, 33). — *Ретко кад сликару може испасти з а р у к о м да на платну ухвати и оно што је невидљиво* (Љ. Недић, превод Голдсмитова Векфилдског свештеника, 44). Иначе се, и у овоме и у претходном ставу означава не више било какво кретање за појмом с именом у инструменталу већ мировање.

22. Само привидно, зато што глаголи означавају кретање у правцу појма означеног именским обликом, изгледа да предлог *за* одређује место у којем се завршава кретање у примерима:

З а г л а в о м јој задјевена лала (Нар. пј. Хрватске, 10 17 д.). — А з а у х о м му је задјевено (Вј. Калеб, На камењу, 56 д.). — Заурла Проданић бацив врч свој з а ш љ и в а р о м (А. Шеноа, Клетва, 434). — Попуна креће да стигне з а г о р о м, з а р и ј е к о м бригаду (Б. Ћопић, Нова књижевност 1946, 8/481). — З а у г л о м наиђе на Воја (М. Лалић, Извидница, 162).

Стварно у свим овим примерима — па и у трећем по реду, који је најспорнији — иако су у њима глаголи кретања, означава се место у коме је нешто овакво или онакво, односно у коме се нешто деси тек пошто се у то место стигне: у прва два се види да је по нешто задевено за главом и за увом, у четвртом се каже да се бригада стигне када се буде за гором, за ријеком, а у последњем да се наиђе на Воја када се стигне за угао. Па није невероватно да је и у 3. примеру, који смо унеколико изузели од осталих, писац хтео рећи да је Проданић заурлао пошто је, када је био за шљиваром, тамо бацио врч. Али допуштамо и да је ту писац употребио везу предлога *за* с инструменталом уместо с акузативом,

према честој таквој употреби у народним говорима, која се, и поред тога, не може сматрати књижевнојезичком особином.

23. Предлогом *за* с инструменталом одређује се појам означен управном речју и временски. Њиме се, наиме, означава да овај појам долази по времену иза појма, после појма с именом у инструменталу:

За овим спусти главу па стаде горко уздисати (Б. Атанацковић, Два идола, 9). — Дан за даном, недјеља за недјељом, па и мјесеци клизе неосјети (Л. Лазаревић, Приповетке I, 122). — За разговором дође шала, за шалом игра (J. Веселиновић, Хајдук Станко, 73). — Тако ми вазда за тугом долази туга (Маретић — Ившић, превод Илијаде, 400). — За њиховим песништвом у коме почиње преовлађивати машта (Б. Поповић, Огледи из књижевности и уметности, IX). — Одмах за њом буде објављено примирје (Стј. Крањчевић, Превод Толстојева Рата и мира, 473). — Комесар је прегледао лично пушку за пушком (М. Црњански, Сеобе, 32). — Једна пуковнија за другом дочекивала је владара звуцима корачнице (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 283 д.). — Пролазили су улицом једни за другима (разг.).

У неким случајевима, као у последњем нпр., није сасвим лако утврдити да ли се инструменталном синтагмом с предлогом *за* означава да један појам следује другом у простору или у времену. Ако се хтело рећи да — као што смо претпоставили стављајући овај пример заједно с претходнима — иду улицом једни после других, онда је, дакако, тај пример тачно схваћен. А ако се пак имало на уму да иду улицом у реду једни за другима, реченица којом је то казано морала би се сврстати заједно с примерима у којима се овом синтагмом означава да један појам прати други крећући се у простору за њим, у којима тј. инструментал с предлогом *за* одређује место кретања означаваног управним глаголом. Уосталом, ту и немамо ништа посебно, већ један од бројних доказа како се танане нијансе различних значења у језику међусобно додирују и преливају једна у другу.

М. Стевановић

ОБЈАШЊЕЊЕ ЈЕДНЕ ПОЈАВЕ ФОРМАЛНЕ НЕКОНГРУЕНЦИЈЕ У БРОЈУ

У току последњих неколико година из београдских дневних листова забележио сам велики број примера типа *за ових три четврти сата, за последњих четврт сата, у току првих четврт часа, за ових пола часа*, и сл. — Овакви примери су постали веома честа појава у свакодневном говору Београђана, и много шире. То сам запазио у говору лица која употребљавају тзв. општи тип језика наше културе (Umgangssprache), али више пута сам такве примере запазио и у говору неких интелектуалаца, оних који иначе имају добар књижевни језик. Тако је чешће и у осим овога добрим преводима, као што показује пример *Он је првих пола сата свог радног времена проводио у тумарању* (превод *Бирократи*, од Жоржа Куртелина).

О овој појави, која је ширега карактера, могло би се расправљати једноставно у односу на стандардни књижевни језик. Уз констатовање неправилности, због конгруенције, могла би се донети белешка у неким језичким „поукама“, са напоменом о томе како је правилно и како треба рећи. Наиме, уз бројеве *три, четири* не треба да буде одредница у множини: формално није добро рећи *ових, тих, првих три четврти, у току првих три четврти, већ за време прве три четврти часа*, и сл. Ту се увек квалификује *четврт* као део часа, а тако и м. *за првих пола часа* требало би рећи *за прво пола часа*, јер се *пола (часа)* осећа као граматички неутрум; или би било још згодније рећи *у току прве половине часа*, — каква је конструкција потпуно јасна, јер се реч *половина* осећа прецизно као именица ж. рода. *Пола* се пак осећа не као им. „*пола*“, са тзв. општим родом, већ као прилог, те се цела синтагма *пола часа* осећа као неутрум.

Ово пак питање има шири значај. Наведени примери истичу потребу да се нађе узрок множинској конструкцији. Питање *зашто* нешто бива у појавама језика, и зашто се врши поремећај, одступање од нормалних односа — води објашњењу самога процеса, тј. *како* се устаљују онакве појаве какве смо навели. Као и у многим другим језичким поремећајима (нпр. код померања видова зависности, при чему *кад* добија значење условљености *ако*, и обратно), тако и у овим случајевима треба тражити полазну тачку у померању семантичких вредности.

Израз *четврт часа*, *четврт сата* значи један четврти део часа, али исти тај размак временски је део часа од шездесет минута, — значи *четврт часа = 15 минута*. У језичком осећању се идентификују та два израза. Израз *петнаест минута* је множинска вредност, и сасвим је нормално слагање за *тих петнаест минута*, односно „за тих два пута, односно три пута по петнаест минута". Еквиваленција *четврт часа* употребљена у множинској, семантички садржаној вредности „15 минута", и са том антиципираном вредношћу, повлачи слагање у множинском односу, дакле — *тих, ових 15 минута* > *тих, ових четврт сата*.

Из једног београдског дневног листа од 7. фебруара 1961. г., имамо пример ове врсте, а још сложенији:

> На конгресу Демохришћанске странке он је *пуна* три четврти сата критиковао политику шефа државе, избегавши да и један једини пут спомене Де Голово име.

Нормална конгруенција била би усмерена ж. родом именице *четврт*, дакле *пуне три четврти сата*. Међутим, објашњење се може наћи једино у клишеу *три сата*. — Оријентисање у подсвесном процесу конгруенције условљено је већ чешће датим односом, са интеркалирањем ближе одреднице ограничавања — *четврти*. Израз *три четврти сата* обухваћен је конгруенцијским клишеом, који важи као израз временски шири а простији: три сата.

У овим случајевима конгруенција није формално изражена, али у суштини постоји семантички образложена.

Ова анализа показује пут иновацијâ у синтаксичком односу конгруенције, а са семантичким моментом као оријентационим импулсом. Осим тога, оваква анализа потврђује моју тезу о реченици као глобално датој целости, чијом реализацијом, с једне

стране, диригује сама *говорна ситуација*, а с друге стране ситуационо условљавање тежишта, било у реченици, било у синтагми (cf. *Говорна ситуација и говорни потенцијал*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, I).

Значај свега овога двојак је: за науку о језику принципски, а у примени — за стабилност књижевног језика у односу на еволутивност. Наведени примери показују једну врсту психолошко-језичке тенденције. Међутим, свака тенденција не мора довести до измена устаљених односа, и свако констатовање начина којим се врши иновација не значи уједно и санкционисање. Књижевни језик као такав мора имати прецизности у изражају, — и има пуно оправдања да се скрене пажња на једну иновацију која потиче из непрецизности језичког осећања, која долази отуда што се неговању прецизног формулисања у књижевном језику не обраћа довољна пажња. Настава у школи има задатак да развије прецизно изражавање мишљења и у овом правцу.

М. Павловић

ИЗ ПРАВОПИСНЕ ПРАКСЕ

— Реч-две о писању речи великим почетним словом —

Сваки је правопис једним својим дêлом конвенционалан. Немци, на пример, све именице пишу великим словом, а ми, и већина других народа, по правилу, заједничке именице пишемо малим словом, изузев у склопу неких назива који се пишу великим словом (прве речи или свих речи). А у овоме се, опет, наш правопис разликује од неких других правописа, нпр. у писању назива предузећа, установа, организација, књига и сл. Код нас је, у називима од више речи, основно правило: прва реч великим словом, остале малим; код Енглеза и Француза, на пример, све се речи у оваквим називима пишу великим словом.

Код нас је ушло у обичај (правопис о томе ништа нé говори) да се овакви страни називи механички подвргавају нашим правописним правилима, и кад се преводе и кад се дају у оригиналу. Међутим, док је оно прво схватљиво, ово друго мислим да није оправдано. Ако Енглези нпр. пишу Scotland Yard, Covent Garden, Manchester Guardian, Foreign Office или Французи Deuxième Bureau, Comédie Française и сл., а ми то преносимо у фонетском писању као *Скотланд јард*, *Ковент гарден*, *Манчестер гардијан*, *Форин офис*, *Дезјем биро*, *Комеди франсез*, огрешили смо се о правопис онога језика из којега су те речи узете, будући да их дајемо у оригиналу, макар и у фонетској транскрипцији. У изворном писању такви се називи преносе потпуно из оригинала, тј. сви се делови пишу великим словом, па је то разлог више да се и у фонетском исто чини (тј. *Скотланд Јард*, *Форин Офис*, *Комеди Франсез* и сл.). Чудно је, рецимо, да се у београдској штампи пише нпр.: представник *Форин офиса*, агент *Дезјем бироа* и сл., а у загребачкој: predstavnik *Foreign Officea*, agent *Deuxième Bureaua* и сл., тј. у једном случају са малим *о* (офис) и *б* (биро), а у другом случају са великим тим истим словима. Јер, то је само

транскрибовање, не и превођење назива, а у оба начина писања други део назива је у падежу, са нашим наставком датим на крају назива као целине („Forin-ofis"-а и „Foreign-Office"-а)[1], што такође условљава исти начин писања у погледу великог слова.

У новом Правопису ово питање није решено посебним правилом, већ се само на основи једног јединог примера о изворном писању страних имена, у параграфу 171, т. а) (Foreign Office — Форин офис), може закључити да се само прва реч пише великим словом. Последица тога је неједнако преношење страних назива у београдској штампи, као што су ова два примера из истога чланка: „Брод израђен за „*Вест харт йул*" и „Брод који је израђен за норвешку фирму „*Халвортен Шийинг Берген*".

Има у погледу употребе великог слова проблема које ни нови правопис није успео да реши. То су она правила која су остала иста као и у претходним правописима, а која омогућавају субјективна тумачења, и на тај начин долази до неуједначености у њиховој примени.

У питању су правила којима се регулише начин писања разних назива састављених од више речи, а основно је питање: који називи улазе у категорије назива наведене у тим правилима. Како, на пример, треба писати називе разних споменика и сл.?

Свакодневна пракса нам показује колико у писању те категорије назива има неуједначености и субјективног тумачења правописних правила.

Један пример ће нам то најбоље илустровати.

Сваке године на Дан победе, 15. маја, одаје се дужно поштовање погинулима у рату и жртвама фашизма, што се обично манифестује полагањем венаца пред разним споменицима. Сутрадан се у нашој штампи о свему томе пише — и ту настају компликације. Вести које о томе доносе наши дневни листови најбоље нам показују како нема јединствености у примењивању неких правописних правила.

Прегледамо ли наше дневне листове од 16. маја из две узастопне године, видећемо да и у истом листу има разлике у писању поменутих назива, а како је тек не би било између два листа!

---

[1] Често се чује приговор на правило о начину писања страних имена и назива кад су у падежу или присвојних придева од тих имена а пишу се изворно (име *Rousseaua* и придев *Rousseauov*). Многи сматрају да би наставак требало одвојити цртицом (*Rousseau-a* и *Rousseau-ov*).

Узео сам четири најпознатија листа на српскохрватском језику: Политику и Борбу из Београда, Вјесник из Загреба и Ослобођење из Сарајева.

У Политици једне године читамо овакве наслове: „Полагање венаца на *гроб Незнаног јунака на Авали*" и „*Положени венци на Гробљу ослободилаца Београда*, *Гробницу народних хероја* и на *Јеврејско гробље*". У тексту под другим насловом спомиње се и полагање венаца пред *Споменик жртвама фашизма на Јеврејском гробљу*.

Годину дана касније у истом листу налазимо сличну вест, али правописно нешто модифицирану. Сада читамо о полагању венаца „на *Гроб незнаног јунака*", дакле са великим *г* и малим *н*, тј. обрнуто од оног прошлогодишњег. Остали називи су писани на исти начин, с том разликом што је *Гробље ослободилаца Београда* два пута писано великим словом почетне речи а два пута малим. Додат је и назив *Спомен-гробље родољубима палим у окупираном Београду*.

У Борби је разлика у начину писања поменутих назива у две узастопне године нарочито упадљива. Прве године је јаче изражена тенденција ка употреби малог слова у почетку назива (на *Гроб незнаног јунака*, на *гробове ослободилаца Београда*, на *Гробницу народних хероја*, пред *споменик жртвама фашизма на јеврејском гробљу*, пред *споменик ослободиоцима Београда*, на *гробљу палих родољуба у Јајинцима*); друге године је настао заокрет у супротном правцу: сви су ови називи писани великим словом прве речи („Положени су венци на *Гроб незнаног јунака на Авали*, на *Гробљу ослободилаца Београда*, *Спомен-гробљу палим родољубима у окупираном Београду*, на *Гробницу народних хероја на Калемегдану*, *Споменик жртвама фашизма у Јајинцима* и на *Јеврејском гробљу у Београду*"). Интересантан је један детаљ из Борбе: док у тексту три пута стоји *Гроб незнаног јунака*, у поднаслову је *Гроб Незнаног јунака*. Очигледно, наслов је писало друго лице, са друкчијим схватањем принципа употребе великог слова (о чему ће ниже бити још речи).

И у Вјеснику се испољава знатно колебање у употреби великог слова. У прошлој једној години је: *гроб Незнаног јунака*, *споменик ослободиоцима Београда*, *гробови народних хероја на Калемегдану*, *споменик жртвама фашизма на жидовском гробљу*, али: *Гробница народних хероја на Мирогоју;* у другој: *гроб незнаног јунака*, *Гробље ослободилаца Београда*, *Спомен-гробље палим родољубима у*

окупираном Београду, *Гробница народних хероја на Калемегдану*, *Жидовско гробље*, али: *споменик жртвама фашизма у Јајинцима*.

Сарајевско Ослобођење показује најјачу тенденцију ка писању ових назива малим словом прве речи и најмање осцилирања: на исти начин су сви називи писани и једне и друге године (*гроб Незнаног јунака*, *гробље ослободилаца Београда*, *гробница народних хероја*, *споменик жртвама фашизма у Јајинцима* и на *Јеврејском гробљу*, *спомен-гробље палим родољубима у окупираном Београду*).

Ова неуједначеност у начину писања назива споменика између појединих листова и колебање у три од четири поменута листа резултат је непрецизности наших досадашњих правописа, што је онемогућавало неуједначено тумачење појединих правила. А. Белић, у т. 15, прописује да се великим словом прве речи пишу „називи установа, празника, улица, тргова, књига". О називима споменика нема ништа, ни у овој, а ни у осталим тачкама. Треба их, дакле, писати малим словом. Боранић је, у т. 6, међу категоријама које се пишу великим словом, дао врло уопштен термин, *ствари*, и ту је, у засебне пасусе одвојио *имена ствари* од *посебних назива ствари*, што омогућује да се у ову другу групу сврстају неке категорије које би по Белићу требало писати малим словом. Дакле и споменици. Нови Правопис, у т. 9, сужава ово Боранићево правило на имена („посебна (властита) имена животиња, грађевина и ствари"), напомињући при томе да „ако такви називи нису властита имена, они се пишу малим словом". (Као илустрација дат је за оба случаја исти пример: *Савски мост* као властито име и *савски мост* као назив било којег моста преко Саве, што, по моме схватању, може створити забуну, јер, на крају крајева, сваки мост преко Саве за мањи број људи може имати властито име „Савски мост", а за огромну већину је он само „савски мост").

Према томе, ни споменике, ако немају неког посебног имена, не би требало писати великим словом. Оно прво је врло ретко — ово друго врло често. У Београду, нпр., постоји споменик који се зове *Победник*, а према њему већи број других споменика који немају властитог имена, већ им је у првом делу назива реч „споменик" (споменик жртвама фашизма, споменик ослободиоцима Београда, споменик захвалности Француској и сл.), а да и не говоримо о бројним споменицима појединих личности, који се називају на два начина: са именом личности као првим делом или са речју споменик и именом и презименом личности (један

од ових, *Вуков споменик*, одн. *споменик Вука Караџића*, има и као посебно име *Споменик*).

Ни остале категорије назива који су напред споменути немају свога посебног (властитог) имена. Тако нпр. *гробница народних хероја* постоји у Београду и у Загребу, *јеврејско гробље* имамо у многим местима наше земље (од овога треба разликовати *Ново гробље* као посебно име гробља у Београду) и др.

Посебну пажњу заслужује споменик Незнаном јунаку на Авали. Наши га листови пишу на три начина: *гроб Незнаног јунака* (Политика, Вјесник и Ослобођење), *Гроб незнаног јунака* (Политика и Борба) и, само једном, у поднаслову Борбе, *Гроб Незнаног јунака*. Ако бисмо пошли од тога да је то гроб, први би начин био исправан. Други део у овој одредбеној синтагми, *Незнани јунак*, симболично означава све оне незнане јунаке који су пали у борби за отаџбину и пише се великим словом прве речи. Самим тим други начин писања (Гроб незнаног јунака) неисправан је. Аутор трећег начина писања (Гроб Незнаног јунака) пошао је од чињенице да је то само формално гроб, који симболично представља гроб свих оних незнаних јунака, да је то, дакле, његово посебно име и као такво пише се великим почетним словом. Али како он спада у категорију споменика, први начин писања више одговара принципима на којима се у Правопису заснива употреба великог слова[2].

Ових ће колебања и даље бити, јер је правописним правилима немогуће обухватити сваки појединачни случај. Чак ни све категорије. Уз правопис је потребан, нарочито уз поглавље о великом слову, посебан коментар у коме би били детаљно разрађени сви они случајеви који могу бити различито тумачени, са великим бројем примера као илустрацијом. Ипак, правописна правила треба да обухвате оне категорије код којих се јављају колебања, а међу примерима треба да буде таквих који могу да послуже као образац за друге случајеве.

Св. Марковић

---

[2] У многим државама учесницама у I светском рату подигнут је такав споменик.

За време јануарске побуне ултраколонијалиста у Алжиру, писано је у нашој штампи и о борбама које су вођене у близини споменика Незнаном јунаку, па је нпр. у допису Борби из Париза три пута споменут и овај споменик, са малим *с* (пред споменик Незнаном јунаку, прилаз споменику Незнаном јунаку, код прилаза споменику Незнаном јунаку), док је у једној Ројтеровој вести, на истој страни и у истом ступцу, стајало: „Падобранске јединице заузеле су позиције од споменика незнаном јунаку". Дакле и овде неуједначеност.

ОБЛИЦИ ТОПОНИМА У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Проблем који нас овдје интересује још од раније је нашао своје мјесто на страницама нашега часописа — макар и у виду језичких поука. Овом приликом, управо прије него будемо говорили о промјени појединих топонима, ми ћемо се задржати и на једном начелном питању које је у вези са том промјеном.

Једно од начела нашега књижевног језика које је јасно изражено у његовом новом правопису захтијева да се имена, презимена и географска имена „преузимају у . . . изговор књижевног језика у онаквом облику какав је у употреби у народу дотичног краја“ (Правопис, т. 36, а в. и т. 41, 44), под условом да се од раније није уопштио други назив (Правопис, т. 44. е). Из овога произлази да је и за географска имена, као и за лична имена, од пресудног значаја локални изговор. Ма колико изгледало природно, ово начело, овако дато, не поштује се у свим случајевима. Има, наиме, примјера гдје и у називима географских имена локални изговор уступа пред нормама књижевног језика. Нас овдје интересује шта све из народних говора од дијалекатских особина заједно са топонимима улази у књижевни језик без икаквих корекција, а шта, опет, књижевни језик мијења од локалног изговора при преузимању таквих имена, тј. шта књижевни језик усклађује са својим нормама.

Познато је да све ријечи које улазе из народних говора у рјечник књижевног језика обавезно примају књижевну промјену и акценат, ако те особине у говору из кога се узима нека ријеч одступају од књижевне деклинације и акцентуације. Тако је и код имена мјеста; њихова промјена и акценат увијек се саображавају са нормама књижевног језика. То значи да један топоним који улази у књижевни језик са онога подручја које нема разви-

јену систему падежа, у књижевном језику не задржава локалну промјену, односно не задржава локални начин исказивања падешких односа него се уклапа у већ постојеће именичке типове књижевног језика и прима њихову промјену. Према томе, са становишта нормативне граматике једино је исправно: *из Ниша, у Нишу, са Нишом; у Андријевици; над Цетињем; из Пирота, у Пироту, са Пиротом*, без обзира на то како се ови падешки односи исказују у крајевима гдје се налазе наведена мјеста. Тако се поступа и кад је у питању акценат. Ако неки топоним нема акценат који одговара принципима Вук-Даничићеве акценатске системе (а ти принципи још увијек су и принципи савременог књижевног језика), при његовом преузимању у лексички фонд књижевног језика, акценат се обавезно мијења и саображава са акценатским промјенама које су се знатно раније извршиле у централним говорима штокавског дијалекта, тј. у оним говорима који су послужили као основица за стварање норми књижевне акцентуације. Отуда у књижевном језику имамо само: *Цѐтиње, Пѝрот, По̏повци, Бру̑с, Ка̀ленић* и сл., иако ова мјеста у народном говору краја гдје се она налазе имају друкчији акценат. Тако се поступа у свим случајевима у којима се народни говори и књижевни језик разилазе у промјени и акценту. Истина, наш језик не захтијева обиљежавање акцената на писаној ријечи, али се од сваког образованог човјека тражи да у говору поштује норме књижевне акцентуације.

Што се, пак, тиче промјене, ту локалне говорне особине такође морају уступити пред књижевном деклинацијом; прописи нормативне граматике морају се поштовати и у усменом и у писменом начину изражавања. Од овога се једино може одступити када се жели дати локални колорит, било да се ради о говору неке личности или неког краја.

Како видимо, у овим особинама, кад су у питању и географска имена, предност имају норме књижевног језика над особинама локалног говора. Случај с гласовним облицима топонимâ, и његовим граматичким родом, није такав. Фонетске особине краја гдје се налази једно мјесто у доста случајева имају одлучујућу улогу. Кажемо у доста случајева због тога што има и таквих гласовних особина које могу бити и опште и карактеристичне за говор једног краја, па да опет не улазе у фонетику књижевног

језика, чак ни у топонимима. Дакле, постоје двије врсте фонетских особина у облицима имена мјеста. Једне од њих заједно са тим именима улазе у књижевни језик, мада у другим случајевима те особине остају само саставни дио фонетике краја у ком се налази то мјесто; друге гласовне особине, ма колико оне биле опште у крају гдје се мјесто налази, никада не постају равноправне са претходним у књижевном језику, него су увијек везане искључиво за фонетику одређене дијалекатске области. Ми ћемо овом приликом указати како на оне гласовне особине које заједно са именима мјеста (овдје ће бити ријечи само о именима мјеста, и то оних са штокавске територије) улазе у књижевни језик, тако и на оне које никада не стичу право грађанства у фонетици тога језика.

I. Гласовне особине које са именима мјеста улазе из народних говора у књижевни језик.

Има у називима мјеста неколико гласовних особина које књижевни језик толерише иако их иначе нема у његовој фонетици. То су: a) икавизми, b) шћакавизми, c) вокално *л*, d) јотовани дентали *т̄* и *д* испред *је* од кратког јата, e) редукција сугласника *й* на почетку ријечи.

a) Икавизми. Мада икавски изговор није примљен за књижевни, у називима мјеста (као и у етницима и личним именима) облици са *и* мј. некадашњег ѣ задржавају се у облику с тим вокалом и у књижевној употреби. Тако имамо поред имена мјеста са екавском и ијекавском замјеном као: *Београд*, *Бела Црква*, *Крива Река*, *Бела Паланка; Бијељина*, *Бијело Поље*, *Бијељани*, *Црнојевића Ријека* и у књижевном језику икавске облике у топонимима као: *Била*, *Били Бриг*, *Брист̄*, *Бриг*, *Црий*, *Дриновци*, *Била Коса*, *Лички Осик*, *Слийчићи* и сл. (Сва имена мјеста наводим или из Именика насељених места ФНРЈ, Београд 1951, или из својих биљежака са терена). Ово опет значи да се икавски рефлекс за јат у топонимима изједначује у књижевном језику са екавском и ијекавском замјеном некадашњег гласа ѣ. Истина, ово начело није у сваком појединачном случају примијењено. Постоји, наиме, неколико имена насељених мјеста која у званичној употреби имају друкчији рефлекс јата од онога који налазимо у народном изговору краја гдје се налазе та мјеста. Тако, нпр., имамо *Осијек* и

Ријека у званичној употреби са ијекавском замјеном, иако у народном говору краја гдје се налазе ова мјеста имамо другачији изговор. Исто тако ми на географским картама, у уџбеницима и званичним документима налазимо *Широки Бријег* (данас Лиштица), иако се то мјесто налази на чисто икавској територији гдје свуда, па и у имену овога мјеста, имамо *и* мј. ѣ. Ова одступања од усвојеног начела објашњавају се тиме, како је то раније речено, што се та имена „једино у том облику одавна употребљавају у књижевном језику" (Правопис, т. 44 е). Али би се и за њих могло поставити питање: да ли су ова одступања од усвојеног принципа нужна? Чини ми се да нису. Књижевна традиција није тако стара да се то не би могло мијењати. Осим тога раније је било у употреби и *Лијевно* (исп. *Видите ли проклето Лијевно,* | *Ђе у њему бијели се кула; Кад дођоше у Лијевно равно* — Вук, нар. пјес. III, 345); *Сиљет*, *Биоград* (главни град ФНРЈ, исп. *Четрнесту прати Бијограду*, примјер из Речника САНиУ, s. v.). Сва та имена у том облику налазимо и код Вука у Рјечнику. Управо, Вук има *Биоград* (јуж. и зап.), *Београд* (ист.), *Ливно* vide *Лијевно*, а под Лијевно се наводе примјери; а само *Сиљет* (Spalatro). Данас, међутим, сва у овоме ставу наведена мјеста и у књижевном језику имају онакав изговор какав налазимо у народном говору крајева гдје се та мјеста налазе. У новом правопису читамо: *Београд*, а *Биоград (на мору)*, *Лијевно не него Ливно*, *Сиљет не него Сплит* (Правопис, s. v.)... Исто тако би се могло поступити и са *Ријека* и *Осијек* и за коју годину сви бисмо та мјеста и изговарали и писали онако како их изговара домаће становништво које није усвојило „књижевни облик".

ђ) Шћакавизми. Познато је да у старијим икавским говорима на штокавском дијалекатском подручју имамо гласовну групу *шћ* мјесто које и у екавским и у ијекавским говорима штокавског дијалекта имамо *шт*, примјери типа: *шћит*, *дворишће*: *штит*, *двориште* (исп. А. Белић: Ј. фил., IV, стр. 21; Ј. фил. XXIII, стр. 6; Фонетика, Београд 1960, стр. 115). Али ако се гласовна група *шћ* нађе у имену неког мјеста, она остаје неизмијењена и у књижевној употреби. Отуда и у уџбеницима, и на географским картама, и другдје једино налазимо: *Шћипе*, *Шћит* (села код Прозора), *Градишће* (код Зенице), *Дворишће* (код Глине), *Селишће* (код Петриње), *Турчишће* (опет код Глине), иако све те именице, или пак њихови коријени, кад не означавају топониме,

у књижевном језику обавезно имају *шт* (*штит*, *штипати*, *селиште*, *градиште*, *двориште*).

c) Чување вокалног *л*. На једном не тако великом подручју штокавског дијалекта, у тимочко-лужничком говору, до данас се сачувао изговор вокалног *л* мјесто којега у осталим штокавским говорима, као и у књижевном језику, имамо редовно вокал *у*, тип: *влк*, *јаблка* : *вук*, *јабука* (исп. А. Белић: Дијалекти источне и јужне Србије, Београд 1905, стр. 91. и даље). Ако ову особину, тј. вокално *л*, имамо у називима мјеста, тај глас се чува и у књижевној употреби, иако га у свим другим ријечима замјењујемо вокалом *у*. (Наравно, и вокално *л* и други дијалектизми могу се употребљавати и кад се не налазе у именима мјеста, али се тада обавезно те ријечи стављају између наводника чиме се упућује на њихов локални карактер). Према томе, у уџбеницима, географским атласима и сл. једино налазимо: *Влковија*, *Жлне*. У већ помињаној књизи проф. Белића о говорима овога подручја налазимо и топоним *Црвена Јаблка* (стр. XLII), који је у том облику дат и на карти уз текст. У именику мјеста га налазимо у облику са *у* мјесто *л*, али свакако зато што састављачима именика или њиховим сарадницима није био познат правописни принцип о коме овдје говоримо.

d) Јотовани дентали *д* и *т* (групе *dě*, *tě*). Једна је од карактеристика највећег дијела ијекавских говора јотовање дентала *д* и *т* када се ови нађу испред *је* од краткога јата, тип: *ђевојка*, *ћерати*. Ма колико ова појава у говорима народним, осим у градског становништва неколиких мјеста, била општа, као што се зна, она данас нема мјеста у књижевном језику ијекавског изговора у коме је још Вук Караџић (1839) прогласио за исправне облике са неизвршеним јотовањем (*дјевојка*, *тјерати*), иако је до тада и сам говорио и писао ове ријечи са *ђ* и *ћ*. Али ако резултате овога јотовања имамо у називима мјеста, књижевни језик ту не намеће своје облике са неизвршеним јотовањем, него ова имена прима у облику какав она имају у изговору домаћег становништва. Отуда и у књижевном језику имамо: *Ђедићи*, *Ђедина Ријека*, *Ђединци*, *Ђедовац*, *Ђедово Поље*, *Мeђeђa*; *Шћеница*, *Шћенови До*, *Шћепанице*, *Шћепошеници* као једино исправне облике, мада је ту само: *дјед*, *дједов*, *медвјед*; *стјеница*, *стјеновит*. Овдје можемо навести и један изузетак. Истина, није ријеч о насељеном мјесту

него о имену једне ријеке. У Именику места, на стр. 569. налазимо *Суђеска*, село код Сребренице, а познато нам је да постоји и презиме *Суђеска*, али назив ријеке која се ниже Шћепан-Поља улива у Дрину и коју су борци Народноослободилачке војске прославили у V-ој непријатељској офанзиви, данас живи само у облику са неизвршеним јотовањем: *Сутјеска*, премда на старијим географским картама налазимо народни облик: *Суђеска* (в. Херцеговачки устанак 1875. и карту која је дата уз текст). Поријекло овој појави није тешко наћи. О овој ријеци се до наших дана врло мало знало, али је она у ослободилачком рату постала симбол херојства наших бораца. Крај њених обала погинуло је много легендарних хероја и о томе су поникле многобројне пјесме које нису силазиле са партизанских усана. А заједно са пјесмама у којима је дат покњижевљен облик ове ријеке, тј. облик без извршеног јотовања у њему, примило се и име ове Дринине притоке. Такав је облик с неизвршеним јотовањем данас постао општепознат и он је сасвим потиснуо његову локалну варијанту чак и из говора краја куда протиче ова ријека. То, опет, потврђује оно што је знатно раније констатовао проф. Стевановић да се и народ лако навикне на књижевне облике са неизвршеним јотовањем (в. М. Стевановић, Ј. фил. XIII, стр. 37). Наравно, овим се никако не жели рећи да тако треба поступити у свим примјерима. И овдје, као и у другим случајевима, вријеме и еволутивни развитак језика учиниће своје. Наша је дужност да констатујемо само чињенично стање.

е) Р е д у к ц и ј а с у г л а с н и к а *п* н а п о ч е т к у р и ј е ч и. Експлозивно *п* са почетка ријечи губи се у народним говорима кад се нађе у групи са *т*, *с* и *ч*, примјери типа: *тица*, *совати*, *чела*. У књижевном језику ту се увијек чувају неокрњене ове гласовне групе. Али у топонимима и књижевни језик, као и народни говори, редовно има: *Тица*, *Тићи*, *Тичари*, *Тичићи; Совач* (макар да је у основи совати < псовати); *Чела*, *Челарево*, *Челице*, *Челинац*, *Челиње*..

То су гласовне особине које књижевни језик прима из народних говора у називима мјеста а којих иначе нема у његовој фонетици. Ако бисмо још узели и имена мјеста са чакавског и кајкавског говорног подручја, видјели бисмо да је број таквих особина знатно већи. Тамо, нпр., имамо *ј* мјесто штокавског *ђ*, тип: *Меја*, *Мејица*, *Медвеја;* затим *чр* мј. штокавског *цр*, тип:

Црнци, *Црнчићи*, а за ове гласовне особине не знају штокавски говори, па ипак се ти топоними и у књижевном језику, и у изговору и у писму и на штокавском терену употребљавају само овако.

II. Дијалекатске гласовне особине које књижевни језик не прихвата ни у називима мјеста.

Знатно је већи број гласовних особина које налазимо у народним говорима а које не улазе у књижевни језик чак ни у облицима топонима. Ми ћемо овдје навести само неке од тих особина.

1. *Одступања од вокалске система књижевног језика.*

а) Недосљедна ијекавска замјена ѣ. Из дијалектологије нам је познато да на цијелом подручју ијекавских говора немамо онакву замјену јата у дугим слоговима какву прописују правила књижевног изговора. Наиме, има ијекавских говора у којима мјесто класичне двосложне замјене *ије* имамо или *i̯е* или пак *је*. Ако се такав рефлекс дугог јата нађе и у именима мјеста, ма колико то била општа појава на терену гдје се налази то мјесто, књижевни језик за таква имена увијек прописује облик са класичном замјеном, — тј. са *ије*. Отуда имамо у свим уџбеницима географије, на географским картама и другдје у званичној употреби само *Ортијеш*, *Бијело Поље*, *Пијесци* (сва три села из околине Мостара), иако на том подручју Херцеговине мјесто *ије* у скоро свим случајевима, па и у именима ових топонима, имамо *i̯е;* дакле, тамо је *Ортi̯еш*, *Бi̯ело Поље*, *Пi̯есци*. Да је то тако показује и чињеница што они који не познају правописне прописе овдје редовно пишу *је: Ортјеш*, *Бјело Поље*, *Пјесци*.

b) Редукција вокала. У говорима штокавског дијалекта наилазимо и на појаву редукције неакцентованих вокала. Та се појава манифестује и у топонимима. Ја сам, нпр., на босанско-херцеговачком подручју као обичну појаву биљежио редукцију вокала *и* у примјерима: *Зенца*, *Јабланца*, *Губавца*, *Драчевце*, *Сребренца*, *Суботца* (село код Бање Луке), *Невесње;* затим вокала *е* у *Сарајво*. За ову појаву знају и други говори, исп.: *Лозница* (Б. Николић: Ј. фил. XXIII, стр. 269), *Јагодна* (моје биљешке са терена) и сл., али, што је врло важно истаћи, ни у тим мјестима овакав изговор није уопштен и зато је у књижевном

језику увијек: *Зеница*, *Јабланица*, *Губавица*, *Драчевице*, *Сребреница*, *Субошица*, *Лозница*, *Невесиње*, *Сарајево* и сл.

c) Сажимање вокала. Ако се послије губљења гласова *х* или *ј* нађу два неакцентована вокала један поред другога, ти се вокали, у већини случајева,једначе, након чега често долази и до сажимања. Тако, рецимо, мј. *Грахово*, *Пуховац*, *Ораховац* послије губљења гласа *х* ови топоними гласе: *Граово*, *Пуовац*, *Ораовац*, а чује се и *Грово*, *Повац*, *Оровац*. Исто тако послије редукције гласа *ј* за *Крагујевац* у народу се чује и *Крагевац*. Књижевни језик, наравно, не допушта такав изговор него чува пуне облике са *х* и са *ј* и, дакако, са неизмијењеним вокалима. Ово свакако зато што ни у народном изговору ова особина није уопштена.

d) Остала одступања од вокалске системе књижевног језика. Изговор нашега књижевног језика не зна ни за изразито отворене ни за изразито затворене вокале. Свих пет вокала српскохрватског језика карактерише умјерена отвореност. Зато у фонетици књижевног језика не налазе одраза разна дијалекатска одступања од норми стандардне артикулације: *Бе^а^шка*, *Сшу^о^й*, *До^у^ња Махала* и сл., мјесто којих у књижевном језику имамо само облике са чистим вокалима.

Књижевни језик исто тако не зна ни за неодређене вокале који се јављају у неким народним говорима мјесто старих полугласа. Мјесто тих вокала у књижевном језику, како у топонимима тако и иначе, редовно имамо вокал *а*. Отуда према: *Боровьц*, *Јаковьц*, *Сињьц* (А. Белић, ДИЈС, XLI и даље), *Доль^а^ц* (М. Стевановић, Ј. фил. XIII, стр. 17) што налазимо у дијалектима, имамо: *Боровац*, *Јаковац*, *Сињац*, *Долац* у књижевној употреби.

2. *Одсшуйања од сугласничке сисшеме књижевног језика.*

a) Губљење сугласника. Од раније је познато да на доста великом подручју штокавске територије у фонетици народних говора не постоји глас *х*. Тај се глас тамо или потпуно изгубио, или је замијењен неким другим гласом, или се, пак, на његову мјесту развио неки прелазни сугласник. Природно, ту појаву налазимо и у називима мјеста, али само у народним говорима. У књижевном језику још увијек се ту чува старо стање. Отуда према народном: *Расно*, *Ум*, *Ушово*, *Ајдучица* у уџбеницима,

у атласима, и другдје у званичној употреби имамо само: *Храсно*, *Хум*, *Хутово*, *Хајдучица*. Истина, и у књижевном језику наилазимо на примјере у којима поред изворног сугласника *х* у ријечима ове врсте имамо и неки други сугласник (*в* или *ј*), примјери као *глух* и *глув*, *сух* и *сув*. Напоредну употребу *х* и *в* у оваквим случајевима књижевни језик допушта и у топонимима. Отуда према: *Суходо*, *Глухи До* имамо: *Сува Река*, *Суви До*, *Сува Ћуприја*, *Сува Локва*, *Суво Поље*, *Глуви До* и сл. Наравно, самовољна замјена сугласника *х* и *в* у називима ових мјеста није дозвољена; *Глухи До* и *Глуви До* нису синоними него имена двају различитих мјеста.

Народни говори знају и за упрошћавање неких сугласничких група у средини и на крају ријечи. Примјери као: *Арсланагића Мос*, *Шћепан Крс*, *Превеш*; *Нишић*, *Загоре*, *Крушеица* честа су појава, али у књижевном језику ту увијек имамо неокрњене сугласничке скупине: *Никшић*, *Загорје*, *Крушевица*; *Арсланагића Мост*, *Шћепан Крст*, *Превешт*.

b) П о ј а в а с е к у н д а р н и х с у г л а с н и к а. Насупрот појави редукције и губљења сугласника често се у говорима наилази на секундарне сугласнике: *Оздринићи*, *Жглијеб*, *Хортијеш Хавтовац*, али ниједан од наведених примјера не иде у књижевни језик у том облику. Тамо је: *Озринићи*, *Жлијеб*, *Ортијеш*, *Автовац*. И разумљиво је што је тако, јер ни ова особина нигде није уопштена ни у народском изговору.

c) О с т а л е с у г л а с н и ч к е п р о м ј е н е. Фонетика многих штокавских говора не зна за глас *ф* мјесто којег се тамо најчешће јавља *в*: *вењер*, *вес*, *вилџан*; *Ватница*, *Војница*, *Воча*. Али ова особина не прелази границе локалних говора. У књижевном језику редовно имамо не само *фес*, *фењер*, *филџан*, него и: *Фатница*, *Фојница*, *Фоча*.

На босанско-херцеговачком подручју наилази се и на појаву неразликовања сугласника *ч* и *ћ*, *џ* и *ђ*, *љ* и *ј*, *њ* и *н*. Истина, неразликовање африката, или, боље рећи, постојање само других у фонетици многих говора тог подручја, знатно је чешћа појава. Па ипак примјери као: *Ћајјина*, *Ћитлук*, *Ћелебићи*, *Хађићи*, *Поћитеј*, исто као ни *Јубушки*, *Бивоје Брдо*, *Шевађ Ниве*, *Нивице* и сл. никада у том облику не улазе у књижевни језик, већ једино у облику: *Чајљина*, *Почитељ*, *Хаџићи*, као и : *Љубушки*, *Њивице* и сл.

Раније је констатовано да књижевни језик прихвата у именима мјеста јотоване сугласнике *д* и *т̄* (типови као *Ђедићи*, *Шћеница)*, али сугласник *с'* који је исто тако добијен новијим јотовањем, чак и на истом говорном подручју и под истим условима, од *sě*, никада не постаје саставни дио фонетике књижевног језика. Мјесто тога гласа у књижевном језику увијек имамо неизмијењену групу *сје* : *Сјекосе*, *Пресјека*, *Пресјек*, *Сјенокоси*. Истина, оправдање за ово може се наћи у непостојању писменог знака за глас *с'* у нашим азбукама. Али, књижевни језик не прихвата ни јотовање уснених сугласника са *је* од јата, иако за гласове који су добијени тим јотовањем књижевна азбука има писмене знакове. Тако према локалном народном: *Вљет̄рено*, *Мљеденик* редовно књижевно изговарамо и пишемо *Вјет̄рено*, *Мједеник*.

Мада је у неким случајевима стапање сугласника *т̄* и *с* из групе *т̄ск* у африкату *ц* прихваћено, примјери као: *Гроцка*, *Грацка*, *Гацко*, ми данас имамо *Имот̄ски* као једини књижевни назив за то мјесто. У народу краја гдје се налази овај градић имамо, међутим, *Имоцки* (у РЈАЗиУ поред тога облика налазимо и *Имоски*, а за тај облик знају и Вук и Маретић).

Како се из овога види, наш књижевни језик не поштује увијек ни у именима мјеста изговор самих мјештана. У извјесним случајевима, како је напријед показано, дијалекатске фонетске особине примају се без икаквих измјена, друге такве особине, ма колико да су оне распрострањене у народу краја гдје се налази неко мјесто, остају само фонетске особине дотичног краја. Књижевни језик за такве топониме још увијек чува облик који понекад може бити и непознат становницима дотичног мјеста. Поставља се питање: да ли овакав избор фонетских особина који се врши при преузимању топонима у књижевни језик има свога оправдања? Чини ми се да постоје оправдани разлози за овакав поступак. Ево зашто. У свим оним случајевима гдје и у књижевни језик улазе са топонимима дијалекатске особине ради се о таквим примјерима који се једино у том облику употребљавају на терену, за које се не памти да је постојао неки други облик (примјери као *Била*, *Шћийе*, *Жлне*, *Ђедићи*, *Тица*, *Челарево)*.

У оним, пак, случајевима у којима књижевни језик одступа од данашњег народног изговора у писању топонима разликујемо двије врсте примјера. У прву групу иду примјери у којима се

налазе поједини гласови за које у писмима књижевног језика нема посебних писмених знакова. То су примјери као: *С'екосе*, *Беашка* и сл. У другој групи имамо примјере за које од раније постоје и другачији облици од оних које данас налазимо на терену, а који се још и данас ту и тамо могу срести и код аутохтоног становништва — било да се ради о представницима различитих вјероисповијести или различитог доба. Тако, рецимо, поред *Ватница*, *Војница* које сретамо код православног становништва, у истим тим мјестима у говору муслимана имамо *Фатница*, *Фојница*. Исти ће случај бити и са примјерима у којима имамо глас *х*. С друге стране мјесто *Ћајјина*, *Поћитеј*, *Јубушки*, *Нивице* који су карактеристични за говор муслимана, православци ће у свим тим случајевима имати књижевно правилно употребљене сугласнике *ч*, *љ* и *њ*. Неокрњене сугласничке групе на крају ријечи у номинативу једнине појединих топонима књижевни језик чува због тога што се те групе јављају и у народним говорима у свим косим падежима, управо јављају се свуда гдје се те групе не налазе на апсолутном крају ријечи. Такво стање, међутим, не налазимо у примјерима као *Тица*, *Совач*, *Чела* јер ови топоними никада не знају за иницијално *й*.

II

У првом дијелу овога написа било је говора о једном начелном питању — у ком облику књижевни језик преузима имена мјеста из народних говора. Овдје ћемо указати на промјену неколико појединачних примјера, и то оних за које у нашој штампи још увијек налазимо различите облике и промјену.

а) Башка Вода

Назив овога мјестанца у Макарском приморју најчешће се пише онако како је то учињено у нашем поднаслову — као двосложно име, са двије засебне ријечи. То значи да обје ријечи треба да имају и своју промјену и свој акценат: *Бâшкē Вòдē*, *Бâшкōј Вòди*. Али постоји и другачији начин писања овога топонима, истина, само писања, и то читав назив као једна ријеч: *Башкавода*. За чудо овакав начин писања овога топонима налазимо управо у *Башкој Води*. То чак и на званичним актима и печатима појединих установа. На претходним страницама било је ријечи о поштивању облика топонима који живи на терену, који употребљавају становници тога мјеста, али овдје тај принцип не може бити поштован. Тај принцип

овдје не може бити поштован због тога што и сами мјештани у изговору имају двије засебне ријечи и што мијењају обје те ријечи. Од њих никада нисам чуо да кажу: *Из Башкаводе, у Башкаводи.* Према томе нема никаквих оправданих разлога и није, штавише, ни допуштено, да се номинатив овога географског имена пише као једна ријеч кад се нарочито по осталим падежима јасно види да ту нема ни сложенице ни полусложенице какви су, рецимо, примјери као: *Београд, Вучитрн* или *Херцег-Нови, Котор-Варош.*

Необично је, наравно и сасвим погрешно, када један читалац Политике пише: „Више пута сам проверио код многих познаника у Београду да често замењују место Башка на Крку са *Башка Водом* код Макарске". (Политика, 26. 9 1961). Овако написано име овога мјеста никако не може бити исправно. Ако се први дио не мијења, онда је то полусложеница типа *Херцег-Нови, Херцег-Новог* када се обавезно саставни дијелови тога имена повезују цртицом, што у нашем примјеру није случај.

Поред облика у једнини овај се топоним јавља и у облицима множине: *Башке Воде, Башких Вода, у Башким Водама.* У RJAZiU имамо овај топоним само у једнини: *Башка Вода,* село у Далмацији близу Макарске — и наводи се примјер из дјела А. Качића: Код *Башке Воде.* У Именику насељених мјеста ФНРЈ, као и на географским картама налазимо овај топоним само у облику једнине. Мислим да том облику треба дати приоритет.

ђ) Б и л е ћ а

Овај се топоним у нашој штампи јавља у два облика — као именица средњег и као именица женског рода: *Билеће* и *Билећа.* Први облик се проширио путем књиге и штампе вјероватно аналогијом према неким другим топонимима из Херцеговине који су средњег рода као: *Љубиње, Требиње, Невесиње.* Потврде за средњи род налазимо углавном код оних писаца који су име овога топонима научили у школи:

Од *Билећа* Ахмета Хађића; На Требињу и на Гацку равну, на *Билећу* и на Корјенићу; Главно мјесто јест *Билеће* (сви примјери из RJAZiU). Такав облик налазимо и на неким географским картама.

Облици овога топонима као именице женског рода су знатно чешћи:

Имао је дворе у *Билећи* (Насеља, књ. II, 667); Источно од *Билеће* (Српске области, 26); Бивши га опет срио крај *Билеће;* Равну Плану и *Билећу* малу (оба примјера из RJAZiU, s. v.); С њом иде право на *Билећу*; Ето мене с војском на *Билећу* (Љ. Мићевић, Живот и обичаји Поповаца); На истоку од линије Требиње — *Билећа* — Гацко (Д. Вушовић, СДЗб. III, стр. 3).

Овакав облик налазимо и у Правопису, Именику места, а једино је он познат у том облику на терену источне Херцеговине, тамо гдје се и налази ово мјесто. И то је у овоме случају најважније.

с) Пљевља

Недавно је у Политици (рубрика Међу нама) Б. Брашанац скренуо пажњу на недосљедност у писању имена овога града. Он наводи четири варијанте: *Пљевља* — *Плевља* и *Пљевље* — *Плевље* и што је најчудније, како он каже, сва четири ова назива срећу се и у том мјесту и од мјештана. Брашанац уз то каже да је „правилан и званичан само један (назив) Пљевља". Ја бих уз ово додао сљедеће. Кад су у питању топоними званичан је само онај облик, како је то раније речено, који је најраспрострањенији тамо гдје се налази то мјесто — поготову зато што у вези са овим називом није у питању само фонетска него и морфолошка особина. Назив овога нашег града још од раније се употребљава у два облика — као облик једнине и као облик множине средњег рода. Те облике наводи и Брашанац само у ијекавској и екавској варијанти: *Пљевља* — *Плевља*, *Пљевље* — *Плевље*. Одмах ваља истаћи да екавски облици никако не могу бити исправни, јер се то мјесто налази у срцу ијекавске територије; екавски се облик појавио у новије доба, свакако у изговору оних који прелазе са ијекавштине на екавштину, а који опет заборављају да није дозвољено мијењати изговор топонима, као ни властитих имена уопште, према томе ни писање ријечи ове врсте у којима имамо рефлексе старога вокала јат (о томе је било говора у првом дијелу написа). Према томе, екавске варијанте овога топонима никако се не могу сматрати књижевним облицима. Остаје још питање граматичког броја овога топонима, питање да ли је исправнији облик једнине: *Пљевље* или множине: *Пљевља*.

Ево шта о том налазимо у рјечницима нашега језика. Код Вука, у другом издању стоји: *Пљевље*, варош у Херцеговини, cf. Таслица; а под пљеваљски „von *Пљевље*". У трећем издању „то је

поправљено“ и имамо: *Пљевља*, варош у Херцеговини, а пљеваљски „von *Пљевља*“. У RJZAiU има и *Пљевља* и *Пљевље*: *Пљевља - Пљеваља* n. pl. варош у данашњој области ужичкој ... Говори се и *Пљевље*. — Ту се наводе потврде за облик множине средњег рода, а за *Пљевље* се каже — исто што *Пљевља*. У Вукову Рјечнику (1852: *Пљевље*, варош у Херцеговини; ... у издању од 1898. поправљено је то у *Пљевља)*. Ту се наводи неколико примјера као потврда за облик једнине овога топонима.

Како видимо још од раније смо имали колебања у броју овога географског имена. У наше вријеме најчешће имамо у употреби облик множине:

Пљевља попреко; Тако треба гледати *на Пљевља*; Нођили су *у Пљевљима* (Д. Савковић, Политика, 24. 9. 1961); Угаљ ваља превући *од Пљеваља* до Рудог; Сада су *Пљевља* испод нас; *У Пљевљима* се опраштамо са Суљом (Политика, 26. 10. 1961); Познају га читава *Пљевља* (Политика, 8. 10. 1961); ... иако сам се при испитивању углавном ослањао на говор варсши *Пљеваља*, мог родног места (Г. Ружичић, СДЗб. III, 115). Једна студенткиња на испиту на професорово питање: Одакле сте? одговорила је: *Из Пљеваља*. У Правопису исто тако налазимо само облик множине: *Пљевља*, *Пљеваља*, *Пљевљима*. Тако је и у Граматици проф. Стевановића: *Пљевља* су највећа варош у северозападном Санџаку (М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, III издање, стр. 76). У Правописним правилима од Ј. Вуковића имамо: *Пљевља*, ген. пл. *Пљеваља* (Правописна правила ијекавских гласовних облика, Сарајево, 1949, s.v.); а у његову опису говора Пиве и Дробњака налазимо исто потврду за облик множине: Североисточно преко Таре налазе се говори околине *Пљеваља* (Ј. фил. XVII, стр. 2); ... у околини *Пљеваља* чују се ови гласови (исто, стр. 3).

Од потврда за облик једнине средњег рода да наведемо ове: Таслица, турско име за *Пљевље* (Ђ. Поповић, Гласник СУД, књ. 59, стр. 206); Код објашњења Таслице, турског имена за *Пљевље* (Ф. Бајрактаревић, Прилози, књ. XXVII, стр. 78); Акценат свих промјенљивих ријечи *у граду Пљевљу* у Црној Гори (M. Hraste, Bibliografija radova iz dijalektologije, сепарат, стр. 430). У Именику насељених места облик Пљевља често је схватан као ном. једнине

женског рода. Отуда тамо налазимо: Градац *код Пљевље* (s.v. Прошће, Петине, Војтина, Прачица, Шљиванско и др.).

Ако бисмо из овога хтјели извући неки закључак, мислим да бисмо могли рећи ово: 1. Облик овога топонима треба да је увијек са ијекавским рефлексом јата; 2. Мада има потврда и за облик средњег и женског рода у једнини, највише је потврда за облик множине средњег рода. Тако у већини случајева изговарају овај топоним мјештани и, по нашем мишљењу, тај облик треба сматрати за најисправнији.

А. Пецо

НЕКА ЗАПАЖАЊА О ПРАВИЛИМА НОВОГ *ПРАВОПИСА* У ВЕЗИ С ПИСАЊЕМ ТУЂИХ ИМЕНА

Поред неких других добрих, и срећних рјешења, нови *Правопис српскохрватског језика* је добро ријешио, у неким случајевима, и проблем писања туђих имена. Најзначајнија новина у том смислу је, по нашем мишљењу, увођење двоструког начина писања имена при његовом првом помену: ако се име пише фонетски, у загради треба, први пут, додати и изворно писање његово; а ако се оно пише изворно, треба додати у загради, при првом помињању, његов изговор. На тај начин је име постало потпуно одређено и идентификовано.

То, међутим, није био случај раније, када се страно име писало у неком тексту само фонетски или само изворно. Први (фонетски) начин писања имена пружао је могућност за разне врсте транскрибовања. Дешавало се да се неко страно име фонетски транскрибује на неколико начина, тако да га је било тешко препознати. Да поменемо само нека француска имена чија нам се различита транскрипција сачувала до данас, као: Brunetière (Бринетјер, Бринтјер), Huysmans (Хисманс, Уисманс), Fénelon (Фенелон, Фенлон) итд. Уз то, што је представљало још већи недостатак, понекад је било немогуће идентификовати туђе име, будући да су се имена двају (или чак и више) лица изговарала и писала фонетски на исти начин: Дикло (Duclós, Duclaux), Русо (Rousseau, Rousseaux), Бел (Beyle, Bayle) итд. Тешкоће око идентификовања имена јављале су се и онда када се изговор имена знатно удаљавао од његовог писања: ко би, на примјер, могао погодити да *Ан* означава писца који се изворно пише: *Hamp*. А да и не говоримо о томе да читалац није могао на тај начин никад ни сазнати како се дотично име пише.

С друге стране, изворно писање (ако оно није, као што је био случај раније, пропраћено изговором) задавало је читаоцу мање или веће тешкоће у читању. Ту недавно смо били свједоци да је један образован човјек, технички стручњак, који није познавао француски језик, стално изговарао име познате аутомобилске фирме *Рено* онако како се оно пише — *Renault*. А још нам је и данас у свјежој успомени деформисани изговор Черчиловог имена за вријеме посљедњег рата. Тај изговор је био толико комичан и скаредан да га не можемо овдје ни поновити. Дешавало се да читалац, на тај начин, никад и не сазна правилан изговор туђег имена.

Новим правописом су, дакле, избјегнути ови и овакви неспоразуми и незгоде.

Али, поред овога и других добрих рјешења, нови *Правопис* је поставио и нека правила која нам се не чине најсрећнија. Мислимо првенствено на правила у вези с изворним писањем туђих имена.

Прије свега, чини нам се сувише крутим правило да је „у научним дјелима, у уџбеницима средњих и виших школа и у сличним књигама (. . .), када се пишу латиницом, обавезно (. . .) изворно писање . . .“ (стр. 148). Другим ријечима, у књигама научног и стручног карактера нови *Правопис* допушта фонетско писање имена само у ћирилици, док га у латиници уопште не дозвољава. При доношењу овога правила значајни улогу, поред неких других момената, играла је несумњиво и традиција изворног писања, која је раширена нарочито у оним нашим подручјима гдје преовладава употреба латинице. Али, поред те традиције, постојао је и раније у неким нашим крајевима (Босна и Херцеговина, Војводина, Србија) — а он је послије рата све више хватао коријена како се све више ширила у овим подручјима употреба латинице — обичај да се туђа имена и у латиници пишу фонетски. Налазим да је требало, водећи рачуна о овом моменту, допустити фонетско писање имена и у дјелима научног и стручног карактера, као и у уџбеницима, када су они написани латиницом. О дубљем коријену оваквог начина писања може се закључити донекле и из чињенице да се поменуто правило новог *Правописа* данас у потпуности и не примјењује: издавачка предузећа у Босни и Херцеговини, на примјер, и у овој врсти књига, када су оне

писане латиницом, пишу често туђа имена фонетски, с тим што у загради додају, при првом помену имена, изворно писање. Према томе, у новом издању *Правописа* требало би ово имати у виду, па допустити оно што се и онако већ чини.

Што се тиче изворног писања имена, оно је потпуно прихватљиво, и не поставља се никакав проблем, када је име употријебљено у номинативу. Тешкоће наступају тек када је оно у разним падежима, као и кад се из њега изводи присвојни придјев. С обзиром на опште „правило да се туђа властита имена мијењају по правилима нашега језика и онда када задржавају свој изворни облик и да се исто тако према правилима нашега језика пишу и мијењају и њихови присвојни придјеви" (стр. 150), нови *Правопис* прописује да се, у оба ова случаја, име и његов падежни или придјевски наставак пишу састављено, без икаквог обиљежавања имена и наставка. А ово нам се (без обзира на традицију која је у неким нашим подручјима ухватила јаког коријена) не чини баш срећним рјешењем. И то из разлога што у том случају настаје, у ствари, повезивање двају елемената потпуно различитих по својој природи и страних један другоме: туђег, изворног елемента (туђе име) и нашег, фонетског елемента (наш наставак), — повезивање које је, ако се ничим не обиљежи (цртицом, на примјер), неспретно и извјештачено за неког који на њега није још свикао толико да му оно више и не боде очи и да о томе више и не мисли. Ако бисмо се хтјели изразити у једној смјелијој слици, рекли бисмо да нам то неприродно комбиновање двају разнородних елемената изгледа отприлике онако као кад бисмо на себе обукли један дио туђе, западне, и један дио наше, националне одјеће, рецимо фрак и црногорску капу. Јер, доиста, долазимо понекад до врло чудних, накарадних хибридних творевина при изворном писању туђих имена у деклинацији и присвојним придјевима. Примјери неких француских имена најбоље ће то показати:

Rousseaux (André): Rousseauxvljev[1]; Rousseau (Jean—Jacques): Rousseauu (дат.), Rousseauvljev; Marivaux: Marivauxvljev; Gobineau: Gobineauu (дат.), Gobineauvljev, итд. (Нешто мање накарадни су

---

[1] Овакви облици присвојног придјева су доста раширени у неким нашим бројевима.

други облици присвојних придјева: Rousseauov, Rousseauxov, Gobineauov).

Barye: Baryeja, Baryeju, Baryejev; Vogüé: Vogüéa, Vogüéov; Sée: Séea, Séeu, Séeov; Vigny: Vignyja, Vignyjev; Guitry: Guitryja, итд.

Или вокатив француских имена уколико се он употребљава: Molière (Molièree!), Courteline (Courtelinee!), Georges (Georgese!), и сл.

Понекад не стоји ствар боље ни са именима других нација. На примјер: Györgya: Györgye (Ђерђе), Györgyi (Ђерђи), Györgyin (Ђерђин), и сл.

Што је још горе, код неких имена настају незгоде и неконсеквентности у читању. Такав је случај с неким романским именима: Petrarca, Bianca, Casablanca итд. Да би се, вјероватно, избјегле те и сличне незгоде, нови *Правопис* је прописао да се у овим именима, у деклинацији и у присвојним придјевима, пише *к* (мјесто *ц*): Petrarke (мјесто Petrarce), Bianke, Bianki (мјесто Biance, Bianci), Casablanke, итд. Дакле, одступио је овде од консеквентне примјене изворног писања. Међутим, има читав низ других романских (француских) имена која изазивају незгоде у читању, а она су подведена под опште правило. Таква имена су, на примјер: D'Avenat (Давна — из *Травничке хронике*): D'Avene или D'Avenata (D'Avne или D'Avnaa), D'Aveni или D'Avenatu (D'Avni или D'Avnau), D'Avenin или D'Avenatov (D'Avnin или D'Avnaov), итд. — Planat: Planatov (Planaov). — Dupin (и сва имена на *in*: Rodin, Janin, Siffréin, Scapin, Salavin, Beauduin, итд.): Dupina (Дипена, иако би се морало читати према ономе како је написано: Дипина; а понекад се тако и чита: Calvina). — Rabelais: Rabelaisov (Раблеов). — Guizot: Guizotov (Гизоов). — Leblois: Lebloisu. — Dumas: Dumasa, Dumasu, Dumasov, итд.

Какво би онда могло да се постави опште правило за писање туђих имена у деклинацији и у присвојним придевима? Ми видимо двије могућности:

1. Најприродније и најбоље рјешење било би: да се имена у деклинацији и у присвојним придјевима (а, евентуално, и у номинативу) пишу фонетски, с тим да се, при првом помињању, име напише и изворно, и то у номинативу. Не само да би се на тај начин избјегло неприродно и незгодно повезивање разнородних елемената, него оваквом рјешењу иде у прилог и чињеница

што су многа страна имена, дугом употребом, толико постала саставни дио наше цивилизације да се њихова промјена врши према промјени наших имена: Иго, Ига, Игу, Игов (поред: Иго, Игоа ...); Бокачо, Бокача ...; Петрарка, Петрарке, Петраркин ...; Дима, Диме, Дими . . . Чак су нека од њих промијенила и акценат: Ба̀лзак (мјесто француског акцента на посљедњем слогу, који је код нас риједак, и „педантан"). Овај начин писања је по нашем мишљењу, утолико прихватљивији што и нови *Правопис* предвиђа фонетско писање „ако придјеви и именице изведене од властитих имена имају опће значење": шекспирски, волтеровски, бодлеровски, и сл. (стр. 152). Преимућство оваквог начина писања лежи и у томе што, у загради, у номинативу можемо написати свако име у правом смислу изворно, сваком ортографијом и сваком азбуком (руском, арапском, кинеском) ако хоћемо. Опште узевши, дакле, требало би сматрати: чим се неко име мијења по нашој деклинацији или се из њега изводи присвојни придјев, оно је на извјесни начин „понашено", и према томе треба га писати фонетски (као бодлеровски и сл.).

2. Уколико се горњи принцип не би могао прихватити услед тога што је изворно писање, и у деклинацији и присвојним придевима, већ ухватило јаког коријена у неким нашим крајевима, онда би се могла бар између изворног и фонетског дијела, то јест између туђег имена и нашег наставка, ставити цртица и на тај начин обиљежити граница између та два разнородна елемента. При томе, нема никаквог проблема кад се наставак додаје потпуном имену: Guizot-ov, Barye-ja, Dupin-u, Leipzig-a, итд. Тешкоћа настаје кад се наш наставак не додаје на потпун облик туђег имена, као што је случај код имена: Boccaccio, Petrarca, Tisza, и сл. Али овај проблем није нерјешљив, и он заслужује труда да се за њега нађе посебно и прихватљиво рјешење, с обзиром на чињеницу да би многе незгоде и неспретности које носи са собом састављено писање биле избјегнуте.

Изненадила нас је и чињеница да нови *Правопис* поставља правило фонетског писања за придјеве као што су: бодлеровски, волтеровски и сл., а допушта изворно писање ријечи као што су: leipziški, münchenski, и аналогно томе: züriški, nantesski[2]

[2] Присвојни придјев изведен од имена: *Nantes*.

(нантски едикт), и сл. За ове ријечи има, по нашем мишљењу, још више разлога за фонетско писање, будући да је код неких од њих посљедњи сугласник доживио промјене (лајпцишки, циришки и сл.). Према томе било би природније и овакве ријечи писати само фонетски.

Исто тако нам се чине незгодним облици као: Champagna, Jeannetta, Toulousa, Columbija, Élisa итд. Овако писана, ова имена нису у потпуности ни туђа (која имају облик: Champagne, Jeannette, Toulouse, Columbia, Élise), ни наша, него неке хибридне ријечи, дијелом туђе а дијелом наше. Стога сматрамо да би те ријечи изворно требало писати само у правом туђем облику: Champage, итд. (поред фонетских облика: Шампања, итд.).

Даље, с обзиром на честу неуједначеност и збрку, било би потребно одредити кад ће се нека имена, у фонетском писању, транскрибовати са *je*, а кад са *ije*: Нодје (Nodier), Нозјер (Nozière) и сл.; али Дрије (Drieu), Босије (Bossuet), Баријел (Barruel), Шеније (Chénier) итд.

Мидхат Шамић

ОТКУДА ИМЕНИЦИ *ГЛАД* ДВА РОДА И ДВЕ ПРОМЕНЕ

Именици *глад* наши савремени речници бележе углавном два рода, мушки и женски, и у вези с тим и две промене, прву и четврту. Тако је у Вукову речнику, у речнику Броза и Ивековића, Hrvatsko-poljskom rječniku J. Бенешића (Загреб 1949), Hrvatskosrpsko-talijanskom rječniku M. Деановића и J. Јернеја (Загреб 1956) и Hrvatskosrpsko-francuskom rječniku M. Deanovića, R. Maixnera i J. Dayrea (Загреб 1956). Мањи број лексикографа сматра је именицом само женског рода, као Л. Бакотић и М. Дрводелић (Hrvatsko-engleski rječnik, Загреб 1953), а Флора Раду (Српско-румунски речник, Вршац 1952) само именицом мушког рода. Неки од оних који јој признају два рода, мушки род везују само за Дубровник (Вук, Броз и Ивековић).

Код писаца и западних и источних, и старијих и млађих, међутим, налазимо је са оба рода готово у подједнакој мери. Ево за то нешто примера узетих из грађе за Речник савременог народног и књижевног језика који издаје Институт за српскохрватски језик Српске академије наука и уметности.

М у ш к и р о д:

Да се могло из колибе, не бих ја у њој од *глада* замирала (В. Врчевић, Низ српскијех приповиједака, Панчево 1881, стр. 140). — Те прене да погине од душманске пушке радије но од *глада* (В. Врчевић, Разни чланци, Дубровник, 1891, стр. 49). — Не бојим се смрти од јунака, | но од *глада*, ајдучког крвника (Вук, Српске народне пјесме, књ. VII, Београд 1935, стр. 364). — Тамо би пао на путу од *глада* и умора (Гр. Божовић, Приповетке, СКЗ, Београд

1926, стр. 81). — По вас дуги дан није осећао ни *глада* ни умора (J. Веселиновић, Слике из сеоског живота, св. III, Београд 1926, стр. 105). — Те га мори моријом и *гладом* (Л. Ботић, Дјела, Загреб 1949, стр. 189). — И боље сусједе, што немаш деце ... сад би ти умирала од *глада* (В. Чајкановић, Српски етнографски зборник XLI, Београд 1927, стр. 60.) — Мучена је *гладом* и жеђу (J. Е. Томић, Вероника Десинићка, Загреб 1904, стр. 111). — Морећи га *гладом* и сваком невољом (Стј. Радић, Чешки народ ..., Загреб 1910, стр. 15). — Гацко поље лиепо ти си | Кад у теби *глада* нејма (Иван Мажуранић, Смрт Смаил-аге, Загреб 1923, стр. 2). — Хтио је кушати кршћанску трпељивост *гладом*, болијешћу (С. М. Љубиша, Приповијести црногорске и приморске, Дубровник 1875, стр. 69). — А рад љутог *глада* ... плачу (С. С. Крањчевић, Пред визијама, Дјела, Загреб 1934, стр. 196). — Силан је *глад* (J. Козарац, Проза, Загреб 1947, стр. 428). — Није *глада* до Ђурђева дана (Вук, Нар. пословице, Дубровник 1849, стр. 214). — *Гладом* пате а чисто носе (Исто, стр. 42). — Запуштен ... праћен биједом и *гладом* ... пријетио (И. Војновић, Ксанта, Загреб 1886, стр. 185). — *Глада* њеног оца нисте наситили новцем (В. Назор, Фантазије и гротеске, Загреб 1930, стр. 98). — Мучио се и *гладом* и жеђу (Босанске народне приповијетке, Сисак 1870, стр. 52). — *Гладом*, жеђом измеђене (Т. Маретић, Песма о краљу Налу, стр. 81). — За вријеме великих *гладова* прибрао (К. Ш. Ђалски, Под старим крововима, Београд, 1905, стр. 177). — Кад у теби *глада* нејма, | љута *глада* и невоље љуте (И. Мажуранић, Смрт Смаил-аге, Загреб 1923, стр. 28). — Смјера уморит се *гладом* (М. Бан, Дјела I, Београд 1889, стр. 193). — Ни у киши блага, | Ни у суши *глада* (Вук, Народне пословице, стр. 278). — Плачу болни с ненасита *глада* (П. Прерадовић, Дјела, књ. I, Загреб 1918, стр. 235). — Све је себи откидао не марећи за властити *глад* (А. Шеноа, Приповијести књ. V, Загреб 1923, стр. 105). — Говорила је тресући се од зиме и *глада* (А. Цетинео, Мештар Иван, Сплит 1932, стр. 47). — Уморен *гладом* ... раздрпан, бос (М. Миљанов, Дјела, Београд 1947, стр. 14).

Женски род:

Тако ми све пасјом *глађу* не помрло (Вук, Народне пословице, стр. 304). — Устаће народ на народ ... и биће буне и *глади* (Вук, Нови завјет, 1847, стр. 115). — Престао је да са *глађу* чита (И. Секулић, Записи, Београд 1941, стр. 262). — Оћу — рече он ... осетивши наједаред необичну *глад* (J. Веселиновић, Звезда, год. IV, књ. II. св. 2, стр. 125). — Треба пустити да стока скапа од *глади* (И. Ћипико, Пауци, 1909, стр. 15). — Суђено је да умрем од *глади* (Ђ. Јакшић, Цел. дела књ. IV, Београд, стр. 119). — Кожа нам поцрне ... од љуте *глади* (Ђ. Даничић, Стари завјет, Београд 1938, стр. 614). — Соко није хватао рибе ради *глади* (Л. Костић, О Јовану Јовановићу Змају, Сомбор 1902, стр. 413). — Онда ми је вода на уста ишла од *глади* (Ст. Јаковљевић, Капија слободе, Београд 1936, стр. 108). — Но ваља их чувати, док се од *глади* не предаду (М. Ненадовић, Мемоари, Београд 1893, стр. 89). — Изазивали су у њему ... неутољиву *глад* за нежношћу (В. Живојиновић, По трагу, Београд 1935, стр. 27). — Та Марксова света *глад* ... луђује ... у својој бјесомучној циркулацији (М. Крлежа, Књига студија и путописа, Загреб 1939, стр. 58). — Уморан од *глади* (М. Шапчанин, Цел. дела књ. III, Београд, стр. 189). — И не слутимо да бисмо душу своју *глађу* уморили (И. Секулић, Срп. књ. гласник, књ. 24, 1910, стр. 103). — Прича своју страховиту повест ... *глади* и страдања (J. Скерлић, Писци и књиге, књ. I, Београд 1907, стр. 34). — Гдје се толико дјеце рађа нема *глади* (И. Ћипико, За крухом, Нови Сад 1904, стр. 271).

У вези са оваквом двородношћу ове именице постављају се два питања: прво, откуда јој два рода кад је иначе одлика наших именица да имају само један род и једну промену; друго, треба ли оба рода, односно обе промене, сматрати књижевним или само један, и који?

Ево шта каже историја ове именице. Мушког је рода у руском (*голод*, ген. *голоду* и *голода*), чешком (*hlad*, ген. *hladu*), лужичком (*hłod*, ген. *hłoda* и *hłodu*), бугарском (*гладъm̄*, ген. *глада*).

РЈА цитира два номинатива *гладъ* и *гладь* и наводи за овај последњи номинатив и мушки и женски род. Ф. Миклошич у своме старословенском речнику (Lexikon Paleoslovenico-graeco-latinum, Беч, 1862—1865) даје само мушки род али две промене: *глад*, инструментал *гладом* забележен у Остромировом јеванђељу (споменику из 1056—1057. који је врло марљиво преписан са старословенског оригинала) и *гладь* (са ген. *глади* и инструменталом *гладем* у низу других споменика). Даничић у своме Рјечнику из књижевних старина српских (Београд, 1863) не обележава род, али даје два примера *гладом* и *гладем*. Први Даничићев и први Миклошичев пример упућују искључиво на мушки род и на деклинацију *o*-основа; генитив *глади* и инструментал *гладем* упућују на деклинацију *ĭ*- основа, а то значи на могућност и мушког и женског рода. Познато је, наиме, да су у некадашњој *ĭ*- промени биле именице два рода. Искључена је припадност ове именице деклинацији типа *коњ (конь)* чији инструментал гласи *коњем* (*конемь*), дакле са истим наставком *-ем* који налазимо у другом Даничићевом примеру. Да је именица *глад* ишла по тој промени, морали бисмо данас имати јотован крајњи сугласник.

По којој је онда старој промени ишла именица глад: по првој, тј. по типу *глад* — у каквој је промени имају данас сви словенски језици, или по типу *йуш̄* односно *кос̄ш* — на коју упућује један део наше језичке територије?

Ако претпоставимо да се мењала по *o*-основама, онда уопште не бисмо могли објаснити њен женски род, ни, у вези с тим, њену промену по четвртој врсти. Ни једна именица старе *o*- деклинације није пришла промени на *ĭ*-, нити је променила род.

Ако пак претпоставимо њену припадност именицама типа пѫть онда се њена парадигматска судбина поклапа са судбином многих именица некадашње *ĭ*- деклинације. По тој промени, рекли смо, мењале су се именице мушког и именице женског рода. После губљења фонолошке разлике међу полугласницима и губљења самих полугласника, добили смо у тој промени именице са завршетком на консонант оба рода. Но после губљења полугласника добили смо номинативе на консонант и у другим деклинацијама и све су те деклинације у процесу свођења данас сведене на само две парадигме: на именице са завршетком на консонант мушког рода и на именице са завршетком на кон-

сонант женског рода. Како је у промени именица типа пѫть (*кость* и *гость*) било именица оба рода — то је оријентација за парадигматску судбину именица ове врсте био њихов род. Именице мушког рода пришле су деклинацији типа *грâд/града*, именице женског рода деклинацији типа *кост/кости*.

Тако је било и са именицом *глад*. И она је морала припадати именицама типа пѫть и бити мушког рода. Али њена судбина није била јединствена у свим словенским језицима. Већина словенских језика прихватила ју је са старим, тј. мушким родом, али је укључила у нову промену коју су формирале *о*-основе, као што је то случај са већим бројем именица старе *ĭ*-деклинације. Један део наше језичке територије, углавном источни и централни говори (немам података за дијалекте осталих словенских језика), задржао ју је са старом консонантском променом, тј. са променом коју су образовале именице на консонант, али јој је променио род.

Што се тиче другог питања, тј. питања који од ова два рода треба сматрати књижевним, на њега се може дати овакав одговор. Књижевни језик стварају књижевници. А како се ова именица употребљава код њих са оба рода и две промене, то онда оба рода и обе промене треба сматрати књижевним облицима ове речи. Такав став има према роду ове именице има и најновији Правопис. Он признаје подједнако и *глад—глада* као и *глад—глади*.

* * *

Да сведемо. Именица *глад* била је мушког рода и мењала се по промени деклинације на *ĭ*. Њен данашњи женски род новијег је датума, а настао је у процесу свођења деклинација. Од двеју данашњих њених промена прва врста новијег је порекла. Данашња прва именичка врста привукла је и многе друге именице које су се пре великих измена у морфолошком систему мењале по *ĭ*-деклинацији. Мењање именице *глад* по данашњој консонантској, тј. по IV врсти, представља старије стање ближе изворном.

Оба рода и обе промене су књижевне јер их налазимо у употреби код књижевника.

Душанка Игњатовић

ИЗ ЛЕКСИКОЛОГИЈЕ

I. *ПРАКЉАЧА, ПЕРАЈКА, ПЕРАЉКА, ПЕРАЧ*

Одабрао сам речи *ūракљача, ūерајка, ūерањка* и *ūерач* које ћу посматрати са семантичке стране с освртом на географски моменат.

а. *ūракљача* — код Вука (В) *ūраūљача* значи „дрво (као мала лопатица), што жене лупају њим кошуље кад перу (маљуга I, праћак)". Вук напомиње да се „праћак" употребљава у Славонији, а „маљуга" у Црној Гори. Осталих облика — *ūерајка, ūерањка* и *ūерач* — код В нема. То нам показује да ширина подручја, одакле је В унео материјал у свој речник, није увек била велика у мери колико бисмо ми данас желели. Одмах пада у очи да овде нема Србије, Санџака и косовско-метохијске зоне, а то ће рећи великог дела наше језичке територије. Може се претпоставити да В није имао података са овог подручја или је, можда, имао непроверен материјал. У сваком случају поуздано је да је В познавао бар централну Србију. То потврђује његов боравак у Крагујевцу и утолико је интересантније зашто реч *ūракљача* није понео из Крагујевца и околине када је она, свакако, била позната.

Нешто потпуније податке о овој речи пружа Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (RJA). Наиме, тамо имамо: *prakljača* „isto što pratljača". „Poznato u Lici, u Slavoniji, u Srbiji — okolina Užica i Gruža", а *prakača* „isto što prakljača, pratljača". Ово већ унеколико показује стање у централној Србији (Гружа) и у западној Србији (околина Ужица). Из овога се већ може створити представа о простирању ове речи. У вези са тим одмах ћу истаћи стање у Санџаку по-

што се он наставља на западну Србију. Наиме, у околини Прибоја, Н. Вароши и Пријепоља чује се реч *ӣракљача*, али не само са значењем које смо видели код В, него и са преносним, тј. пракљачом се назива сувоњаво, мршаво чељаде високог раста, а нарочито женско чељаде.

Код Ристића-Кангрге *ӣракљача* је „Pritsche f", „Patsche f", „Waschbleuel m", „Wäscheklopfer m". И код Ј. Кангрге пракљача је „Waschbleuel m" (v. Немачко-српски речник, Београд 1912). У речнику Ивековића и Броза нема ове речи, а нема је ни код Елезовића (в. Речник косовско-метохиског дијалекта). Код Л. Бакотића „пракљача (пратљача)" је „дрвено оруђе којим се лупа рубље кад се пере: жене су лупале пракљачом и грушкале рубље". У речнику Ј. Бенешића (Hrvatsko-poljski rječnik) *ӣракљача-ӣраӣљача* је „pracz, praczyk, praczek, pralnik, klepaczka, kijanka do prania bielizny", а у Hrvatskosrpsko-francuskom rječniku чији су аутори J. Dayere—M. Deanović—R. Maixner пракљача је „battoir m (pour le linge)".

Мени је познато да се реч *ӣракљача* употребљава у околини Крагујевца, Тополе, Аранђеловца, Краљева, Младеновца, Г. Милановца и Чачка са значењем као код В. Исто тако чује се и са преносним значењем као у споменутом делу Санџака. Са оваквим преносним значењем чује се и у околини Берана (Иванграда) и Плава. У Великој Моштаници (код Београда) *ӣракљача* је дрвена кашика за мешање јела, „варјача", а тако се каже за ма какво окраће дрво слично штапу: *Ако узмем* (и *узем*) *једну ӣракљачу ӣа ӣе ошљамчим.*

б. *ӣерајка* — значи исто што *ӣракљача*, али је нема ни у једном од наших речника. У оваквом облику позната је у Штавици (околина Тутина), на Пештери и у Сјеници, у новопазарском крају и у северном делу Бихора. На Косову се чује облик *ӣирајица*. Упоредо са обликом *ӣерајка* чује се и облик *ӣераљка* и са истим значењем. У ствари то су исти облици са малом гласовном разликом. Облик *ӣераљка* познат је и околини Пријепоља и Н. Вароши, али му је употреба ужа од речи *ӣракљача*.

в. *ӣерач*. Код В ове речи нема, а у RJA *ӣерач* је „onaj koji pere". У Славонији *ӣерач* значи крпа којом се перу судови, тј. „судопера" (в. ЗНЖ 7,153). У речнику Р—К *ӣерач* је „Wäscher m", „Waschwerksarbeiter". Код И—Б нема ове речи, а код

Бакотића је „онај који пере“. У Бенешића (op. cit.): „zmywak, pomywak, szmata do mycia statkow kuchennych“, а у речнику чији су аутори Dayere — M. Deanović — R. Maixner перач је „laveur m“.

Као што се види, ова реч означава вршиоца радње, онога који пере, али на извесном подручју нашег језика она значи оруђе којим се врши радња прања, тј. *исто што и пракљача.* Са таквим значењем среће се у околини Берана (Иванград), у Бихору, у Штавици и на Пештери упоредо са обликом *перајка* и *пераљка.* Овде је занимљиво то што је облик са значењем вршиоца радње добио значење објекта којим се радња врши. Облик са овим значењем, који је, свакако, новији, толико је чврст и обичан да се стари облик, са значењем радника, никако не осећа. Због такве ситуације ова реч стекла је особину да се јавља и у преносном значењу. Овакав појав померања среће се и код речи *судопера.* Она, у ствари, значи лице које пере судове, али упоредо са њим иде и назив крпе којом се та радња врши, као и одређено место или суд где се та радња врши.

Д. Барјактаревић

II. О ГЛАГОЛУ *ОБРЕСТИ(СЕ), ОБРЕТИ СЕ*

Није једноставно на основу речникâ нашега књижевног језика установити правила за облике овога глагола. То показује стање у речницима.

Речник новога правописа српскохрватскога књижевног језика (1960) не помиње ове глаголе. У Вукову речнику стоји: „*ȍбрети, обрѐтêм* v. pf.: Што обрете, то омете“ и: „*ȍбрети се, рûм се,* v. r. pf. sich wo befinden, adesse“. Глагол *обрести(се)* Вук не даје уопште. У речнику Ристића и Кангрге налазимо: „*обрѐсти се, обрѐтêм се* в. *обрети се*“ и: „*ȍбрети, ȍбрûм* I (praes. и *обрѐтêм)* finden, vorfinden. — II ~ *се* sich nach etwas finden, sich einfinden, sich einstellen, sich befinden; ~ се најзад у Београду sich nach Beograd finden“. Овде се, дакле, *обрести се* упућује на *обрети се* као на уобичајенију форму. Слично имамо и у речнику српскохрватског књижевног језика др Луја Бакотића: „*обрести(се)-ретем(се),* пф. (рефл.), в. *обрети се*“ и: „*обрети-тем,* пф. I прел. наћи. II. — *се,* рефл. наћи се: кад се обрео на слободном зраку...“ И овде се *обрести(се),*

значи, упућује на *обрети(се)*. Броз и Ивековић имају: „*ȍбрести се*, *ȍбретēм се* ... као наћи се. 1. *ȍбрети*, *обрѐтēм* 2. *ȍбрети се*, *ȍбрйм се*". Проф. Белић у својем правописном речнику бележи: „*ȍбрести се*, *обрѐтēм се*, *-éмо се* (наћи се) и *ȍбрети се*, *ȍбрӣм се*, *-и́мо се*, радн. *ȍбрео се*, *-ела се* (наћи се)". Запажамо да се код Белића овај глагол наводи само у медијалном, интранзитивном значењу, док транзитивно значење (наћи некога или нешто) нема. Код Ж. Вукадиновића у приручнику „Српски у 100 часова" имамо само: „*обрети се*, *обрем се*; *обрео се* (наћи се)"; код њега се, дакле, сусрећемо са једним новим презентом, који се у раније поменутим речницима не јавља. Значење му је овде само интранзитивно и то се подудара са стањем код А. Белића. М. С. Лалевић у саветнику „Како се каже — како се пише" прописује: „*обрести*, они *обрету*", што значи презент *обретем*, *обретеш* итд. Код Бенешића: „*ȍбрести*, *ȍбретēм*; ~ *се* и *ȍбрети*, *ȍбрӣм*".

У приказу једног позоришног критичара забележио сам, скоро, овакву реченицу: „Гледаоци прекорачују онај тајновити „улаз за глумце", пролазе лавиринтима магијских ходника и *обрену се* у Великој сали за пробе". За 3. л. множине презента, дакле, налазимо облик *обрену*, што значи презент *обренем*, *обренеш* итд., инфинитив *обренути(се)*. Такав инфинитив, међутим, и такав презент не постоје у нашем књижевном језику, ни у једном речнику нашег књижевног језика. Облици презента *обретнем*, *обретнеш* од инфинитива *обрести (обрети)* пре би се могли објаснити и разумети зато што постоји могућа аналогија са глаголима типа *срести-сретнем*, који су истога типа као и *обре(с)ти*, мада ни такав презент, како смо видели, не потврђује ниједан речник.

У речничкој грађи Института за српскохрватски језик налазимо облике са основом *обре-* и облике од основе *обрет-*.

Облици са основом *обре-*.

Кад се врата отворише *обресмо се* у једном дугом ходнику (Ћосић Бранимир, Два царства, роман, Београд 1928, 126). Неста сунца, неста дана, и ја *се обрех* у густој помрчини (Д. Брзак, Бранково коло 1898, 45). Нико ни сањао није да ћемо *се обрети* чак у трећој, туђој земљи, те зато и немамо географских карата (Јаковљевић Стеван, Под крстом, Београд 1935, 245). Бол откиде ме од мајке, болом повијала ме, сам

овако да *обрем се*, и убог, и да јаучем, а око мене мукла твар (Настасијевић Момчило, Хроника моје варсши, Београд 1938, 95). Ови последњи стрепили су и даље од њега као од врло искусног и препреденог политичара, који се може из небуха, неким подземним путевима, опет *обрети* на влади (Јовановић Слободан, Влада Александра Обреновића, књ. I, Београд 1929, 343). Ко у даљне крајеве света путује, још се боље о томе уверава, јер што даље на југ полази, опажа све веће разлике у вегетацији и најзад *се обри* опкољен биљем и рашћем (Панчић д-р Јосиф, Ботаника по Шлајдену, у Београду 1873, 369). И у један пут *се* са ждребетом *обри* пред њим (Српске народне приповијетке, скупио и(х) и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, у Бечу 1853, 305). Амруш и синовац с натегом дигоше тешку гвоздену плочу и *обреше* је (Матавуљ Симо, Из разнијех крајева, приповетке, Београд 1923, 118).

Овај последњи пример је и једини пример овога глагола од ове основе у прелазном значењу.

Глаголски облици од основе *обрет-*.

На своје највеће чудо *обретеш*, да је он тако огроман егземплар свога рода, као каква артичока (Драженовић Јосип, Дјела, I, Загреб 1847, стр. 97). *Обретосмо се* у прекрасној стакленој башти (Ненадовић Љубомир П., Писма из Немачке, Београд 1922, 108). Пролетоше године, те се они чисто зачудише кад *се* опет, по „свршеним наукама", *обретоше* у Београду (Лазаревић Лаза К., Приповетке, св. I, Београд-Загреб 1898, 272). После четрнаест дана на ново угледам кубета на цркви Стратимировој, а срце ми живље закуца при помисли да ћу *се* скоро *обрести* у своме дому (Пашић Ср., Бранково коло IX, 1903, 404). Много ковача у свијету ударе на Ђурђевдан пре сунца у наковањ и тако *се обрету* Duклијану оне вериге таман какве су и биле (Продановић Јаша М., Антологија народних приповедака, Београд 1951, 271). Одједанпут *се обретох* као на неком каљавом путу (Домановић Радоје М., Данга, Београд 1901, 38). Да *се обретеш* у тако пријатном расположењу (Баја-Гања, 43). Зато треба-добро свѣже єсти, пак ће тѣло-свудъ свѣжость обрѣсти (Јефт. Петровић, Воћнякъ ...I, 5). И четири стара

патриара | И царица Милица је дошла | Да *обрете* главу Лазареву (Војновић Иво, Смрт мајке Југовића, драмска пјесма у три пјевања, IV изд., Загреб 1907, 100). Он је међутим брзо *обрете* ... и учини пред њом дубоки поклон (Ђалски-Шандор Ксавер, Под старим крововима, свеукупна дјела, сер. I, св. 1, Загреб 1912, 502). Они обиђоше цело балканско полуострво, пловећи Дунавом и Савом, па *се* некако *обрету* у јадранском мору (Зечевић Милош, Историја старог века, Београд 1896, 122).

Из датих примера можемо извести следеће закључке: 1) употребљавају се глаголски облици од обеју основа (*обре-* и *обрет-*); 2) облици од основе *обре-* имају готово искључиво интранзитивно значење, а прелазно, транзитивно значење од ове основе је сасвим ретко; 3) облици од основе *обрет-* имају, углавном, претежније интранзитивно значење, мада се јавља и транзитивно, прелазно значење од ове основе; 4) презент *обрим се*, *обриш се* употребљава се само у интранзитивном значењу.

Специфично значење „наћи се (негде), доспети у одређену ситуацију" више одговара прошлим ситуацијама него будућим, најчешће се примењује на прошлост. Кад се глагол свео само на то значење (практично, иако у дијалектима има остатака транзитивног значења), то је значило да су претеритални облици постали жижни, а то је у тежиште довело радни придев и донекле аорист. Аорист *донекле* зато што се у низу говора он губи или потискује, а радни придев се у свим говорима употребљава. Да је глагол добро чувао нормално значење „наћи" (прелазно), вероватно и не би било никаквог флуктуирања облика.

За утврђивање правилних облика овога глагола може, можда, помоћи историјска граматика. У том правцу даје доста материјала речник ЈАЗУ. У њему стоји:

„*Obresti*, *òbresti*, *òbretēm*, pf. invenire, invenir. Od *obresti;* samome *resti* nema potvrde ni u našem jeziku ni u drugima slovenskim, ali se nalazi složen i s drugim nekim prijedlozima: *sresti*, *susresti*, *presresti*, *prisresti* ... Korijen je *rět*, od kojega u drugim indoevr. jezicima nema riječi, koje bi odgovarale drugim slavenskim".

Што се тиче облика у савременом језику, ту речник ЈАЗУ каже:

„Oblici su po 1 razredu I vrste *(obresti, obretem, obretoh* itd.), ali pored njih se od novijih vremena nalaze i drukčiji: inf. *òbreti*, prez. *òbrîm, òbrîš* … *òbrû*, aor. *òbreh* (potvrde im vidi pod primjerom pod b). Ti se noviji oblici nalaze samo, kad je uz glagol riječca *se*; pogrješka će biti u Vukovom rječniku (1898) inf. *obreti* (bez riječce *se*) prema prez. *obretem* … Što u Vukovom rječniku (1898) pored inf. *òbreti* stoji prezent *obrètēm* biće pogrješka“.

Што се значења тиче, ту РЈА даље каже:

„a) akt. i pas. a) isto što naći uopšte b) refleks. isto što naći se“.

Старословенски језик показује да је већ у њему овај глагол био неправилан, а такав је и у нашем савременом језику, јер спада у групу глагола I врсте са неправилним односом основа и има глаголске облике неправилног грађења, исто као *јести, сести, красти, плести, срести, убости* и сл. Глаголски облици неправилног грађења су код ових глагола инфинитив и радни придев, некадашњи партицип прошлог времена активни II.

Инфинитив је у старословенском обрѣсти (<**obrět-ti*). Аориска или инфинитивна основа је обрѣт- (исп. данашњи аорист *обрет-ох)*. Још у прасловенском језику разједначавањем од *тт* добијено је *ст*, те отуда од *плет-ти, мет-ти* (исп. аорист *плетох, метох)* имамо инфинитиве *плести, мести*. Тако је исто и од обрѣт-ти добијено обрѣсти.

Према старословенском презенту обрѧштѫ, обрѧштеши очекивали бисмо да у савременом језику имамо *обрећем, обрећеш*, али у српскохрватском језику имамо једнакост у презенту овога глагола са глаголима типа *плести-плетем, мести-метем*, који ни у старословенском нису имали у презенту јотовање нити уметак — „инфикс“.

Нарочито је, по мојем мишљењу, важно споменути радни придев, некадашњи партицип претерита актива II, јер је, по свој прилици, овај глаголски облик имао највише значаја за стварање нових облика овога глагола, а пре свега инфинитива.

У старословенском језику радни придев, односно поменути партицип, гласио је обрѣлъ (обрѣла, обрѣло), мада би се према инфинитивној основи обрѣт- очекивало обрѣтлъ (обрѣтла, обрѣтло).

Међутим, упрошћавање прасловенских група *тл*, *дл*, тј. губљење денталног сугласника у тим групама у јужнословенским језицима (тачније: још у дијалектима прасловенског језика), учинило је да поред инфинитива овај глагол има неправилно грађење и радног придева. После губљења ъ у мушком роду, промене *л* у *о* на крају речи и замене ѣ са *и* испред *о* у ијекавском и икавском и са *е* у екавском, добијен је радни придев *обрео* (ик.), *обрио* (ик. и ијек.), *обрела*, *обрело*.

Познато је да је радни придев глаголски облик који се у савременом језику гради додавањем *-о*, *-ла*, *-ло* инфинитивној основи на самогласник, а *-ао*, *-ла*, *-ло* — када се инфинитивна основа завршава на сугласник. Разлика је, што се тиче наставака, само у мушком роду. Гради се увек од аориске (инфинитивне) основе. Како је радни придев глагола *обрести -обрео*, *обрела*, *обрело*, тј. исто као код глагола код којих се инфинитивна или аориска основа завршава на самогласник (а не онако као код глагола са основом на сугласник), могло се, према мушком роду пре свега, схватити да се инфинитивна или аориска основа овога глагола завршава на самогласник, тј. да гласи *обре-* (а инфинитив према томе *обрети)* и да се на њу додају наставци за радни придев.

Радни придев са својом моцијом рода, са својим учешћем у грађењу сложених глаголских облика—перфекта, плусквамперфекта—распрострањен је глаголски облик.

Постоји још један разлог због којег је облик *обрести* почео помало уступати пред обликом *обрети*. Несумњиво је да је, пре свега, овај глагол постао у нашем језику помало необичан. Није фреквенција његове употребе онаква као, рецимо, глагола *плести*, *мести*, *пресши*, *красти* и сл. Давна, прасловенска промена *тт* > *ст* није, природно, била више жива код нових представника језика који су у своме речничком фонду имали глагол *обре(с)ти*. Тако исто ни промена *тл* у *л*. То је све отворило слободан пут дејствовању аналогије у живом народном језику, у којем овај глагол има ширу употребу. Што имамо *красти*, *плести*, *мести*, *јести*, тј. што према *крао*, *плео*, *јео* немамо *крати*, *плети*, *јети*, бар у књижевном језику немамо, објашњавам тиме што је употреба тих глагола у савременом језику сасвим нормална, тј. нимало необична. Изузео сам овде *мести*, јер се и тај глагло јавља у инфинитиву и у облику *мети*.

Није нимало чудно, после свега реченога, што баш код Вука налазимо само *обрећи(се)*, а никако *обрести(се)*. Вуков је речник, у ствари, речник народног језика, од свих речника најбоље представља стање народног језика, највише је ослобођен строгих граматичких правилности.

Ристић и Кангрга, Бакотић и други дају и *обрести* и *обрећи*, мада и они *обрести* упућују на *обрећи*. Нема сумње да их је стање у Вукову речнику наводило да приоритет дају облику *обрећи*, као облику распрострањенијем у народу. РЈА упућује *обрећи* на *обрести*, значи обрнуто, а то је због тога што се он највише задржао на историји облика, а према историји је то, видели смо, тако оправдано. Код Белића налазимо компромисно решење. Оно што је нарочито добро уочено код Белића јесте приписивање само рефлексивног, интразитивног, значења овом глаголу, овим облицима овога глагола. Мислим да је то право значење овога глагола у нашем језику, док транзитивно значење представља помало старину. Код Лалевића имамо само граматичко решење. Код Вукадиновића — победу Вуковог *обрећи*.

Готово се сви речници и приручници слажу у једноме: ни у једноме од њих не налазимо да је *обрим се*, нови облик презента, презент од облика *обрести(се)*, од старога облика инфинитива овога глагола, већ само од *обрећи се*, од новијег облика инфинитива. То би нас, свакако, наводило да и постанак овог презента повежемо са постанком новог облика инфинитива.

Презент *обрим се*, *обриш се* и сл. можда је потекао из Вуковог језика, из народног језика. Историјски, видели смо, није оправдан, није постојао. Бакотићу је тај презент необичан, као и Вукадиновићу, мада и они приоритет, што се инфинитива тиче, дају облику *обрећи(се)*.

Могуће је да је презент *обрим се*, *обриш се* настао и живео на ијекавском терену, али изгледа вероватније да је то случајно. Наиме, исте аналошке разлоге за *-им* имамо и на екавском терену: *зрећи-зрео-зрим* — *обрећи-обрео-обрим* (исто толико јака могућност аналогије као *зрећи-зрио-зрим* — *обрећи-обрио-обрим*). Питање је и колико код ијекаваца живи облик *обрио*.

Можда је овим стварањем нових облика презента нађено у језику и решење за обличку диференцијацију транзитивног и

интразитивног значења код овога глагола, т.ј. старог значења, које је постојало, и новог, које се све више развијало и узимало маха. Исто се може рећи и за нови облик инфинитива.

Мени, који говорим екавским наречјем, облик *обрим се* врло је необичан, врло стран, а тако га је, изгледа, оценио и Вукадиновић, јер је *обрим се* „подесио" на *обрем се*. Облик *обрем се* настајао је, мислим, посредно, преко новог инфинитива: *умрети-умрем — обрети-обрем*, али то је тешко доказати, тако да је довољно рећи: према разним типовима презента на *-ēм*.

Напоменуо бих, још, да ми је једна мала анкета лица која су из крајева у којима се говори чистим књижевним језиком показала да им и акценатски однос *ȍбрести(се)* или *ȍбрети се* - *обрѐтēм(се)* није необичан. Моме језичком осећању није стран ни акценат *обрѐсти(се)* за тај инфинитив[1].

Мај 1961. *Драгољуб Д. Јеремић*

III. ЕТИМОЛОШКИ ПРИНОСИ

1. *Гȍбела — гȍбеља*; *гȁбела*

У Вуковим *Српским народним приповијеткама* (1853) као 42. налази се приповетка *Једна гобела у као а друга из кала* (стр. 196—198). То је једна од оних приповедака за које сам Вук каже: „... слушао сам [их] још у Тршићу, пак сам их послије писао како сам се опомињао" (Предговор VII).

Шта значи реч *гобела* и, што је за нас много важније, каквог је порекла?

У вези с овом речју разликују се друго (и прво) и треће издање Вукова *Рјечника*. У другом издању Вук има само реч *гобела*, али јој не даје тумачења већ само додаје да је то стајаћа реч. У трећем издању приређивачи (П. П. Ђорђевић и Љ.

---

[1] Када сам већ довршавао овај чланак дошао ми је до руку Сербскохорватско-русский словарь који је саставила Р. И. Григорьева и у којем се налази кратак преглед граматике српскохрватског језика, који је дао проф. А. Белић. У њему стоји *обрѐсти се*, *обрѐтēм се*, *ȍбрети се*, *ȍбрӣм се* очутиться. Сербскохорватско-русский словарь И. И. Толстоя има: *ȍбрести*, *обрѐтēм*, *ȍбрети*, *ȍбрӣм* ... ~ *се* ... Додајем ово као накнадну белешку.

Стојановић) s.v. *го̀бела*, дали су тумачење „vide наплатак“, а сем тога унели су и реч *го̀беља* (с истим тумачењем и с напоменом „у Далм.“) као реч „из Вукова ручнога примерка другога издања речника“ (стр. XIII).

П. Будмани у RJA s. v. *го̀бела* каже:

„*gòbela*, f. vidi 1. gobeļa. — *U narodnoj pripovijeci našega vremena, a otale u Vukovu rječniku bez tumačenja s dodatkom da je stajaća riječ.* Jedna gobela u kao, druga iz kala. Nar. prip. vuk. 196“.

Будмани, дакле, реч *гобела* упућује на *гобеља*. А ево шта каже код ове друге речи:

„1. *gòbeļa* (gȍbeļa), f. *naplatak u kola.* — *isporedi* gobela. — Nepoznata postańa. — U naše vrijeme y Lici. a) *s pravijem značenjem.*, Jedna gobeļa iz blata a druga u blato! J. Bogdanović. M. Medić. Dobro kolo tri gobeļe treba. F. Hefele. — b) muški nadimak V. Arsenijević“.

П. Будмани је, дакле, дао дефиницију речи *гобела* и *гобеља*, али му је остала непозната њихова етимологија.

Међутим, у Romanisches etymologisches Wörterbuch (1935) Мајер-Липкеа (W. Meyer-Lübke) s.v. **gabĭlo-* стоји:

„3629. **gabĭlo-*(gall.?) „Radspeiche“

Mirand., regg. *gável*, ferr. gávi, bologn. *gável*, Plur. *gavi* (> ait. *gavio*) M.-L., Zs. 39, 364. — Mit Suff. W.: lomb. piem. *gavel*, friual. *ǵaviel*, engad. *ǵavail'*; rouerg. *gabil'o*. Das Wort bezeichnet teils die Speichen, teils die vier Stücke des Radreifens, in welchem die Speichen eingesetzt sind; parm. *gavla* „Radschaufel“, mail., parm. *gavela* „Klammer, die die Steine eines Baues zusammenhält“, tessin. „Schlittenkufen“. (Vgl. air. *gabul* „gegabelter Ast“ und ahd. *gabal* „Gabel“ Lorck 279, doch liegen beide begrifflich gleich weit ab, auch ist fraglich, ob die Wörter für „Speiche“ und für „Klammer“ wirklich zusammengehören; obw. *schuvialla* „Schulter“ Ascoli. AGl. 7, 548 s. 4609)“.

Наведена обавештења и објашњења доводе нас до етимологије речи *гобела* — *гобеља*. Фонетка је овде јасна *(a : o, b : v)*.

Мислим, међутим, да Будмани не погађа кад под истом одредницом даје и мушки надимак. Етимолошки ће реч *гобеља* у овоме значења бити ближа речи *гоба* (RJA, s.v.) = тал. gobba.

Можда исту етимологију (као *гобела = гобеља* „наплатак") има и реч *гàбела* коју у значењу „кантица на долапу која захвата воду" потврђује за Београд лексикографска грађа САНУ (обавештења Драгослава Илића). Ово утолико пре ако је тачно да речи за „Speiche" и „Klammer" имају исту етимологију. На тај начин реч *гàбела* у овоме значењу не би била ни у каквој етимолошкој вези с топонимом *Гàбела*.

2. *Гàбела*; *габелèџија*

У RJA s. v. *gàbela* f. П. Будмани даје најпре дефиницију „*carina, porez*" и етимологију „*tal.* gabella, carina". За ово значење даје два примера из Mon. serb. (15. в.), затим примере од Ш. Будинића, И. Држића и Ј. Филиповића. После тога Будмани додаје: „*I ime mjestima u kojima se plaća ili se prije plaćala gabela ... a) selo u Hercegovini u okrugu mostarskom ... i kraj. ... b) u Risnu čaršija*".

Будманијева је етимологија тачна. Др Јевто Дедијер (СЕЗб XII 106) такође Габелу наводи међу именима романског порекла и истиче да „градић Габелу ... начинише ... Млечани" (o.c. 111). Исп. уосталом исту етимологију и у Enciklopediji Jugoslavije (s.v.).

У својој књизи *Архивска грађа за занаше и еснафе у Србији од другог усшанка до еснафске уредбе* 1847. *године* (СЕЗб XXXIII) др Тихомир Ђорђевић на стр. 32. обавештава да је од занатлија међу Јеврејима у Београду било и „габелеџије (2)", а на стр. 292. „габела (3)"; у регистру своје књиге s.v. *габелеџије* помиње и стр. 32. и стр. 292, што значи да је *габел = габелеџија*. Др Никола Вучо у својој књизи *Расйадање еснафа у Србији I*, на стр. 434, у регистру, каже: „габелеџије, трговци сољу". Када се погледају стране које Вучо помиње у регистру (s.v.), види се да и он у ствари цитира Т. Ђорђевића о поменутим Јеврејима габелеџијама у Београду; Вучо је, усто, дао и дефиницију, што је за нас важно.

Каква је етимологија речи *габелеџија = габел?*

Мислим иста као и у речи *габела* = царина, одн. топонима *Габела*. E. Littré у своме *Dixionnaire de la langue française* (Paris, 1883) s.v. *Gabelle* пише између осталог: „GABELLE (anglo-saxon gafol, impôt), s.f. Anciennement, l'impôt sur sel ..."

Откуд ова реч у нас? Београдски су Јевреји у већини шпанског порекла па су је они могли и донети јер је, као што смо видели, та реч, иако није изворно романска, раширена у романским језицима и дијалектима.

Што се тиче творбе речи, однос *габелеџија-габел* близак је односу *берберин-бербер*, тако да ту нема нејасних момената.

3. *Габељ (Габе̄љ)*

У лексикографској грађи САНУ реч *Габељ (Габе̄љ)* = Циганин потврђена је за Црну Гору (Т. Ђорђевић, Н. Стефановић, М. Станић) и Призрен (М. Симић).

У арбанаском *gabel* значи „Циганин номад" (cf. H. Barić, Rečnik srpskoga ili hrvatskoga i arbanaskoga jezika, s.v. Ciganin).

Мислим да ову реч треба довести у везу с романским **gabĕlla* о којем у Мајер-Липкеову Romanisches etymologisches Wörterbuch пише:

„3627. **gabĕlla* (gall.?) „Garbe", „Holzbündel".

Frz. *javelle* „Reisigbündel", „Bündel Latten", „Schwaden", prov. *gavela*, kat. *gavella*, sp. *gavilla* „Reisigbündel", „Garbe", „Gesindel", pg. *gavela* „Garbe", „Haufbüschel"; frz. *javeau* „aufgeschwemmte Insel", prov. *gavel* „Reisigbündel", kat. *gavell* „Haufen". — Thurneysen 62. (Auch piem. *čavela* Nigra, AGl. 14, 363 mit auffälligen *č* — ?)" (s.v.).

Ако се прихвати као тачна, и ова би етимологија на свој начин говорила о тешкој судбини овога народа.

У вези с развитком значења ваља рећи да у Црној Гори реч *габељ* означава ковача, без обзира на његову националну припадност (cf. др Илија М. Јелић, Крвна освета и умир у Црној Гори и Северној Арбанији, стр. 47).

19. VIII 1961. *Берислав М. Николић*

ПРИЛОЗИ УПОЗНАВАЊУ ЖИВОТА И РАДА АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА

БЕЛИЋ КАО ЂАК НОВОРОСИЈСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА У ОДЕСИ

Добротом Васе Кокановића, одеског трговца и његова ујака, Белићу се остварила жеља да се посвети изучавању филолошких наука.

Он је у Одесу дошао заједно са ујаком школске 1895/6. године, када постаје ученик Историјско-филолошког факултета Новоросијског универзитета. Богати дом Васе Кокановића пружио му је све за рад потребне услове, те Белић није морао да се брине ни за шта. Тако је он у лепоме граду на црноморској обали почео да интензивно ради на своме усавршавању. Белић је савладао руски језик још у Србији и одмах је са лакоћом могао да прати предавања „из славистике проф. Кочубинског, из класичне филологије двојице истакнутих руских класичара: проф. фон Штерна и проф. Никитског, из историје проф. Винера, такође једног од најбољих руских историка“.[1]

Белић се брзо снашао у новој средини држећи се савета свога дотадашњег професора Љубомира Стојановића. Одлазио је на сва предавања и вежбања и на време учио своје задатке. Као такав био је убрзо запажен од својих наставника, а нарочито од Александра Александровича Кочубинског. Ту, у Одеси, Белић је увидео колико је много научио у Србији. Предавања из славистике била су нешто мало обимнија од оних која је слушао код професора Љубомира Стојановића. Слично је било и са осталим предметима које је слушао. Њему је све било јасно, и он је све

---

[1] Куљбакин Степан, Зборник филолошких и лингвистичких студија А. Белићу поводом 25. годишњице његова научног рада, Београд, 1921., стр. VII—XIII.

градиво са лакоћом савлађивао тако да је имао и спреме и времена да се почне бавити и истраживачким радом.

Још на почетку школске године Белић узима да прегледа рукописе Универзитетске библиотеке у Одеси и да припрема грађу за своје прве научне радове. Тиме он најбоље доказује да је још у Србији стекао солидна знања из своје струке. О том раду прича сам Белић у своме писму од 23. октобра 1896. године упућеном, из Одесе, Љ. Стојановићу, професору Велике школе у Београду[2]. Почетак тога писма гласи:

„Поштовани Господине,

Ма да сам мислио да вам одмах јавим шта сам овде нашао и како се може решити питање о Милошу, то поред све добре воље нисам могао учинити што до данашњег дана нисам могао прегледати рукописе ...“

За рукописни фонд Универзитетске библиотеке Белић каже „да је она рукописима сиромашнија од осталих библиотека рус. (ких) универзитета, и, ако се још узме да је преко њих прешло око Григоровича, Јагића и још многих других“ — њему самом није остало много да уради. Сам Фонд, дели на „Григоровичеве рукописе и рукописе који припадају самој библиотеци“. Ту је Белић пронашао драгоцених рукописа важних за српску културу, и то: „Зборник српских рукописа (под бр. 104), а у њему се и налази Опис живота деспота Лазара Константина Филозофа“. Белић сваки рукопис детаљно разгледа, бележи ствари од вредности и о сваком рукопису има своје мишљење, којим каткад исправља рад истакнутих старијих научника и научника онога доба. Тако кад описује текст рукописа на старословенском језику који је био потребан професору Стојановићу, „где је приписан Милош“, Белић вели да је Јагић „карактерне црте правописа провео свуда, негледајући на отступања самог рукописа“. Тиме Белић доказује да има не само смелости већ и довољно знања за испитивање старих споменика. Иако је рекао на почетку свога писма да није наишао на велику количину рукописа, ипак се види да је међу њима пронашао и „Књиге беседа“. За тај рукопис он сматра да је врло „важан за српски језик 15 века и за реформу Константина

[2] Архив Српске академије наука и уметности Бр. 12228. Сва писма упућена Љубомиру Стојановићу налазе се под овом ознаком.

Фил.(озофа)", као и да ће гледати да напише „правила његовог језика и правописа" и да ће се тек онда моћи „решити да ли је он изишао из пера Константиновa". Најзад, међу апокрифима и српским рукописима „познијег времена" Белић је пронашао и „житије Св. Петке, које се углавном слаже са изданим у XXIX Споменику". О овоме рукопису Белић је написао и свој први научни рад, објављен у „Известијама" Руске академија.

На крају свога писма Белић се обраћа Стојановићу с овом молбом: „Био бих вам врло захвалан кад би сте могли послати ми на послугу до распуста ваш 3 Споменик, а тада бих вам га ја вратио. Овде га нико нема ...". Том приликом Белић је послао Стојановићу само своју адресу преко Универзитета, која гласи:

Александръ Беличъ
студентъ Новороссійскаго Университета
Odessa — Одесса
Russia — Россія

Да ли је Стојановић послао Белићу тражену књигу, не може се са сигурношћу ништа рећи, зато што писма Стојановићева упућена Белићу нису пронађена, већ се може само претпоставити да је то учинио из превелике љубави према свом бившем ученику.

По свршетку школске 1895/96. године Белић је дошао у Београд да обиђе своје родитеље и пријатеље. Време распуста искористио је за прикупљање оних података које није могао наћи у Одеси. У ту сврху проф. Љ. Стојановић стављао му је на располежење и своју личну библиотеку.

Школску 1896/97. годину Белић, такође, проводи у Одеси. Својом марљивошћу стекао је симпатије скоро свих својих наставника. На крају те школске године успехом је био задовољан не само Белић већ и његови професори. Они су у њему видели вредног и талентованог младића који се може развити у доброг филолога ако му се пружи прилика да оде у Москву, где би слушао предавања професора Фортунатова, чувеног руског слависте и оснивача руске лингвистичке школе. То је била жеља и самог Белића. Али кад му је Факултет понудио стипендију за одлазак у Москву, он се поколебао да ли да је прихвати или не због обавезе која је повлачила та стипендија; требало је да по завршетку студија постане наставник Новоросијског универзитета. У Белића

се пробудио српски национализам и он је оставио то питање нерешено док се врати из Београда. Са том колебљивошћу Белић је дошао у Београд и посаветовао се са својим родитељима.

После саветовања са родитељима и пријатељима Белић је молбом од 27. јуна 1897. године[3] затражио српску стипендију за студирање у иностранству. После неколико дана Белић је отишао у Министарство да види да ли му је одобрена стипендија; тамо је видео да за државне питомце нема више кредита за ту буџетску годину. Ожалошћен тиме, потражио је професора Стојановића и пожалио му се на свој неуспех, на шта му је Стојановић рекао да се ништа не брине и да ће му он израдити државну помоћ за школовање.

---

[3] Мин. просвете и црквених послова ПБр. 7715/97. Текст ове молбе гласи:

Господину Министру просвете и црквених послова

Да бих могао успешно продужити школовање на страни врло ми је потребна материјална помоћ, и како ми је родитељи због свог оскудног стања не могу указати, то се обраћам Г. Министру с молбом, да ми изволи одредити државну стипендију.

Осим испита зрелости у Iвој београдској гимнасији и 1 године београдске Велике Школе — све с одличним успехом, свршио сам и 2 године филолошког факултета одеског универзитета, о успеху у коме сведоче приложене оцене

Понизни
Београд 27 јуна 1897. — Александар Белић, фил. III год. одес. универз.

Из овог акта примио сам сведочанство (документа) натраг

Беогр. 19 Авг. 1897. — Александар Белић

На полеђини:

КРАЉ. СРП. МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ и ЦРКВ. ПОСЛОВА
27. ЈУН 97
Забележено
ПБр. 7715.

(Александар Белић фил. III год. одеског универзитета моли да му се одреди државна помоћ.)

[После овога долази одлука начелника Ловчевића од 27. VI 97. о одбијању ове молбе због немања буџетских средстава, која је замрљана].

Одлучио сам: да се Александру Белићу, философу III год. одеског университета, издаје на име државне помоћи по *сто педесет* (150) динара месечно.

Ова ће му се помоћ издавати од *1. августа ов*. год. па за *две* године.

14. авг. 1897 г. — Министар просв. и цркв. послова Анд. Николић

За извршење овога решења нема кредита по буџету за ову годину.

14. VIII. 97. — М. В.

На првом састанку с министром просвете Андром Николићем Стојановић је покренуо питање Белићеве стипендије. Николић му је одмах објаснио да је сав кредит са партије за државне питомце већ распоређен и да се више ништа не може учинити за ту буџетску годину. И поред таквог разложног објашњења, Стојановић је инсистирао да се Белићу додели благодејање по сваку цену, јер је у питању прекид школовања.

Те, 1897, године било је потребно да при преносу костију Вука Караџића у Београд Љубомир Стојановић, као професор Велике школе, одржи пригодан говор. Кад је било покренуто то питање, Љубомир Стојановић је рекао министру: „Прво — стипендију, па онда можемо о беседи разговарати".

Видећи толику упорност и не желећи да остане без говорника при преносу Вукових остатака, министар Николић је испунио захтев Љубомира Стојановића, кршећи свесно законске прописе.

Тако је на Белићевој молби поништено раније негативно решење и испод њега написано ново којим се Белићу одобрава двогодишња државна помоћ у месечном износу од 150 динара, са важношћу од 1. августа те године.

Испод ове одлуке налази се и напомена благајника Министарства просвете и црквених послова Милана Вељковића ове садржине: „За извршење овога решења нема кредита по буџету за ову годину!" Њом је благајник скинуо са себе одговорност пред Главном Контролом због ненаменског трошења кредита.

И поред недостатка новчаних средстава, захваљујући упорности Љубомира Стојановића, Александар Белић је дошао до двогодишње државне помоћи, која је била равна плати једног доцента.

Осигуравши стипендију Белић је желео да добије и путни трошак за одлазак у Русију, те се 16. августа поново обраћа Министарству просвете и црквених послова и, пошто му је одређена стална помоћ „за школовање у Москви", моли да му се одобри и „путни трошак у суми од 150 динара."[4] Министар просвете Андра Николић усвојио је Белићеву молбу 18. VIII 1897. г. написавши на истој својом руком: „Да му се изда на име путнога трошка сто педесет (150) динара." Истог дана Белић је

[4] Министарство просвете и црквених послова ПБр. 11084/97.

примио у Министарству путни трошак и благодејање за август, септембар и октобар т.г., у укупном износу од 600 динара.

У другој половини августа 1897. године Белић је отпутовао у Русију, и то прво у Одесу да би узео исписницу и уредио своје остале ствари, па тек онда у Москву.

„Декан Новор.(осијског) Унив.(ерзитета) и (проф.) Александар Александрович Кочубински пренеразили су се кад су чули“ да Белић одлази, али „су се за тим помирили са том мишљу и признали“ да ће му „бити од веће користи Москва но Одеса.“

Ректор Новоросијског универзитета својим писмом од 28. августа 1897. године обавестио је ректора Московског универзитета да је Белић слушао предавања I, II, III и IV семестра и да нема никаквих сметњи за његов превод у пети семестар Московског универзитета.

БЕЛИЋ КАО ЂАК ИМПЕРАТОРСКОГ МОСКОВСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА

Белић се задржао у Одеси две недеље више него што је предвидео и због тога је задоцнио за упис. Иако је настава већ била почела, Московски универзитет, уважавајући његове оправдане разлоге, уписао га је 11. IX 1897. г. за редовног студента.

После уписа Белић је морао да реши и стамбено питање. Због великог прилива ученика стана скоро нигде није било, те је Белић „2—3 дана јурио с једног краја [Москве] на други“, по кишовитом времену, док није нашао стан. О томе је одмах обавестио Милана Вељковића, благајника Министарства просвете и црквених послова, да би знао где треба да му шаље новац[5].

[5] Мин. просвете и црквених послова ПБр. 6927/98. Писмо које се налази незаведено уз овај акт гласи:

Москва 7 октобра 1897

Поштовани Госп. Вељковићу.

Тек данас стигох да Вам јавим, где седим да ми не бисте случајно послали новце на стару адресу.

Нова моја адреса гласи:

Александаръ Беличъ, студентъ
Петровка, д. Волкова кв. 23
Moscau Russie *Москва* Россія

С особитим поштовањем
Алек. Белић, држ. пит.

Тек пошто се мало упознао са приликама у новој средини, Белић се јавља и своме проф. Љ. Стојановићу. Одушевљен одавањем заслужног признања Вуку Караџићу, Белић 16. октобра 1897. г. пише Стојановићу, из Москве: „Честито Вам славље! Хвала свима Вама, Који се сетисте Вукових заслуга те показасте да их умете и хоћете ценити . . . Ова светковина само је апотеоза славља, које је започето новим издањем Вукових списа.“[6] Те године почело се са издавањем Вукових дела и у периоду 1897—1902. г. издат је „Српски рјечник“ и сва остала Вукова заоставштина. У Одбору за издавање Вукових дела, између осталих, били су: Љубомир Стојановић, Пера П. Ђорђевић, Љубомир Јовановић и др Ђорђе С. Ђорђевић.

Московски универзитет, који је стајао је на челу руских универзитета, одиграо је велику улогу у Белићевом формирању. Историјско-филолошки факултет, чији је студент постао Александар Белић, имао је међу својим наставницима научнике првога реда за сваки предмет. Стога се може с правом рећи да је то био велики извор филолошко-лингвистичких наука. На челу наставничког колегијума налазио се професор Филип Фјодорович Фортунатов, духовни отац историјске граматике словенских језика.

Професор Фортунатов је у своме дому често окупљао домаће и стране слависте и с њима разговарао о заједничким питањима. И млади Белић, иако још студент, већ у почетку октобра 1897. г. позван је у то друштво истакнутих слависта где се упознао са свим руским филолозима и славистима.

Млади Белић имао је ту срећу да, поред професора Фортунатова, слуша предавања и неких наставника који су изишли из Фортунатовељеве школе, и то: Бранта, Корша, Поржезинског и Соколова.

Белић се редовно саветовао са својим првим учитељем професором Љ. Стојановићем о сваком питању, па и у вези с наставом Московског универзитета. Једном приликом писао је Сто-

---

[6] Архив Српске акад. наука и уметности. У овом писму Белић је послао другу адресу:

Алек. Беличъ, Тверская, домъ Олсуфгева, номера
Калининой 16
Москва, Россія Moscau (Russie)

јановићу које предмете и код којих наставника слуша, и ту је набројао: упоредну граматику и старословенски језик код Фортунатова и Бранта; санскритски језик код Всеволода Мйлера; историју руског језика, пољски језик и старословенски језик код Бранта; класичне језике код С. А. Собољевског и Ножденственског; историјску граматику код Поржезинског и zend код Мсеријанца. Ту га још обавештава да су обавезни и радови у семинарима, којих има два. Семинаром словенске филологије руководио је проф. Брант а Семинаром руске литературе проф. Соколов. Белић је свој семинарски рад из словенске филологије прочитао 16. октобра 1897. г., рад се необично допао професору Бранту, тако да је после читања професор Брант позвао Белића у свој дом. Свој семинарски рад код проф. Соколова Белић је израдио доцније.

Још на почетку својих студија у Москви Белић је планирао своје школовање у Немачкој. „Ви и сами знате шта ме је довело у Москву, шта ће ме одвести даље у Немачку, па за̀ то ћу и почети тиме“, пише он Стојановићу. У питању је био санскритски језик који је Белић желео да што више научи. Професор Милер је био најбољи зналац санскритског језика у Русији и предавао га је „обраћајући особиту пажњу на упоредне форме“ у грчком, латинском и осталим језицима. Такав метод наставе одговарао је Белићу, те му „свети језик devanāgarī[7] постаје“ сваким даном све више доступан. Ако тако и даље буде разумевао остале текстове, писао је Белић, нада се да ће у другом семестру моћи преводити лакше ствари из Pañcatantra“[8]. Међутим, и после пет месеци непрекидног рада Белићева „Ахилова пета“ у изучавању упоредне граматике „био је непрестано санскритски, литавски, и, донекле, готски“. Због тога је решио да прво савлада класични санскрит, који је правилнији и од ведског и од зендског језика, и зато проучава фонетику санскрита. После тога Белић преводи „неколико песама“ из Махабхарате а затим и Савитру, читајући упоредо ведску граматику. Најзад, да би боље утврдио правила, мора ће „прочитати неколико химни из Rig-веде и Atharva-веде“.

[7] Назив староиндијске азбуке којом су се од VIII в. пре н. е. писали текстови на ведском језику и санскриту.

[8] *Панчатантра* (пет књига), индијско књижевно дело, писано на санскриту, настало око 300. н. е.; једно од најчувенијих и најчитанијих дела у индијској књижевности.

Други камен спотицања била му је литавска граматика. За пет месеци Белић је успео да понови целу граматику литавског језика, иако није „сасвим одмакао." Од упоредне граматике остао му је још необрађен готски и старогермански језик. Грчки језик радио је по Бругманову Grundriss-у и Метарсу. Али ипак од свега за Белића је најважније било „слушање лекција проф. Фортунатова."

Белић сматра „да је велика штета што сам Фортунатов тако мало пише, јер овако већина његових теорија остаје непозната, а неке би европска критика — нема сумње — примила"[9]. Фортунатов је научник светског гласа, „прави потомак Бопа, одгајен само у Кремљу jung-граматикâ. Ако данас Русија и има неколико филолога, то треба да је захвална њему"[10]. Белић је слушао сва предавања проф. Фортунатова зато што је увидео да се без његове упоредне граматике не може ништа учинити у старословенском језику.

„Прави антипод лекцијама Фортунатова представљају лекције Корша: ма да он предаје „метрику" ипак на његове лекције долази најмање 35—40 слушалаца", каже Белић у своме писму Стојановићу.

Код Поржезинског, који се, после професора Шахматова, сматра за најбољег ученика професора Фортунатова, на часовима су читани текстови из најстаријег споменика „пољског језика Psalter flovyański"[11]. Уз сваки текст који би био прочитан, Поржезински би давао потребне коментаре, неопходне за разумевање текста. Да би истакао величину свога наставника, Белић каже Стојановићу да је Поржезински почео да издаје „Фонетику литавск. языка" Фортунатова, у којој се „даје материјал из свих литавских дијалеката". Због тога је ова књига много боља и потпунија од осталих, па и од Видеманове по којој је Белић прво учио литавски језик[12].

---

[9] Архив Срп. акад. наука и уметности — Писмо Љ. Стојановићу од 14. I 1898. г. у коме је и адреса: Алек. Беличъ, угол Троицкой и газетнаго переулка, домъ Фельдсфейна кв. 37

[10] Архив Срп. акад. наука и уметности — Писмо Љ. Стојановићу од 28. II 1898. г.

[11] Фловијањски псалтир налази се данас у једном мађарском манастиру.

[12] Wiedemann O., Handbuch der Litauischen Sprache. Grammatik. Texte. Wörterbuch. 8°. XVI, 354 S., Strasburg 1896.

У јануару 1898. г. студенти су из класика читали Аристофанове „Витезе“ и Аристотелову „Теорију поесије“, писао је Белић Стојановићу.

Своју стипендију Белић је редовно примао сваки други месец (по 300 динара у злату), и то у монети 15 наполеондора од 20 динара. Благајник Министарства просвете и црквених послова приликом слања благодејања за новембар и децембар 1898. г. опоменуо је Белића писмом од 24. октобра те године да треба да поднесе извештај о своме раду према питомачким правилима. На крају свога писма благајник је рекао: „Ако тај извештај не поднесете отказаће Вам се стипендија од 1 јануара идуће године“[13].

Примивши благајникову опомену Белић је одмах почео да пише извештај о своме раду. С писмом од 15. новембра 1898. Белић доставља благајнику Вељковићу тражени извештај и и вајка се што му то није раније речено, те би извештај стигао на време и био потпунији; овако на брзу руку унео је у извештај само понешто „из својих записака. Надам се да ћете ми јавити ако извештај не одговара правилима о стипендистима (која су ми са свим непозната)“, каже он Вељковићу[14]. Истог дана Белић је написао и писмо Министарству просвете и црквених послова о своме једногодишњем раду у Москви. У њему наводи да „у трећој години филолошког факултета нема усмених испита, осим живих језика и богословља“, које је он „заједно с другим испитима одлично положио у другој години“. Трећа година Историјско-филолошког факултета признаје се на основу семинарских радова и „специјалне расправе.“ За доказ да му је призната трећа година, Белић је обећао да ће накнадно поднети уверење Московског универзитета.

У своме извештају Белић је изнео свој рад „у 1897/8. академској години“, у којој каже да је слушао ове предмете и наставнике:

1) *Санскритски језик* (2 часа недељно) предавао је проф. Всеволод Милер, који је укратко прешао фонетику класичног

---

[13] Мин. просвете и цркв. послова ПБр. 19166/98.

[14] Мин. просвете и цркв. послова ПБр. 20878/98. Уз ово писмо је и адреса: Петровка, д. Волкова, кв. 23, Москва.

санскрита са детаљним задржавањем на морфологији. У току предавања, студенти су читали текстове из „Деванагари". Милер је после четири месеца рада приступио превођењу текстова из „Махабхарате". Од студената Белић је „први дао превод и кратке коментаре о језику стихова из једног епизода. Из „Приче о Налу" професор Милер превео је 3 песме, а Белић је у том духу превео „12 песама из речене поеме, а тако исто 4 књиге из другог епизода из Махабхарате (Савитри)". После тога, по упутству професора Милера, прешло се на изучавање старог ведског језика, „који је за упоредну граматику врло важан, јер је облицима богатији но санскритски". Из ведског језика Белић је превео „неколике химне из Rig-веде".

За изучавање овог предмета Белић се служио уџбеницима на руском, немачком, француском и латинском језику.

2) *Упоредну граматику и старословенски језик* (4 часа недељно) предавао је професор Ф. Ф. Фортунатов, који је у првом семестру прочитао фонетику, а у другом флексију именица и глагола. У упоредну граматику Фортунатова улазе грчки, латински, индијски и старословенски језик. Остали индоевропски језици ирански, литавски, готски и др. чине предмет засебних предавања и студија. „У своја предавања о самогласницима и њиховој измени проф. Фортунатов унео је принципе, које ми не налазимо нигде тако изложене тј. утицај квалитета на промену самогласника. Познато је да се на основу ведског („два слога место једног другог"), литавског (разни акценти ~ и ⁄ [∖]), словенског (управо српског) изводи двојаки квалитет дугих самогласника прекидни и непрекидни . . . Овим акцентима објашњује Фортунатов разлику међу ѣ и *и* у ст. слов. у лок[ативу] син[гулара] и ном[инативу] пл[урала], међу лит. ō и ů и др. Место r̥ и l̥ Бругмана (e^r, e^l Шмита) Ф. даје α̯r̥, α̯l̥, а тако исто и α̯n̥, α̯n̥, пред сугласником, пред самогласником α̯ṿ^{v}, α̯l̥^{l} итд." Поред тога, важна је Фортунатова теорија „о дифтонзима", као и о „*с* и *х* у слов. и sz у литавском". Фортунатов је основе именске делио на XIX класа; Бругман их је пак делио на XI група. Због таквог груписања „Бругман упада у погрешку: он не поставља паралелизме међу основама, који без сумње постоје". Из флексије, поред осталог, обрађиван је завршетак генитива сингулара у грчком језику.

За овај предмет Белић се служио књигама које се могу поделити у три групе:

„а) Књиге о принципима наука о језику и о физиологији звукова ...

b) При изучавању лингвистичке грамат. грчког и латинског, поред Grundriss-а Бругмановог... биле су ми од користи још ове књиге: *Грчка граматика* Карла Бругмана у Handbuch-у Der Alterthums-Wissenschaft Dr Ив. Милера, стр. 1—176, за тим *Латинска граматика* Ф. Штомда...

c) Поред мањих и већих расправа о засебним питањима из упоредне граматике, ја сам се углавно служио капиталним делом Бругмановим: Grundriss der vergleichenden Grammatik I т. др. изд. 1—1098; II т. 1—1438 стр.“

Белић замера Бругману на подели словенских језика у две групе на основу *ti̯*, *di̯* и каже да то „није оправдао Бругман тако исто као што није оправдао мишљење Јагићево (XX Archiv f. Sl. Phil. (Einige Streitfragen II)), да се они не могу свести на извесне групе“. Мало даље, опет, Белић налази да није тачно Бругманово тврђење „да ст. слов. језик за то што није српски мора да буде бугарски, јер ми знамо да тај језик многи слависти сматрају за прелазни од српск. бугарском“. Бругман је са Зубатијем, на основу литавског *ŭ*, створио нови самогласник *å* *ā̊*, који је у свим осталим индоевропским језицима прешао у *o* или у *u*. Белић мисли да је вероватније мишљење професора Фортунатова „да је ово *ŭ* појав специјално лит. који се развио под утицајем извесног акцента.“

3) *Старословенски језик* читао је проф. Фортунатов. На том курсу обрађивана је фонетика старословенског језика упоредо с другим индоевропским језицима. Фортунатов је у опширном уводу изнео значај графике старословенских споменика за дијалекте тога језика. Он „тврди да се у старо-словенским споменицима огледају разни дијалекти ст. слов“. Под руководством проф. Фортунатова упоредо са читањем лекција читани су и старословенски споменици, по хрестоматији А. Лескина. Кад год говори о старословенском језику „Фортунатов излази увек из језика балт.-словенског; у заједничком словенском он опредељује, уколико је то могуће, форме из којих су се развиле даље форме зајед. западно-словенског, руског и заједничког јужнословенског језика“.

При учењу старословенског језика Белић се служио граматиком Лескина и Собољевског: Древній церковно-славенскій языкъ Фонетика. Москва 1891. „У овој књизи има доста нетачног разумевања ст. слов. језика."

4) *Славистику* предавали су професор Брант, Поржезински, М. Соколов и В. Милер.

α. Морфологију старословенских глагола читао је професор Брант, задржавајући се у почетку на јаком и слабом ступњу корена старословенских глагола. После тога Брант је прешао на „системе глагола Миклошића и Лескина и оценио њихове јаке и слабе стране". За проф. Бранта Белић тврди да „сам саставља компромис међу овим системима." Поред осталог, прећено је и градиво о образовању глаголских корена.

Белић наводи уџбенике из којих се служио за учење морфологије и о сваком даје своју оцену.

β. *Пољски језик:*

а) са литературом предавао је професор Брант, који је прво прочитао граматику пољског језика а потом читао историју пољске литературе. „Студенти су паралелно преводили „Pan Tadeusza" Мицкјевича".

б) Историјску и лингвистичку граматику пољског језика предавао је В. К. Поржезински (прив. доцент). У уводном предавању Поржезински је „говорио о литератури свога предмета и о пољским дијалектима; за тим је прешао на утицај чешког језика на старе пољске споменике". Из фонетике пољског језика он је „изложио само историју самогласника, полугласника и назала".

За учење пољског језика, у оба курса, Белић је користио „део из Упоредне граматике Миклошића, где се говори о пољском језику".

γ. У другом семестру професор Брант је, уместо морфологије старословенских глагола, читао историјску граматику руског језика. Из руске граматике „читао је о појавима руског језика уопште, у којима се руски језик разликује од других словенских језика. У овај су курс ушле и примедбе о руским дијалектима, али врло кратке".

За овај курс Белић се служио књигама: Лекціи по исторіи русскаго языка А. И. Собољевскаго (II издање) и ранијим његовим радовима.

δ. Историју руске литературе: о народним умотворинама предавао је В. Милер. Он је укратко прегледао народне приповетке, загонетке, заклињања а на народним песмама (былина) задржао се детаљно. Ту је изнесено под којим условима живи „и развија се народни еп (углавном у олоњецкој губернији)". Мада признаје да је у неким крајевима Русије епска поезија доста богата професор Милер ипак налази извесних знакова који казују „да руска „былина" изумире". И професор Милер и академик Веселовски представници су „теорије позајмице главних сижета у већини народ. умотворина". То своје тврђење проф. Милер доказивао је многобројним примерима. Поред тога, истицао је и историјске моменте који су утицали на дух ових народних умотворина. У већини јунака руске билине професор Милер видео је историјске личности.

ε. *Семинар словенске филологије* био је под управом професора Р. Бранта. У овом семинару студенти су морали да пишу и читају своје радове о језику „споменика ст. словенских, старо-руских, старо-српских и старо-бугарских". Белићу је пало у део да пише о Јеванђељу дечанском XIII века бугарске редакције. После читања његов је реферат „оцењен као одличан."

ζ. *Семинар руске литературе* био је под руководством М. И. Соколова. Професор Соколов одабирао је сам теме за сваког свог студента и одређивао му рок за израду. Сваки такав написани рад професор Соколов је претресао са студентима у семинару. У овом семинару Белић је писао рад о дотле „непознатом у науци словенском преводу Богословља Дамаскинова". Пишући свој реферат Белић је извршио упоређивање с грчким текстом и том приликом нашао:

„1) да је ово са свим нови, потпун превод Богословља Ј. Екзарха на стари српски језик, учињен око половине XIV в.

2) да автор превода није знао превода Екзархова.

3) да преводилац није био вичан грчкоме језику, јер: а) преводи од речи до речи и b) неке речи са свим погрешно преводи. Стога је овај превод нејасан и често пута неразумљив". Ово своје тврђење Белић доказује упоредним текстом старосрпског и старогрчког језика, који наводи у свом извештају. За свој реферат Белић тврди да је од стране професора Соколова оцењен „као одличан" и да га је том приликом назвао „важним прилогом словенској литератури".

5) *Из класика* студенти су преводили и „давали коментаре ... Аристофана (проф. С. А. Соболевски) по издању Т. Кока и ... Аристотела по издању Христа и Апељрота (прив. доц. Нождественски)".

На крају свога извештаја Белић каже да је „израдио и „специјалан рад" (зачетное сочиненіе), који не спада потпуно у прошлу академску годину".

Приликом анализе Белићева извештаја задржани су његови параграфи, као и знаци за обележавање истих.

Белићев извештај написан је на 14½ страна, формата А—4, ситним, збијеним и местимично нечитким рукописом, што одаје да је писан у журби.

Своје обећање да ће Министарству просвете и црквених послова доставити уверење о признавању треће године Белић је испунио 27. новембра 1898. године. Тога дана послао га је с писмом упућеним благајнику Министарства просвете и црквених послова, у коме моли благајника да уверење преда „где треба". Осим уверења, послао је том приликом и посебно писмо за министра просвете у коме се извињава што то није раније учинио. А за свој рад „Црте српског језика у споменицима 12—15 века"[15] Белић вели да је то „специјална расправа" у којој он говори „о многим питањима српске историјске граматике с лингвистичке тачке гледишта",

---

[15] Министарство просвете и црквених послова ПБр. 21292/98. Белићево писмо министру гласи:

Господину Министру Просвете и црквених послова

У ·/. шаљем Господину Министру *уверење*, које сам обећао послати у своме реферату Господину Министру, а уједно овим се извињујем Господину Министру што не учиних то раније. Односно самог уверења усуђујем се учинити ове напомене:

1) Рад о коме се овде говори „Черты и т.д." то је „специјална расправа", о којој сам споменуо у своме писму и реферату Господину Министру. „Черты серб. яз. въ памятникахъ XII—XV", где ја говорим о многим питањима српске историјске граматике с лингвистичке тачке гледишта само је део рада „Истраживања о јужно-словенским дијалектима" т. ј. „Нѣсколько главъ из изслѣдованій въ области южнославянскихъ діалектовъ", као што се вели у руском оригиналу.

2) Скала оцена за писмене радове у Универзитету оваква је: *неудовлетворительно*, *удовлетворительно* и *весьма удовлетворительно* т. ј. *невал>а*, *добро* и *одлично*.

Москва 27 новембра 1898

Понизни
Александар Белић

као и да је то само део његова рада „Истраживања о јужнословенским дијалектима“ на руском језику. Из уверења Историјско-филолошког факултета Императорског Московског универзитета Бр. 160. од 24. новембра 1898. г., које је писано на руском језику и писаћом машином, види се да је Белић студент Словенског одељења Историјско-филолошког факултета и да му је признато шест семестара. За Белићев рад „Црте српског језика у споменицима 12—15 века“ каже се да је веома опсежан и веома задовољавајући.

Овим уверењем Белић је доказао да је свршио трећу и уписао четврту годину Историјско-филолошког факултета у Москви, као и да је толико овладао руским језиком да може на њему и да пише стручне расправе. Да је његово знање руског језика заиста било на достојној висини, доказују његови радови штампани у „Известијама“ руске академије наука.

Као што је завршио трећу, Белић је желео да на време и са одличним успехом заврши и четврту годину својих студија у Москви. Сваке школске године предавања су се завршавала у првој половини априла, а испити су одмах после тога почињали. Испити у четвртој години полагани су пред специјалном коми-

---

Уверење које се помиње у овом писму гласи:

МИНИСТЕРСТВО
НАРОДНАГО ПРОСВѢЩЕНІЯ
ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКАГО ФАКУЛЬТЕТА
ИМПЕРАТОРСКАГО
Московскаго Университета

Москва
Ноября 24 дня 1898 г.
№ 160

Выдано сіе свидѣтельство Студенту 7-го семестра Историко-Филологическаго Факультета (Словеснаго Отдѣленія) ИМПЕРАТОРСКАГО Московскаго Университета Александру Беличу, въ удостовѣреніе того, что онъ имѣетъ шесть зачтенныхъ полугодій и представилъ также въ настоящее время, воспользовавшись данною ему Факультетомъ отсрочкою, зачетное сочиненіе „Черты сербскаго языка въ памятникахъ 12—15 в.“, весьма обстоятельное и весьма удовлетворительное.

Деканъ М. Трамцъ

М. П.

Секретарь Р. Брандтъ

сијом, а не пред својим наставницима, те су студенти морали озбиљно да уче своје задатке.

По ондашњем руском закону о универзитету на крају четврте године полагани су двојаки испити: 1) испити за свршавање осмог семестра, тј. факултета и 2) професорски испити (государственные экзамены — државни испити). Комисију за ове испите одређивао је министар просвете.

О својим предстојећим испитима Белић је упознао и Љуб. Стојановића. „...Сад мислим да Вас укратко известим о испитима. Пошто ми буде записан 8 сем. предаћу комисији за државне испите све своје документе, curriculum vitae и 20 рубаља и тада ћу дознати кад ће бити први писмени испити; усмени ће испити бити у мају — последњи 31. Испити ће бити ови: 1) клас. језици — лат., гр.; 2) упор. грам. и санскр.; 3) упор. грам. слов јез., ст. слов. јез., историја руског језика, руска дијалектологија; 4) 2 слов. језика; 5) руска литерат.; 6) запад(не) литературе; 7) нова филозофија. Вотъ и все!“[16]

У марту 1899. г. биле су у Москви студентске демонстрације. Али, Белић не каже ништа опширније о њима, те се не види против кога су почеле и колико су трајале. Ево шта он о томе догађају пише проф. Стојановићу: „Овде су били студентски нереди, од којих су пострадали — разуме се — само студенти, а све остало — остаје као и раније. Разуме се да се и лекције нису читале уредно...“

После завршених мартовских демонстрација Белић је читао „у „Слав. комисији“ реферат о неким именским и заменичким формама у ст. слов“.

У истом писму Белић је питао проф. Стојановића када треба да обавести и Министарство просвете и црквених послова о својим испитима, јер ће „свакако морати тражити од Министарства“ да му „плати таксе“.

По добијеном савету од свога негдашњег професора Белић је писмом од 13. маја 1899. г. известио Министарство просвете и црквених послова да је свршио VIII семестар Московског универзитета и да се пријавио за полагање професорског испита.

---

[16] Архив Српске академије наука и уметности, писмо Љубомиру Стојановићу од 27. III 1899. г.

Молио је да му се пошаље „20 руб. (60 дин. у зл.)“ како би „могао платити претходне таксе за право полагања државних испита.“

Министарство је одобрило да се Александру Белићу „пошље из кредита „на државне питомце“ *шездесет динара у злату* на име таксе за право полагање државних испита“[17].

Професорски испити завршили су се 31. маја 1899. г. и резултати испита саопштени су после два дана. Белић 3. јуна т. г. пише Министарству просвете и црквених послова о току испита. У комисији, која је била одређена од министра просвете, „испитивали су ова г. г. професори: проф. Ф. Ф. Фортунатов, В. Т. Милер, С. А. Собовљевски, В. А. Шефер, Р. Т. Брант, Локатин, Н. И. Стороженко, М. И. Соколов“. Председник испитне комисије био је академик Никитин, професор Петроградског универзитета.

У времену од 26. априла до 31. маја 1899. г. Белић је полагао писмене и усмене испите. Писмених испита било је два, и то: „Аорист и имперфекат у словенским језицима, њихов постанак и историја“ и „Византијске приче у словенској литератури“. Од усмених испита полагани су: *класични језици* из којих је тражено знање и критика текстова дела Аристофана, Аристотела, Демостена, Теренција, Хорација и Цицерона; *словенски језици* из којих је тражено знање граматике са превођењем текстова из старословенског, пољског и бугарског језика; *упоредна граматика и санскрит* — из упоредне граматике тражено је знање упоредне фонетике и морфологије индијског, грчког, латинског и словенског језика — а из санскрита знање граматике уз превођење текстова, од којих је Белић преводио Савитру из „Махабхарате“; *руска филологија* која се састојала из ових делова: историја руског језика, руска дијалектологија, историја руске литературе; *историја нове философије; главни моменти историје литература западне Европе*[18].

---

[17] Министарство просвете и црквених послова ПБр. 4485/99.

[18] Министарство просвете и црквених послова ПБр. 5089/99.
Текст Белићева извештаја гласи:
Извештај Господину Министру Просвете и црквених послова о полагању професорског испита.
Част ми је известити Господина Министра да сам полагао државне испите од 26 априла до 31 маја у комисији, одређеној г. Министром Просвете Богољековом. Комисији је председавао проф. Петроградског Универзитета, акад. Никитин, а испитивали су ова г. г. професори: проф. Ф. Ф. Форту-

Поред извештаја о професорским испитима Белић је истог дана упутио Министарству просвете и црквених послова посебно писмо у коме вели да је „свршио Филолошки факултет Московског Универзитета“ и да је „одлично положио државне испите“, те моли да му „се пошље стипендија за мес. јул и путни трошак из Москве у Београд“ да би „се могао вратити у Београд и ставити Господину Министру на расположење“. Министар просвете и црквених послова Андра Ђорђевић одобрио је 14. јуна т. г. да се Белићу пошаље „*две стотине динара у злату* на име путна трошка за повратак у Отаџбину“[19].

натов, В. Т. Милер, С. А. Собољевски, В. А. Шефер, Р. Т. Брант, Локатин, Н. И. Стороженко, М. И Соколов.

Сви моји одговори и писмени и усмени оцењени су као одлични.

Испите сам полагао из ових предмета: 1) писмени испит из словенске филологије и руске литературе, и 2) усмени испити из осталих предмета. На првом писменом испиту добио сам ову тему: „Аорист и имперфекат у словенским језицима, њихов постанак и историја“, а на другом овакву: „Византијске приче у словенској литератури“. Усмених испита било је шест: а) *Класички језици*. На овом испиту тражило се знање и критика текста ... дела класичких писаца: ... Аристофана [Демостена и Аристотела], ... Adelphoe Теренција (браћа), беседа Цицерона pro D. Annio Milone, трактат Хорацијев De arte poetica. б) *Словенски језици:* научно знање граматике и превођење текстова ст. словенск. јез., пољског и бугарског. в) *Упоредна граматика и санскрит*. Из упоредне граматике тражи се: упоредна фонетика и морфологија индијског, грчког, латинског и словенског; из санскрита се тражи знање граматике и превод текстова. Ја сам преводио епизод из Махабхарате Sāvitri. г) *Руска филологија:* α) Историја руског језика, β) руска дијалектологија, 8) историја руске литературе. д) *Историја* нове филозофије. ђ) Главни моменти историје литература западне Европе. Последња два испита споредна су, а сви остали главни су.

Осим ових испита сваки, ко хоће да полаже државне испите у комисији, мора да има и своју специјалну расправу, а тако исто мора да дâ и другим писменим радовима доказа да је самостално радио на предметима, из којих жели полагати испите.

По овдашњем Универзитетском закону — на основу оцена добивених на реченим испитима — мени ће бити издана диплома 1вог степена („диплом первой степени“) као кандидату за магистра („кандидатъ на магистра“).

Москва 3 маја 1899 Господину Министру понизан
Александар Белић

Напомена: Пошто су испити били од 26. априла до 31. маја, онда је требало да стоји 3. јун, уместо 3. мај 1899. г.

[19] Министарство просвете и црквених послова ПБр. 5090/99. И на овом писму стоји датум 3. мај, уместо 3. јун 1899. г. Ово писмо, као и извештај о професорском испиту, заведено је у Министарству просвете и црквених послова 9. јуна 1899. г. што јасно сведочи о погрешној ознаци месеца.

Благајник Министарства просвете и црквених послова послао је Александру Белићу, као стипендисти у Русији, последњи пут новац 14. јуна 1899. г., и то:

1) на име таксе за право полагање испита . . .	60 динара
2) на име благодејања за јули 1899. г	150 динара
3) на име путна трошка за повратак	200 динара
Свега:	410 дин.[20]

Белићу је од стране Историјско-филолошког факултета Московског универзитета 31. маја 1899. г. издато *сведочанство* о признавању осмог семестра. Из њега се види да је Белић у току свога школовања у Русији слушао предавања из ових предмета: из грчких класика, латинских класика, грчке историје, римске историје, средње и нове историје, историје римске књижевности, историје грчке књижевности, логике, психологије, историје старе и нове философије, упоредне граматике, санскритског језика, историје руске књижевности, руског језика, старословенског језика, словенске дијалектологије и западноевропске књижевности. У истом сведочанству тврди се и то да је Белић учествовао у практичним школским радовима утврђеним наставним планом, као и да је полагао испите из богословља и францускoг језика. Ово сведочансво потписали су декан и секретар Факултета, као и секретар Савета Факултета.

Своју *диплому*[21] о завршеном школовању у Русији Белић је добио доцније. Она је издата Белићу тек 7. септембра 1899. године. Из ње се види да је Белић од три оцене — које су онда постојале — добио највећу из свих предмета које је полагао на дипломском испиту.

Текст Белићеве дипломе гласи:

ДИПЛОМЪ

Предъявитель сего, Александръ Ивановичъ Беличъ, вѣроисповѣданія православнаго, сынъ сербскаго уроженца, по *весьма удовлетворительномъ* выдержаніи въ Новороссійскомъ Университетѣ, въ 1896 и въ 1897 годахъ полукурсоваго испытанія и

[20] Министарство просвете и црквених послова ПБр. 5242/99.

[21] Белићева диплома добијена је од господина инжењера Младена Поповића, редовног професора Београдског универзитета, на чему му се писац и овом приликом захваљује.

по зачетѣ опредѣленнаго Уставомъ числа полугодій на Историко-Филологическомъ Факультетѣ Московскаго Университета, подвергался испытанію въ Историко-Филологической Испытательной Коммиссіи при ИМПЕРАТОРСКОМЪ Московскомъ Университетѣ, въ Апрѣлѣ и въ Маѣ мѣсяцахъ 1899 года, при чемъ оказалъ слѣдующіе успѣхи: 1) по сочиненію *весьма удовлетворительно;* 2) по письменнымъ отвѣтамъ: по славянскому языкознанію *весьма удовлетворительно,* по исторіи русской словесности *весьма удовлетворительно;* 3) по устнымъ отвѣтамъ: по греческому языку *весьма удовлетворительно,* по латинскому языку *весьма удовлетворительно,* по церковно-славянскому языку *весьма удовлетворительно,* по русскому языку *весьма удовлетворительно,* по исторіи русской литературы *весьма удовлетворительно,* по исторіи западно-европейскихъ литературъ *весьма удовлетворительно,* по славяновѣдѣнію *весьма удовлетворительно,* по сравнительному языкознанію и санскритскому языку *весьма удовлетворительно,* по исторіи новой философіи *весьма удовлетворительно.*

Въ удостовѣреніе сего и данъ сей дипломъ г. Беличу, за надлежащею подписью и съ приложеніемъ печати Управленія Московскаго Учебнаго Округа. Городъ Москва.

Сентѣбръ 7 дня 1899 года. № 21081.

Попечитель Московскаго Учебнаго Округа (Потпис нечитак)

Предсѣдатель Историко-Филологической Испытательной Коммиссіи (Потпис нечитак)

Правитель Канцеларіи (М.П.) (Потпис нечитак)

У слободним часовима, којих није било много, Белић је писао својим родитељима, Љ. Стојановићу, Ђорђевићу и др. и на тај начин пратио културне догађаје у Србији; остали део слободног времена проводио би око својих научних радова. Белић је често писао проф. Стојановићу из „далеке Москве“ да би се с њим посаветовао о каквом питању, које није могао сам да реши, или о својим будућим научним радовима. Из те преписке види се, између осталог, да је Белић и свој школски распуст школске 1897/98. г. провео у Москви; да се преселио „на „дачу“ у близини Москве“[22];

[22] Архив Српске академије наука и уметности, писмо Љуб. Стојановићу од 13. V 1898. г. и адреса: Петровско-Розумовскій дача Ренева (Малевичъ) Москва.

да је све време радио, по упутствима проф. Фортунатова — и то највише упоредну граматику — као и да је од Лаврова добио Вуканово јеванђеље, из кога је „исписао неке ствари“.

Одатле се види и то да је проф. Стојановић одржавао везе с проф. Коршем и да му је слао неке ствари из Београда. То потврђује Белић у једном свом писму, у коме каже: „за Texte пр. Корш Вам је врло захвалан“[23]. Сам Белић био је с Коршем толико близак да је једном приликом с њим расправљао „о 2ом издању Бругмана, о његовим добрим и лошим странама“. Том приликом „Корш је истакао проблем, који истиче из непотпуног изучавања појединих језика“. У исто време Белић помиње и своје радове о Синајском псалтиру и о аблауту у старословенским споменицима.

Проф. Стојановић не само што је одговарао на сва Белићева писма него му је слао из Београда и поједине књиге и расправе које су му биле од потребе. Између осталих ствари, слао му је „Глас“, V књигу Вукових дела — „Српске народне пјесме“ и „Српски рјечник“. Белић је писао проф. Стојановићу да за verba obscoena, које нису ушле у III издање Речника не зна колики би значај те речи имале „за морално образовање народно“, али зна „да су се у њима врло често сачували важни корени.“[24] Истовремено питао је проф. Стојановића да ли зна „што о речима *зглоб, глоба*, осим оног што су говорили Даничић и Миклошић“.

У свом последњем писму из Москве Белић је известио и професора Стојановића како је „на свим испитима и усменим и писменим добио одличне оцене“, тако да ће „добити диплому I ст. као кандидат“. У Москви ће остати само дотле док не добије стипендију и путни трошак од Министарства просвете и црквених послова. А при крају писма он каже: „Чим добијем одговор из министарства мислим да преко Петрограда допутујем у Београд, где ћу се посаветовати с Вама и господ. Пером, ако немате ништа против тога, о својој даљој судбини“. На крају овог писма писао је како спрема „1—2 омање расправе за Петрогр. Академију“[25].

---

[23] Архив Српске акад. наука и уметности, писмо Љуб. Стојановићу од 24. X 1898. г.

[24] Архив Српске академије наука и уметности, писмо Љуб. Стојановићу од 7. XII 1898. г.

[25] Архив Српске академије наука и уметности, писмо Љубомиру Стојановићу од 7. јуна 1899. г. У овом писму Белић мисли на Перу П. Ђорђевића,

Ово писмо завршио је са „Примите и сада као и увек уверење мог дубоког поштовања — А. Белић".

БЕЛИЋ НА ЛАЈПЦИШКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ

Кад је Белић дошао у Београд после двогодишњег школовања у Москви, не може се поуздано утврдити. Он је 27. јула 1899. г. поднео молбу Министарству просвете и црквених послова у којој наводи да је од Московског универзитета добио „диплом I реда" о положеном професорском испиту. Професорски испити у Русији равнају се „државним испитима осталих европских држава и нашему професорском испиту"[26]. Према успеху канди-

---

српског филолога, државног саветника и председника Српске књижевне задруге, који је суделовао у издавању „Српског рјечника" (III издање).

Уз ово писмо Белић је послао и своју адресу у Москви:
Петровка, д. Волкова, кв. 23.

[26] Мин. просвете и цркв. послова ПБр. 7182/99. Текст Белићеве молбе, заједно са одлуком о постављењу, гласи:

М. М. 50 п.

Господину Министру Просвете и црквених послова

У своме Извештају Господину Министру изнео сам да сам — по свршеној IV години Филозофског факултета Московског универзитета — положио *професорски испит* (государственные экзаменны — државни испити) и добио диплом I реда. „Государственные экзаменны" и по предметима, који се на њима полажу и по правима, које дају (на основу диплома само ових испита добијају се указна професорска места у Русији, а у чиновничком рангу диплом I реда даје право на X класу, а диплом II реда на XII) они се равнају државним испитима осталих европских држава и нашему професорском испиту. Уверење да ћу споменути диплом добити чим се изради, прилажем овде у оригиналу и копији. Појединости о овим испитима могу се наћи у штампаним правилима о њима, која на захтев Господ. Министра ја могу набавити.

Предмет мојих специјалних студија особито за ове две последње године била је *лингвистика* у опште т. ј. изучавање историје и принципа језичких уколико се они могу проучити на индоевропским дијалектима. На тај начин изучавао сам *упоредну грматику* арийских језика, грчког, латинског, литавско--словенског и готског, што ми је било врло важно за правилније и дубље разумевање *балтијско-словенских језика*. На специјално пак изучавање балтијских језика поред словенских упутио ме историјски развитак ове групе индоевропских дијалеката т. ј. то, што су ти језици живели једно време заједничким животом, пошто су се одвојили од заједничког индоевропског језика, те с тога особине једне гране тих дијалеката бацају светлост на особине друге групе. Моје оригиналне штампане белешке и расправе тичу се ових последњих језика:

1) Замѣтка о славянскомъ житіи Св. Пятки-Петки „Извѣстия" руске Академије Наука т. II; 2) Рецензије: О Мирослављевом јеванђељу, о расправи: Ред речи у српском језику, омање рецензије на рус. језику у IV т. „Извѣстій руске Академије Наука; 3) Къ двоиственному числу въ ст. славянскомъ штампа се у руској Академији Наука; 4) О језику синајског псалтира (спрема се за штампу).

дата на професорском испиту издаване су дипломе I и II реда, од којих је диплома I реда давала право на X а диплома II реда на XII класу чиновничког ранга, односно указна професорска места

Да бих могао с успехом продужити самостална истраживања и у једној и у другој грани упоредне граматике врло ми је потребно да се детаљније упознам с резултатима германске и келтске филологије, а тако исто с предавањима и семинарима (практичким вежбањима) немачких лингвиста у Лајпцигу. Стога молим Господина Министра да ми изволи допустити да још 1 1/2—2 год. проведем у Лајпцигу користећи се државном стипендијом. Ако је ово немогуће стављам се Господ. Министру на расположење.

Господину Министру понизан
Београд, 27 јула 1899. Александар Белић

На полеђини:

27 јул 99

(Примио сам прилог из овог акта
16 X —99

Александар Белић
доц. Вел. Школе)

ПБр. 7182

Молба Алекс. Белића

Господине ректоре,

Молим Вас да изволите упутити ову молбу г. Александра Белића бив. држ. питомца Факултетском савету Философ. факултета да ми по њој да своје мишљење да ли се г. Белићу може, у смислу последње алинеје члана 26 Уредбе о В. Школи, може: као доценту поверити настава словенске филологије у В. Школи.

Примите уверење о мом одличном поштовању.

3. септ. 99
Београд

Министар
просв. и цркв. п.
Анд. Ђорђевић

СРП. КРАЉ. ВЕЛ. ШКОЛА
Примљено 7-IX-1899
Бр. 2237

Г. Сави Урошевићу, старешини Философског факултета на мишљење.
Б. 7/IX 99

Ректор
Велике Школе
Н. И. Стаменковић

Фил. факултет
№ 173

Старешини лингвистичко-литерарног већа на поступак

10/IX 899 г.
у Београду

Старешина Ф. фак.
С. Урошевић

На састанку Одсека лингв. лит. држаном 17 сепТ. о. г., одлучено је да се Г. Белићу може поверити као доценту предавање слов. филологије у Вел. Школи.

Ова се одлука спроводи Г. Старешини Фил. факултета.

Београд 17/IX 99

Председник одсека
Лингв. литер.
Б. Поповић

у Русији. Белић даље објашњава да је предмет његових студија у последње две године била „*лингвистика* у опште т. ј. изучавање историје и принципа језичких уколико се они могу проучити на индоевропским дијалектима“. На тај начин изучавао је „*упоредну граматику* аријских језика, грчког, латинског, литавско-словенског и готског“, што му је „било врло важно за правилније и дубље разумевање *балтијско-словенских језика*“.

На изучавање балтијско-словенских језика подстакло га је то што је видео да су ти језици „живели једно време заједничким животом“, по одвајању од заједничког индоевропског језика. На основу таквог историјског развитка ова два језика имају заједничких црта. Његови оригинални радови тичу се баш ових последњих језика, и то:

Фил. Факултет
№ 2

У седници својој од 2. октобра ов. год. Философски факултет усвојио је предлог лингв.-литерарног већа по овој молби.

2. октобра 1899 г.
у Београду

Старешина Фил. фак.
С. Урошевић

СРПСКА КРАЉЕВСКА ВЕЛИКА ШКОЛА
Бр 2697
4 октобра 1899
у Београду

Господине Министре,

Част ми је известити Вас, да је Философски факултет Велике Школе у седници својој од 2 октобра о. г. усвојио одлуку лингвистичко литерарног одсека по којој се г. Ал. Белићу може поверити као доценту предавање Словенске филологије у Вел. Школи.

У прилогу под ./. враћа се молба г. Белића.

Примите, Господине Министре, уверење о моме одличном поштовању

Ректор
Велике Школе
Н. И. Стаменковић

КРАЉ. СРП. МИН. ПРОСВ. И ЦРКВ. ПОСЛ.
4 окт. 1899
ПБр. 11117

Господине ректоре,

Усвојио сам мишљење Философског факултета, које сте ми саопштили писмом од 4 окт. ове год. Бр. 2697 и под данашњим поставио сам г. Александра Белића б. државног питомца за доцента српско-словенске филологије у В. Школи с годишњом платом од 1800 динара која ће му се рачунати од 10 ов. месеца.

Саопштавајући Вам ово постављење молим Вас да изволите урадити даље што треба.

Изволите примити итд.

10. окт. 99
Београд

М.

„1) Замѣтка о славянскомъ житіи Св. Пятки-Петки „Извѣстия“ руске Академије Наука т. II; 2) Рецензије: О Мирослављевом јеванђељу, о расправи: Ред речи у српском језику, омање рецензије на рус. јез. у IV т. „Извѣстій руске Академије Наука; 3) Къ двоиственному числу въ ст. славянскомъ штампа се у руској Академији Наука; 4) О језику синајског псалтира (спрема се за штампу)“.

Да би могао успешно „продужити самостална испитивања и у једној и у другој грани упоредне граматике“ потребно му је да се упозна „с резултатима германске и келтске филологије, а тако исто с предавањима и семинарима (практичким вежбањима) немачких лингвиста у Лајпцигу“.

Из наведених разлога молио је да као државни стипендиста „још 1 1/2—2 год.“ проведе у Лајпципгу. „Ако је ово немогуће стављам се Господ. Министру на расположење“, рекао је Белић на крају своје молбе.

На основу ове молбе министар просвете и црквених послова имао је право да Белића постави за професора ма које средње школе у Србији и он је био обавезан, као државни потомац, да такво место прихвати.

Међутим, изгледа да је проф. Стојановић, по претходном договору са министром Ђорђевићем, предложио Белићу — као свом будућем наследнику — да постане доцент српско-словенске филологије у Великој школи, па тек онда да иде у Немачку. На ову претпоставку наводи и та чињеница што на Белићеву предмету није ништа рађено до 3. септембра 1899. г., кога је дана послат ректору Велике школе. Од ректора се тражило мишљење Савета Филозофског факултета Вел. школе да ли се може Белићу „као доценту поверити настава словенске филологије“. Ректор Велике школе Стаменковић вратио је цео предмет министру просвете и црквених послова 4. октобра 1899. г. с мишљењем Филозофског факултета да се „г. Ал. Белићу може поверити као доценту предавање Словенске филологије у Вел. Школи“.

По добијању ове сагласности министар је својим решењем ПБр. 11117. од 10. октобра т. г. поставио „Александра Белића б. државног питомца за доцента српско-словенске филологије у В. Школи с годишњом платом од 1800 динара која ће му се рачунати од 10 ов. месеца.“ Ово решење стигло је истог дана у Велику школу, где је заведено под ЕшБр. 2756.

После три дана од доношења поменутог решења, Белић је предао молбу Министарству просвете и црквених послова којом је молио да му се одобри „једногодишње осуство за продужење студија на једном од немачких универзитета“. Министар Ђорђевић, истог дана, одобрио је Белићу тражено одсуство које ће се, „рачунати до почетка идуће школске године“[27].

Деветнаестог октобра 1899. г. Белић се поново обраћа Министарству просвете и црквених послова, преко Велике школе, и моли да му се „плата издаје у злату“, да не би, „примајући је у иностранству у сребру, и сувише губио од вредности, коју она у Србији има“[28]. Међутим, са овим захтевом сада није ништа урађено.

Белић је крајем октобра или почетком новембра отпутовао у Лајпциг, „највећи у то доба лингвистички центар у целој Европи и у целом свету. Ђак Фортунатова и Корша постаје слушалац најбољих европских лингвиста, Бругмана и Лескина, слушалац чувеног санскритолога Виндиша и тако исто чувеног фонетика Сиверса“, каже Белићев савременик проф. Степан Куљбакин.

Белић је ушао у средину лајпцишких наставника преко проф. Лескина, о чему он пише проф. Стојановићу: „Хвала Вам још једном на препоруци Лескину: она је учинила своје. Уједно Вам шаљем његов поздрав“. Колико је ова препорука значила довољно је напоменути само то да ће проф. Лескин бити један од чланова испитне комисије за одбрану Белићева доктората.

Дошавши међу тако признате научнике Белић је имао од њих шта да чује и да научи. Навикнут на рад, а знајући довољно немачки језик, слушао је предавања већине лајпцишких професора и на првом кораку одушевљен је њиховим начином предавања. Нарочито је био одушевљен професорима: Бругманом, Лескином, Виндишем, Вунтом и још неким. За њега то нису више „само писци мање или више дебелих књига, већ живи људи“. Њему се највише допао њихов методско-педагошки рад. О својим првим утисцима Белић пише овако проф. Стојановићу: „Говорити с моје стране о научности њиховој било би смешно, стога ћу додирнути једну другу црту, која се код свих њих налази (особито код

[27] Министарство просвете и црквених послова ПБр. 11585/99.
[28] Министарство просвете и црквених послова ПБр. 12013/99.

Бругмана) и која их одваја од руских професора, а то је: јасност, готово елементарност излагања. Ово је врло важно, јер се само тако могу младићи разног дара и спреме увести у предмет, у разумевање његово. Све што сам до сад чуо (осим Ирске граматике и Психологије језика, обичаја) интересно је за мене баш са ове, методолошко-педагошке стране. Код Руса на ово се мало обраћа пажња, па стога и руски универзитети стварају више научни пролетеријат но људе, који се интересују својим предметом“[29].

У заједници са проф. Лескином Белић је изабрао тему своје дисертације „Аугментацију и деминуцију у слов. јези(ци)ма.“

Материјала за његову дисертацију није било довољно, те га је највише скупљао „из речника, што није увек баш најпријатније“. Иначе, проф. Лескин остављао му је пуну слободу у погледу обраде његове дисертације. Због недостатака материјала Белић мисли да узме „и Patronymica и matronymica, јер они стоје у вези са горњим“. Он тврди да је о овим питањима код нас „доста мало рађено“, а код „осталих Словена још мање.“ Наводи Маретићев пример и тврди да оно „што је Маретић радио у Radu из основа је погрешно, т. ј. његово тумачење“. Према Белићевом мишљењу, деминутиви се могу разумети само у „вези са nomina actionis новога постања, а М. је ово остало сасвим непознато“. Том приликом питао је проф. Стојановића да ли му је познат Даничићев рад „Деминуција и Аугментација у срп. јез., на који се позива Бругман“.

Поред рада на прикупљању грађе за свој докторат, Белић је слушао, поред осталих предавања, проф. Бругмана, Лескина, Сиверса и Виндиша. Њихова предавања била су му потребна за усмени део испита његовог доктората.

Мада је у Русији довољно обрадио Бругманова и Лескинова дела, ипак је налазио за потребно да слуша њихова предавања. Код Бругмана слушао је упоредну граматику индоевропских језика — која му је у Русији била камен спотицања, а код Лескина српску граматику. Проф. Лескин био му је толико наклоњен да му је стављао на расположење и своју личну библиотеку. Проф. Едуард Сиверс, по струци филолог, дао је већи број студија из фонетике, од којих су главна Мелодија језика и Старогерманска

---

[29] Архив Српске академије наука и уметности, писмо Љ. Стојановићу од 13. XII 1899. г. из Лајпцига. Адреса: Johannis platz, 4/5 g. g. st. IV.

метрика. Белић је често одлазио на његова предавања. Исто тако, Белићу су била много потребна и предавања професора Ернеста Виндиша, те је био на сваком његовом предавању. Проф. Виндиш био је лингвист санскритолог и обрађивао је из индоевропских језика индијске и келтске језике. Из те области главна су му дела: Употреба конјунктива и оптатива у санскриту и грчком (са Делбриком), Кратка граматика ирског језика, Ирски текстови, Дванаест химни из Rig-vede и др. Због својих научних радова проф. Виндиш је 1894. г. изабран за члана Академије натписа и књижевности. На часовима санскрита, код проф. Виндиша, читани су текстови у прози „који су доста лаки и химне из Rig-веде".

У Лајпцигу су професори универзитета одржавали повремене састанке са својим слушаоцима и том приликом расправљали о појединим важним питањима. О једној таквој седници у децембру 1899. г. Белић обавештава проф. Стојановића: „Пре неколико дана имали смо Sitzung у Институту: коментар и превод гортинског натписа. Седнице су ове врло поучне".

Међу слушаоцима Лајпцишког универзитета, који су слушали професора Лескина, Белић је упознао др И. Барбулескуа, румунског слависту. Исто тако, на предавањима, упознао се и са проф. Броком, оснивачем славистике у Норвешкој, „који се радо осећа Србије".

Иако је имао пуне руке посла, Белић је налазио времена и за своје научне радове. Тако у децембру 1899. г. штампана је у Летопису Матице српске, у Новом Саду, његова оцена Маретићеве граматике. Он се љути на редакцију часописа што му није послала рецензију у коректури. „Ово ми је криво, јер сам уверен, да ћу, над већ оштампаним текстом, морати поново водити сам коректуру: новосадска посла!", јада се он проф. Стојановићу.

Животне прилике биле су, изгледа, скупље у Немачкој него у Русији, те Белић тражи повишицу своје плате. Молбом од 26. децембра 1899. г. молио је министра просвете и црквених послова да му повиси плату да би „могао с успехом продужити студије, започете на лајпцишком Универзитету"[30]. Истовремено молио је да му се плата издаје у злату. Министар Андра Ђорђевић извршио је повећање његове плате за 300 динара, па му је годишња плата

[30] Мин. просвете и црквених послова ПБр. 14832/99.

сад износила 2.100 динара, односно 175 динара месечно, рачунајући од 1. јануара 1900. године.

Примивши јануарску плату у сребру Белић се 2. фебруара 1900. обраћа непосредно министру финансија и моли да му се плата, која му „припада као доценту Велике Школе издаје у злату", јер је „од Министарства просвете и црквених послова послат у Немачку ради усавршавања у својој струци"[31]. Међутим, министар финансија није хтео да узима у поступак Белићеву молбу, већ ју је послао Министарству просвете и црквених послова. На писмен захтев Министарства просвете и црквених послова, Министарство финансија дало је 21. фебруара т. г. своју сагласност да се Белићу издаје плата у злату, преко Ректората Велике школе, за време док је на студијама.

Белић је ужурбано радио на својој дисертацији, али је успео да је заврши, вероватно, почетком јула 1900. г. Уз његов рад, да би био изнет пред комисију за преглед докторске дисертације, недостајао је доказ о свршеној првој години Филозофског факултета Велике школе у Београду. Због тога је Белић затражио 11. јула т. г. уверење из Велике школе да је школске 1894/5. г. свршио I годину Историјско-филолошки одсек Филозофског факултета, са назначењем предмета које је полагао и оцене истих. Ово уверење поменутог дана примио је Белићев отац[32]. Вероватно је због тога одложен преглед Белићеве дисертације за почетак нове школске године.

Да би могао да заврши свој докторат, Белић је молбом од 11. августа 1900. г. затражио још два месеца одсуства, које му је и одобрено до краја 31 октобра т. г[33].

У другој половини септембра 1900. г. факултетска комисија прегледала је Белићеву дисертацију и дала о њој позитивно мишљење, с тим да Белић положи и усмене испите. Белић је 19. септембра т. г. известио Министарство просвете и црквених послова да му је рад „Развитак демунитива и амплификатива у словенским језицима" примљен „као докторска дисертација" и да би могао да полаже усмене испите молио је да му се „из касе Министарства Просвете и црквених послова изда три стотине деведесет динара у злату на име таксе за докторски испит ... и 150

[31] Мин. просвете и црквених послова ПБр. 2174/900.
[32] ВШБр. 1847/900.
[33] Мин. просвете и црквених послова ПБр. 1979/900.

динара у злату ... на име школарине". Уз молбу поднео је и штампан проспект Лајпцишког универзитета по коме је такса само за промоцију износила 300 марака. Међутим, 2. октобра т. г. Белићева је молба негативно решена. Министар Павле Маринковић одбио је овај издатак зато што „Белић није држ. питомац него доцент В. Шк. на одсуству[34].

Кад је Белићев отац дошао у Министарство просвете и црквених послова изненадио се са таквом одлуком и нерасположен пошао кући. Уз пут је срео Љ. Стојановића и пожалио му се на министра Маринковића. Стојановић је био пензионисан 1899. г. због ивањданског атентата и није био у добрим односима са министром Маринковићем, а осим тога, био је у оскудним материјалним приликама. Проф. Стојановић се „без иједне речи оцу растрчао по вароши и позајмио 1.200 дин. које је још истог дана положио моме оцу", каже Белић у својим сећањима на проф. Стојановића.

За ову велику услугу Белић се захваљује проф. Стојановићу писмом из Лајпцига: „Молим Вас, да сада зато примите моју најтоплију захвалност, јер сте ме својом помоћу извукли из велике неприлике, коју ми је Министарство створило". У истом писму јављао му је о полагању усмених испита свога доктората:

„14 ов. мес. *од 3—6* полагао сам усмене испите код *Лескина* (Baltisch—slavisch), *Бругмана* (Vergleichende Gramatik) и *Виндиша*

---

[34] Министарство просвете и црквених послова ПБр. 12206/1900. Текст ове молбе гласи:

Господину Министру Просвете и црквених послова

Како ми је рад „Развитак деминутива и амплификатива у словенским језицима", који сам поднео Филозофском факултету Лајпцишког Универзитета, примљен као докторска дисертација, то, да бих могао приступити полагању усмених испита, молим Господина Министра, да изволи наредити, да ми се из касе Министарства Просвете и црквених послова изда три стотине деведесет динара у злату на име таксе за докторски испит (300 мар.) и 150 динара у злату (за иматрикулацију, ексматрикулацију, часове и семинаре — 22 м. + 13. м. + 72 м. + 9 м.) на име школарине.

Лајпциг, 19. септембра 1900 год.

Господину Министру понизан
Александар Белић
доцент Вел. Шк.

На полеђини:
ПБр. 12206
30. IX-1900

Приказано г. министру, који не одобрава овај издатак, пошто г. Белић није држ. питомац него доценат В. Шк. на одсуству.

У архиву
2 окт. 1900
Београд

Нач.

(Indisch). Све је било добро, само ме је Бругман мало намучио грчком дијалектологијом, а Виндиш мало чудноватим начином испитивања. — Главно је да сам готов, а тај осећај слободе мислим да је за мене најпријатнији резултат положеног доктората“[35].

Белић је имао разлога да буде поносан кад је постао доктор наука пред високим научним радницима, какви су били професори Лајпцишког универзитета. Тих својих професора он ће се дуго сећати и често ће их спомињати у својим научним радовима, а нарочито проф. Бругмана и Лескина.

Проф. Лескин препоручио је Белићу да своју дисертацију штампа у Јагићеву „Архиву за словенску филологију“, што он и прихвата — по претходном договору са Љубомиром Стојановићем. Белићева дисертација писана је на немачком језику и објављена је у Јагићеву „Архиву за словенску филологију“ у књ. XXIII, 134—206. и књ. XXVI, 321—357 (са сликом пишчевом) под насловом „Zur Entwicklungsgeschihte der slavischen Deminutiv- und Amplifikativsuffixe“.

Велики Белићев успех у студијама резултат је огромног залагања самог Белића. Али кад се говори о Белићевом успеху не може се обићи ни свестрана помоћ проф. Љубомира Стојановића, коју сам Белић истиче у свакој прилици, па и у свом последњем писму из Лајпцига:

„Примите још једном моју најтоплију захвалност за све што сте за мене учинили.

Ваш ученик,
А. Белић.“

Са положеним докторатом Белић је завршио своје школовање у иностранству. По добијеној дипломи дошао је у Београд и заузео место наставника Филозофског факултета у Београду и ту учио своје ученике ономе што је он сам научио код својих учитеља Стојановића, Фортунатова, Лескина и Бругмана.

Милоје Р. Николић

[35] Архив Српске академије наука и уметности, писмо Љ. Стојановићу од 16. септ. 1900. г., уместо од 16. октобра 1900. На ову претпоставку наводи чињеница што је молбом од 19. септембра тражио новац за таксе, која је решена у Министарству тек 2. октобра т. г. У прилог овоме иде и то што је у београдском листу „Вечерње новости“ Бр. 286, од 16. X. 1900. изишла ова белешка: „Г. Александар Белић, доцент Велике школе, положио је на лајпцишком универзитету докторат из филологије са најодличнијим успехом (magna cum laude).“ Осим тога, на омоту писма налазе се ови поштански жигови: Лајпциг — 30.X 1900. и Београд — 18. X 1900. Ова разлика у пошт. жиговима је у томе што је у Србији био стари а у Немачкој нови календар.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Западно-немачки авиони повредили су ваздушни простор ДР Немачке* (Вечерње новости, 18. III 1961, 2).

Западнонемачки је права сложеница и пише се као једна реч, без цртице, исто као *источнословенски*, *западнословенски* и сл.

2. *Не мислим притом на самог човека с лоптом* (Политика, 19. III 1961, 17).

Речи *при* и *том* нису се довољно удаљиле од својих значења и због тога се пишу као две речи, одвојено: *при том* или *при томе.*

3. *То је ипак било некакво дело, некакво супротстављање апатији, страху од ризика, пролазности и какав такав покушај* (Нин, 19. III 1961, 9).

Пише се цртица између речи *какав* и *такав*, тј. пише се *какав-такав.*

4. *Чланови жирија сматрају, да нису желили да праве било какве компромисе с публиком* (Нин, 19. III 1961, 17).

Непотребан је, пре свега, зарез између речи *сматрају* и *да*, јер је тако по логичкој интерпункцији, која је усвојена по новом правопису. Све што је у мислима везано не одваја се никаквим знацима интерпункције — принцип је логичке интерпункције. Затим, у овој реченици има још једна грешка: неправилно је, наиме, саграђен облик радног придева *желети.* Радни придев овог глагола само у м. роду једнине у јекавском изговору има *и* испред крајњег *о;* у осталим облицима испред наставка је и у јекавском *е* са јотованим *л* испред њега. Када би инфинитив гласио *желити*, онда би облик *желили* био добар, али пошто инфинитив гласи (претпостављамо да је то ијекавизам) *жељети* — онда је и радни придев *жељели.*

5. *Тако је прошле јесени засејано високородним сортама пшенице — 81.200 хектара (30.000 више него предходне године)* (Вечерње новости, 18. III 1961, 9).

Сугласник *д*, приликом једначења сугласника по звучности, остаје по новом правопису неизмењен само испред безвучних сугласника *с* и *ш* (*одступити, одшетати*). Испред сугласника *х*, који је безвучан, звучни сугласник *д* мења се у свој безвучни парњак *т*; треба дакле *претходне*, а не *предходне* године.

6. *Кад форма одеће доживи комплетну трансформацију и пође једним одређеним путем као конкретно сада, стилизацијом моде из 1930., она се мења у току* 2—3 *године* (Нин, 12. III 1961, 10).

Иза редних бројева, ради разликовања од других бројева, када се пишу арапским цифрама, ставља се тачка: На 15. страни текста и сл. Када иза редног броја дође који други знак, тачка се иза њега не пише: На странама 15, 17, 19; Године 1930, 1931. и 1947.

7. *Председник др. Илија Ђуричић се одазвао овом позиву* (Политика, 22. III 1961, 11).

Непотребна је тачка иза скраћенице *др*, зато што се по новом правопису скраћеница за *доктор* пише *др*, па треба писати *др Јован Јовановић, др Петар Петровић* и сл.

8. *Баш на свој 29-ти рођендан, Елизабет Тејлор се поново разболела* (Илустрована Политика, 21. III 1961, 35).

Када се први део сложених или изведених речи с бројем на првом месту — ради уштеде у простору — пише бројем, а други део словима, између та два дела пише се цртица: *70-годишњак, 13-годишњица* и сл. Требало је написати: Баш на свој 29. рођендан ... зато што овде арапски број *29* није први део сложенице нити уопште у сложеници већ има просто значење редног броја, па зато иза њега дође тачка.

9. *Индивидуалне манифестације, најоригиналније наизглед, црпе своју храну из корена зарoњених у заједнички хумус* (Нин, 12. III 1961, 17).

Као прилошки израз с несраслим деловима растављено треба писати *на изглед*, исто као *у ствари, у јесен, на пример, у лето, без сумње* и сл. *Црпе* је облик 3. л. мн. од глагола *црпити* који је ипак дијалекатског карактера према књижевном *црпсти*, од кога 3. л. мн. гласи *црпу*.

10. *У Горском Котару, у коме ове зиме, тако рећи, није ни било падавина, дебљина снежних наноса износила је и до пола метра* (Политика, 23. II 1961, 5).

Према новом правопису пише се *Горски котар*, тј. прва реч се пише великим словом, друга малим.

11. *Највеће научно достигнуће у историји човечанства остварено је у току 108 минута овог јутра, и можда ће само будућа покољења успети да схвате сав значај за човечанство* (Вечерње новости, 12. IV 1961, 1).

У ијекавском је *покољење*, а у екавском *поколење*. Текст је екавски, што нам показују речи *човечанство и успети*. Текст који је писан екавски не сме имати „ијекавизама", као ни обрнуто, па је зато требало написати: „... и можда ће само будућа *поколења* успети да схвате ..."

12. *Велика љубав за мелодиозношћу долази до изражаја и у песмама испеваним у духу циганске романсе („У поноћном ресторану", на пр.)* (Савременик, март 1961, бр. 3, стр. 325).

Према новом правопису *на пример* се пише као две речи, а кад се пише скраћено пише се *нпр.*, а не *напр.* нити *на пр.*

13. *У свему она има 30 костима, који су, неки покривени листићима од злата* (Спорт и свет, 21. III 1961, 22).

Рђаво је формулисана ова реченица. Правилно написана она би требало да гласи: „*Она има у свему 30 костима, од којих су неки покривени листићима од злата*".

14. *Он има 84. године, високо истурено чело ... „прав је као стрела", осећа се као младић. Она је млађа од њега 12. година, увек је ведра и расположена за шалу* (Спорт и свет, 21. II 1961, 2).

Тачка се пише иза арапских редних бројева а не иза основних и зато се није смела написати овде иза бројева 12 и 84.

15. *Али се ту, наравно, није исцрпела планирана привредна политика нове Кубе* (Нин, 16. IV 1961, 3).

У нашем језику, како је наговештено у т. 9, постоје два глагола: *исцрсти-исцрпем* и *исцрпити-исцрпим*. Радни придев се гради од инфинитивне основе и, може, према томе, гласити *исцрпао, исцрпла, исцрпло, исцрпли, исцрпле, исцрпла* или *исцрпио, исцрпила, исцрпило, исцрпили, исцрпиле, исцрпила*. Али је, то смо већ рекли у т. 9, овај други облик још дијалекатски.

16. *На великој мајској ревији (од 5. — 7. маја) ... учествоваће шесторица боксера из Француске и тројица из Западне Немачке* (Вечерње новости, 18. IV 1961, 16).

И цртица је правописни знак, а правило је да се тачка не ставља иза арапског броја кад означава редни број ако иза тог броја стоји било који правописни знак. Због тога је требало написати: ... (од 5. до 7. маја) ... јер се црта не може писати између бројева када испред првог стоји предлог *од*.

17. *Као психолошки фактор, томе треба додати расцеп који је настао у француском високом официрском кору током Другог светског рата* (Нин, 30. IV 1961, 5).

„Колено једно високо и зрачно", о коме је маштао Срезојевић сазреће и очврснути у данима Првог светског рата и после њега (Нин, 30. IV 1961, 8).

Називи историјских покрета и ратова пишу се, по новом правопису, малим почетним словом: *први светски рат*, *други српски устанак*, *други светски рат*.

18. *„Агањок" објављује појединости о припремама за лет првог космонаута* (Политика, 15. V 1961, 4).

Познати руски часопис, који у руском језику има назив *Агањок* а који се у руском пише *Огонёк*, требало би у нашем језику писати *Огоњок*, према правописним правилима новога правописа која прописују да се самогласници рускога језика преносе у наш језик без обзира на промене које се врше у руском језику под утицајем акцента. У нашем језику, истина је, уобичајио се изговор и писање *Агањок*.

19. *Влада САД и председник Кенеди још нису ослобођени главобоља у вези са недавном неуспелом инвазијом Кубе* (Вечерње новости, 3. V 1961, 2).

Из ове реченице се може схватити и да је инвазија потекла од стране Кубе а не од других на ову земљу, иако је познато да је инвазија извршена на Кубу. Због тога је уместо генитива *(Кубе)* требало употребити акузатив, падеж објекта, са предлогом *на*: „... у вези са недавном неуспелом инвазијом *на Кубу*".

20. *Симптоми и за један и за други облик рака на материци су исти: неуредно крвављење и обично сукрвичаво бело прање* (Илустрована Политика, 30. V 1961, 38).

У једном од прошлих бројева Нашег језика писано је опширније о глаголима *крвавити, крварити* и о глаголским именицама *крвављење, крварење*. Ту је показано да *крвављење* значи бојење нечега крвљу, док *крварење* значи губљење, отицање крви из ране. У горњем примеру је уместо *крвављење* требало употребити *крварење*. Требало је написати: „ ... неуредно *крварење*...“, јер то значи губљење, отицање крви из ране.

21. *Непроспавана ноћ није оставила трага на лицима радника који обезбеђују прилазе фабрикама ... бивших партизана који са плавоцрвеним тракама на рукавима патролирају улицама* (Политика, 25. IV 1961, 2).

У случајевима где скуп од двају или више напоредних придева означава један општи појам, састављен од више разграничених посебних појмова, пише се цртица између саставних делова: *плаво-бело-црвена* (застава), *француско-српски* (речник), *плаво-црвена* трака, па, због тога, и „са *плаво-црвеним* тракама“.

22. *Он је био најбољи одбранбени играч и веома је заслужан што смо на терену противника постигли повољан резултат* (Политика, 28. VI 1961, 15).

Када се у простим и изведеним речима налази непосредно испред уснених сугласника *(б, п, в, м)*, глас *н* се изговара и пише као *м: стамбени* (м. *станбени), зелембаћ* (м. *зеленбаћ)* и сл., па је требало написати и *одбрамбени* (м. *одбранбени)*.

Д. Ј.

23. *Захвалити нешто.* —

У преводу једног романа (у једном дневном листу од 16. фебруара 1961. г.) говори се о бацилима обичне куге, који су непокретљиви, а супротно овоме истиче се покретљивост бацила неког непознатог облика куге:

Али, ова врста се креће, што сте и сами запазили. Можда то има да захвали оном израштају.

Рекције глагола *захвалити* су: *захвалити (некоме) за нешто, на нечему*. Треба дакле рећи *Можда за ово има да захвали оном израштају*, или еквивалентно: *Ово је појава коју омогућава можда онај израштај*. У оваквом случају уз глагол *захвалити* не може се употребити рекција у облику правог објекта, тј. у акузативу. Ово истичемо управо зато што се оваква тенденција осећа у нешто

ширим размерама, као *дискутовати нешто* м. *дискутовати о нечему*, где подстрек поремећају долази према двојном изразу: *расправљати о нечему* и *расправљати нешто*.

М. П.

24. *Попут рак ране берлински проблем нагриза политички организам данашњег света.*

Није добро написати *рак рана* (без цртице), већ ваља писати *рак-рана* (са цртицом!). Зашто? Именица *рак* одређује именицу *рана*: означава да је рана веома тешка, готово неизлечива (или, фигуративно, да је нека ситуација веома тешка, безизлазна). У промени само друга именица мења наставке (исп. и горе: *рак-ране* и сл.), иако обе чувају свој акценат. Према новоме правопису, овакве се именице пишу са цртицом.

25. ... *друштвени и политички системи које те владе претстављају* ...

Управо је штета што се у тексту који наводимо поткрала правописна омашка *претстављају*. Текст је из пера једног угледног стилисте. Сугласник *д*, кад се нађе испред *с* или *ш*, не мења се у писму у *т*, ма у коме се положају у речи нашао (Правопис, стр. 63).

26. *Један њен замашан део, совјетска зона, под совјетским voћством већ је ишао новим путем.*

Тачно је да се *ђ* пред безвучним сугласником мења (у једној истој речи) у *ћ*. Али је у Правопису (стр. 64) изричито речено: „... ако се *ђ* нађе испред *с* у наставку *-ство*, оно у писању остаје неизмењено: *вођство* (а не *voћство*) према *вођа*".

Б. М. Н.

РЕГИСТАР

XI књиге НАШЕГ ЈЕЗИКА (нова серија)

Скраћенице: акц. = акценат, акценатски; алб. = албански; вез. = везник; вок. = вокатив; гл. = глагол, глаголски; дем. = деминутив; дијал. = дијалекатски; енгл. = енглески; етим. = етимологија; зам. = заменица; знач. = значење; изр. = израз; лат. = латински; макед. = македонски; мед. = медицински; мн. = множина; морф. = морфологија; нем. = немачки; непр. = неправилно; ном. = номинатив; обл. = облик; пост. = постанак; прав. = правилно; правоп. = правопис, правописни; предл. = предлог; през. = презиме; прид. = придев; прил. = прилог; пром. = промена; р. = род; рекц. = рекција; рус. = руски; синт. = синтакса, синтаксички; стсл. = старословенски; тал. = талијански; терм. = терминологија; транскр. = транскрипција; укр. = украјински; уп. = употреба; фонет. = фонетски; фр. = француски; хип. = хипокористика; чеш. = чешки.

А

Б

В

Г

Д

Ђ

Е

Ж

З

И

Н

Њ

О

П

Т

Х

Ц

Ч

О.Р. — З.Г.С.

Исправка

У чланку „Објашњење једне појаве формалне неконгруенције у броју“, стр. 226—228, на стр. 227, у 7. реду одоздо текст треба да гласи: *три сата по 60 минута, тако и три четврти сата по 15 минута.*

НАШ ЈЕЗИК *излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 500 дин.; цена поједином броју је 100 дин. Претплату слати Институту за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I, на текући рачун број 101 - 14 - 2 - 947. Рукописе слати Уређивачком одбору или дру Бериславу М. Николићу, секретару Одбора, Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнез--Михаилова 35/I.* — Рукописи се не враћају.